кушода шуданд. Ғайр аз ин барои тайёр кардани мутахассисон ҳар сол ба дигар шаҳрҳои мамлакат ҳазорҳо ҷавонони деҳот фиристода мешуданд. Намояндагони синфи коргари Тоҷикистон дар сохтмонҳои азими мамлакатҳои ҳамсоя, аксар дар Русия фаъолона ширкат меварзанд.

Таносуби шумораи аҳолӣ дар водиҳо ва кӯҳсор гуногун аст. Солҳои пеш аз ҷанг ва баъди он аз ноҳияҳои кӯҳӣ барои корам кардани водии Вахш ва дашти Дилварзин ҳазорҳо одамон муҳоҷир карда шуданд. Ин дар кори пешрафти хоҷагии халқи ҷумҳурӣ аҳамияти калон дошт. Дар натиҷаи зиёдшавии аҳолӣ ва инкишофи истеҳсолоти саноатию кишоварзӣ дар ҷои биёбонҳои бедолу дарахт, шаҳру шаҳракҳои нав қомат афрохтанд, роҳ ва боғҳои нав бунёд шуданд.

Оқилона истифода бурдани захираҳои меҳнатӣ барои инкишофи истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва баланд бардоштани некӯаҳволии халқ аҳамияти калон дорад. Дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ҳиссаи одамони машғули корҳои хона ва хоҷагии шахсӣ бештар аст. Сабаб пеш аз ҳама дар серфарзандист (хусусан дар деҳот). Мавҷудияти захираҳои қувваи корӣ дар деҳот, шаҳрҳои хурд ва шаҳракҳо водор месозад, ки соҳаҳои калони хоҷагии халқро инкишоф дода, шабакаи муассисаҳои маданию маиширо васеъ намоем.

Ҳоло аз миқдори умумии аҳолии машғули корҳои хоҷагии халқ 78,3 фоиз дар соҳаҳӣ истеҳсолоти моддӣ ва 21,7 фоиз дар соҳаи ғайриистеҳсолӣ (маориф, илм, маданият, санъат, тандурустӣ, хоҷагии коммуналӣ ва ғайра) банд аст.

Касбҳои нисбатан маъмул - пахтакорӣ, боғдорӣ, токпарварӣ, кӯҳканӣ, бофандагӣ, ресандагӣ ва ғайра мебошанд.

Яке аз масъалаҳои асосии инкишофи иқтисодиёти ҷумҳурӣ оқилона ва дуруст тақсим кардани қувваи корӣ дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ аст. Аз худ кардани ноҳияҳои кӯҳсор ва ривоҷ додани иқтисодиёти онҳо низ корест басо муҳим. Ин имкон медиҳад, ки захираҳои меҳнатӣ дар маҳалҳо оқилона истифода бурда шаванд.

Халқи тоҷик бо номи фарзандони худ - Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абӯалӣ Сино, Носири Хисрав, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ, Камоли Хуҷандӣ, ва дигарон, ки шӯҳрати оламшумул дошта, ба тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми босазо гузоштаанд, бarҳақ фахр мекунад. Номи Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзда, Сотим Улуғзода барин шоиру нависандагон берун аз қаламрави мамлакат машҳур аст.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Аҳолии Тоҷикистонро тавсиф дода, зичӣ ва шумораи онро бо аҳолии Украина, Ӯзбекистон ва Литва қиёс кунед.

2. Ҳайати миллии аҳолии Тоҷикистонро тавсиф намоед.
3. Сабаби барзиёдии захираҳои меҳнатӣ дар ҷумҳурӣ чист ва барои оқилона истифода бурдани онҳо чӣ корҳо ба субут расонда мешаванд?
4. Ҳисоби миёнаи зичии аҳолии ноҳияи маъмурӣ ва маҳалли худро бароред.
5. Дар ноҳия, шаҳрак ва деҳаи шумо кадом миллатҳо зиндагӣ мекунанд?
6. Дар ноҳия, шаҳрак ва деҳаи шумо намояндагони кадом касбҳо бартарӣ доранд?
7. Ту кадом касбро меписандӣ ва чаро?

ДАВРАҲОИ ИНКИШОФИ ХОҶАГИИ ХАЛҚ

Аз фанни таърих ба хотир оред, ки давлати Сомониён кай таъсис ёфт. Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон кай ба Русия ҳамроҳ шуда буд?

Ҳанӯз солҳои 30-юм роҳбари экспедитсияи Тоҷикистон – Помир академик Н.П. Горбунов навишта буд, ки "Тоҷикистон кишвари қадимтарини зроаткорӣ мебошад. Дар он ҳанӯз дар сароғози таърихи тамаддуни инсоният маданияти муҳими зироаткорӣ пайдо шудааст. Тоҷикистони қадим намуди зироатҳои зиёдеро офарида, такмил дода, ҳатто баъзеашонро ба дараҷаи камолот расонидааст".

Мувофиқи маълумотҳои бостонишносӣ қабилаҳои дар Тоҷикистон буда ҳанӯз дар давраи асри санг (10-5 ҳазор сол пеш то милод) ба киштукор машғул буданд. Дар "Авесто" (асри 10-6 то милод) оиди кишоварзӣ, боғдорӣ, обёрии заминҳо, поруандозӣ, чорводорӣ ва кишти алафҳои хӯроки чорво маълумотҳои нодир мавҷуданд. Дар давраи Кӯшониён (ҳазораи якуми то милод) зироатчигӣ на фақат водиҳо, балки мавзеъҳои кӯҳсорро фаро гирифта буд. Дар он давра хеле зиёд буани анвои зироат (гандум, ҷав, загир, кунҷит, шолӣ, ҷуворӣ, меваҳои гуногун ва ғайра) ҷолиби диққат аст. Ба туфайли селексияи халқӣ, ки аз авлод ба авлод идома дошт, навъҳои серҳосили зироат ва зотҳои нави чорво пайдо шуда ба кишварҳои ҳамҷавор паҳн мегардид. Чунончӣ, хитоиҳо кишти юнучқа ва парвариши чормағзро аз халқҳои ин ҷо омӯхтаанд. Зоти гӯсфанди ҳисорӣ ва аспи зоти лақай низ маҳсули кори селексияи халқӣ мебошад. Сохтмони аввалин иншоотҳои обьёрикунӣ (каналҳо, корезҳо, чиғирҳои обкашӣ ва ғайра) аз ҳамон даврахои қадим сар шудааст. Аз системаҳои об-

ёрии кадима осори дарғоти Варағсар, ки оби Зарафшонро ба се шоха таксим мекард ва даххо каналу корезхои ёфтшуда (Ғӯлакандоз, Тӯқсанкорез, Говкуш, Ҷуйбор, Ҳошодӣ ва ғайра) гувоҳӣ медиҳанд.

Мувофики сарчашмахои таърихӣ дар қаламрави ҳозираи Точикистон ханӯз асри XI то милод баробари зироату чорво металлургия низ вучуд дошт: аҳолии тахҷоӣ аз конҳо маъдан истихроҷ карда, металлхои гуногунро мегудохт. Чор ҳазор сол калб дар Қарамзор сурб, дар Дарвоз тилло, дар Бадахшон лаъл ва лочвард истихроҷ мекарданд. Оид ба инкишофи саноати маъдан, дар ҳудуди Точикистони кадим сайёҳон ва олимони Юнон, Рим ва Хитой маълумот додаанд. Маркази калони метталлургӣ Қарамазор ба шумор мерафт. Бокимондаи конҳои кадим аз Исфара, Ӯротеппа, Балчувон, Панҷакент ёфт шудааст. Тадкиқотчиёни рус Н.Г. Малитский ва Андреев (1896) Массон (1934) ошкор сохтаанд, ки замонҳои қадим дар ғори Конигут (ноҳияи Исфара оҳан, сурб ва қалъагӣ, дар Контоғ (водии Зарафшон) навшодир, дар Оксукон (ноҳияи Ашт) намаксанг истеҳсол мекарданд.

Мувофики маълумотҳои таърихӣ истихроҷи маъдан дар Точикистон асрҳои IX-XII то замони тохтутози муғулҳо ба авҷи аъло расида буд. Аз нуқрае, ки аз Қарамазор мегирифтанд, барои ҳамаи мамлакатҳои шарқи араб танга сикка зада мешуд. Тавассути корвонҳои точирон тангаҳо ба тамоми дунё паҳн мегаштанд. Онҳоро аз Финландия, Дания, Франсия ва як катор мамлакатҳои дигар пайдо кардаанд.

Муаррихони асри X Истахрӣ ва Ибни Ҳоқонӣ навиштаанд, ки "дар Исфара кӯҳест аз санги сиёҳ ва он санг мисли чӯб месӯзад".

Мувофиқи ақидаи профессор Н.Г. Маллитский (1924) "ангишити ноҳияи Исфара ҳазорҳо сол кабл аз ин аз замонҳои ҷугрофидонҳои араб, ки ҳанӯз дар Аврупо оиди хосиятҳои сӯзиши ин ҷинси кӯҳӣ тасаввурот надоштанд, истифода мешуд". Аз ибтидои асри VII сар карда точикон нефтро низ барои муолиҷаи бемориҳои гуногун ва ба сифати "тирҳои сӯзон" кор мефармуданд.

Бояд гуфт, ки нишонаҳои кори маъданканҳои онвакта ҳатто геологҳои ҳозираро дар ҳайрат мегузорад. Технологияи маъданканӣ ва маъдангудозӣ хеле содда буд: маъданро бо асбобҳои содда (зогнӯл, белу каланд, фонаҳои чӯбӣ ва ғайра) ва усули "сташкан" истеҳсол мекарданд. Қатъи назар аз он накбҳои онҳо хеле чукур (то 250 м) буда, бокимондаи металл дар патовҳо хеле кам аст.

Тадқиқотҳои ҳафриётӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки дар баробари саноати кӯҳӣ то замони тохтутози муғулҳо дар қаламрави Точикистон

ҳунармандӣ, кулолӣ, заргарӣ ва санъати тасвирӣ низ ривоҷ ёфта будааст. Ҳатто баъзе аз намудҳои касбу ҳунаро то ба дараҷаи олии худ ривоҷ ёфта, маҳсулоти онҳо берун аз ҳудуди Мовароуннаҳр низ шӯҳрат дошт. Чунончи, Истахрӣ менависад, ки мардуми ин ҷо ба моли хориҷӣ эҳтиёҷ надоштанд, зеро ҳама чизи заруриро худашон фаровон истеҳсол мекарданд. Баръакс, қисми зиёди моли ҳунармандон, монанди газвори ведарӣ, карбоси зиндонегӣ, фонуси мисини бухорӣ, зарфи қалъагидор, деги мисин ва коғази Самарқанд, қайчиву сӯзани Шош, яроқу аслиҳаи фарғонагӣ берун аз ҳудуди кишвар шӯҳрати калон дошт.

Нишонаҳои санъати баланди меъморию бинокории онвақтаро дар мақбараи Исмоили Сомонӣ дар Бухоро, мақбараи Саидиброҳими Карминагӣ (Навоӣ), нақшу нигорӣ чӯби масҷиди Искодар (Айнӣ), сутунҳои аз болооби Зарфшон (Сангистон, Оббурдон, Куруд) ёфтшуда дидан мумкин аст.

Садаи VIII-XII давраи нашъунамои илм ва санъати тоҷикон буд. Мувофиқи нишондоди таърихшиносон маҳз дар ҳамин давра ташаккули халқи тоҷик анҷом ёфт. Китобҳои илмию бадеии дар он вақт бо забони тоҷикӣ навишта шуда аҳамияти ҷаҳонӣ пайдо карда дар таърихӣ тамаддуни инсоният саҳми босазо гузоштаанд. Асарҳои безаволи классикони аввалини адабиёти форсу тоҷик – Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Дақиқӣ, Робияи Балхӣ ва олимони барҷаста – Абӯбакри Нархашӣ, Абӯнасри Форобӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Абурайҳони Берунӣ ва дигарон намунаи нашъунамоӣ илму маданияти онвақта мебошад.

Мутаассифона, тохтутози муғулҳо ва сипас ҷангҳои байни феодалҳои маҳаллӣ боиси таназзули тамаддуни баланди халқи тоҷик гардид. Баъди ба Русия ҳамроҳ шудани Осиёи Миёна (1868) барои амният ва тараққиёти иқтисодии ин сарзамин каме шароити муссид фароҳам омад. Вале қатъи назар аз ин Тоҷикистон асосан чун манбаи истеҳсоли ашёи хом ва хӯрокворӣ тараққӣ мекард. Бештар кишоварзӣ ва майдакосибӣ ривоҷ ёфта буд ва саноат амалан вуҷуд надошт. Ҳамагӣ 7 корхонаи саноатӣ чор заводи пахтатозакунӣ, як заводи равғанкашӣ, корхонаи нефти "Санто" ва кони ангишти Шӯроб) мавҷуд буд. Нақлиёт бо мазмуни пурраш вуҷуд надошт. Васити асосии нақлиёт аспу хар ва ароба буд. Кӯҳистони тоҷик аз олами беруна кандашуда ҳисоб меёфт. Роҳҳои он, асосан, аз пайраҳаҳои борики печ дар печ ва пулҳои ларзон иборат буду ҳаёти роҳгузар чун қатраи ашк дар сари мижгон буд. "Бероҳӣ, - навиштааст устод С. Айнӣ барои халқи асосии Тоҷикистон як "балои ногаҳонӣ", "қазои осмонӣ" буд. Вакте ки онҳо аз деҳе ба деҳе ё аз шаҳре

ба шаҳре ҳаракат кардан мехостанд, маҷбур буданд аз болои овангҳои сабадӣ, ки худ бо техникаи ибтидоии худ, ки дар камари кӯҳи сар ба фалаккашида баста буданд, гузаранд. Табиист, ки дар ин гуна сафарҳо ҳар сол садҳо тоҷик аз болои оваңг ғелида, ба қаъри оби бепоёни зерикӯҳӣ афтода, беному нишон аз дунё мерафтанд".

Даврап Шӯравӣ. Солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар инкишофи иқтисодии Тоҷикистон табаддулоти бузурге ба амал омад.

Дар тӯли солҳои мавҷудият Тоҷикистон дар соҳаҳои иқтисодиёт ва маданият ба комёбиҳои бузург ноил гашт. Солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ дар Тоҷикистон 140 маротиба, аз ҷумла саноати сабук 97, саноати хӯрокворӣ 77 маротиба афзуд. Аз ҷиҳати суръати афзоиши соҳаҳои хоҷагии халқ Тоҷикистон аз нишондиҳандаҳои умумии мамлакат пеш буд. Дар 25 соли охир ҳаҷми умумии истеҳсолоти саноатӣ 5,1, кишоварзӣ 2,7, боркашонии нақлиёти автомобилӣ 5,2 маротиба зиёд шуд.

Саноати ҳозираи Тоҷикистон зиёда аз 90 соҳа ва 400 корхонаи калони саноатиро дар бар мегирад. Бисёр соҳаҳои асосии саноат аз ҷумла саноати вазнин (бахусус электроэнергетика, мошинсозӣ, химия, металлургияи ранга), сабук, хӯрокворӣ босуръат инкишоф меёбад.

Комёбиҳои ҷумҳурӣ дар соҳаи кишоварзӣ низ назаррас мебошанд. Дар заминаи кооператсияи байнихоҷагӣ, интегратсияи агросаноатӣ ва фаровон истифода бурдани дастовардҳои илм ва техника кишоварзии Тоҷикистон серсоҳа, интенсивӣ, махсус ва мутамарказ гашт.

Дар соҳаи илм, маорифи халқ, тандурустӣ, адабиёт, санъат низ комёбиҳои калон ба даст омаданд.

Дар тӯли як сол Тоҷикистон ҳамон қадар қувваи электр истеҳсол мекунад, ки он аз қувваи электри Руссияи подшоҳӣ 7 маротиба бештар аст. Дар ҷумҳурӣ ба ҳар сари аҳоли нисбат ба Ҳиндустон ва Покистон 10 баробар зиёдтар қувваи электр истеҳсол карда мешавад; истеҳсоли шоҳӣ ба ҳар сари аҳолӣ нисбат ба ИМА 2 баробар, равғани растанӣ нисбат ба Франция 3 баробар зиёд аст. Агар то инқилоб Тоҷикистон қариб ҳамаи маҳсулоти саноатиро аз дигар ҷой гирифта худ фақат ашёи кишоварзӣ медода бошад, пас ҳоло зиёда ба 50 мамлакат дастгоҳҳои бофандагӣ, трансформатор, асбобҳои электрӣ, яхдон, металҳои ранга, нахи пахта, шоҳӣ, қолин ва дигар маҳсулот мебарорад.

Тоҷикистон аз ҷиҳати масоҳат дар байни дигар ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ ҷои ҳаштум ва аз ҷиҳати аҳолӣ ҷои нӯҳумро гирад ҳам, аз ҷиҳати истеҳсоли пахта дар ҷои сеюм, сурма дар ҷои дуюм, абре-

шими хом дар ҷои чорум, анҷибар дар ҷои якум, равғани растанӣ дар ҷои панҷум меистад. Дар ҷумҳурӣ 11 фоизи пахтаи собиқ СССР, 3,3 фоизи шоҳӣ, 3,1 фоизи равғани растанӣ, 1,1 фоизи консерви меваю сабзавот, 1,3 фоизи газворҳои пахтагин истеҳсол карда мешуд.

Дар солҳои панҷсолаи дувоздаҳум ҷумҳурӣ 7,5 миллиард сӯм даромад гирифт, ки ин барои 26,0 фоиз афзудани истеҳсолоти саноатӣ, 12-14 фоиз афзудани маҳсулоти кишоварзӣ мусоидат кард. Дар оянда афзоиши электроэнергетика, кимиё, мошинсозӣ, металлургияи ранга, соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар назар дошта шудааст.

Дар даштҳои Данғара, Бешкент, Дилварзин, Қародум садҳо гектар заминҳои нав аз худ карда шуд. Хусусан ба оқилона истифода бурдани захираҳои меҳнатию табиӣ ва дуруст ҷойгиркунонии қувваҳои истеҳсолии ҷумҳурӣ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Бахри андешидани тадбирҳои муҳофизати муҳит ва истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ низ минбаъд чораҳои муфид андешида хоҳад шуд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Хусусиятҳои инкишофи хоҷагии халқи Тоҷикистонро дар давраи пеш аз инқилоб шарҳ диҳед.

2. Тараққиёти иқтисодиёти ҷумҳуриро дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ тавсиф кунед.

3. Оид ба тараққиёти хоҷагии халқи Тоҷикистон дар оянда нақл кунед.

4. Дар асоси маълумотҳои кишваршиносӣ тараққиёти иқтисодӣ ва маданиии ноҳия ё шаҳри худро қайд наомоед (шифоҳӣ ё хаттӣ).

САНОАТ

Шарҳ диҳед, ки соҳаҳои истеҳсолот чист, саноат ба кадом соҳаҳо ҷудо мешавад? Махсусгардонӣ ва кооператсиякунонии саноат чист? Ба ҷойгиркунонии корхонаҳои саноатӣ кадом омилҳо таъсир мерасонанд?

Саноати ҳозираи Тоҷикистон қариб пурра дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ ба вучуд омадааст. То ин дам дар Тоҷикистон чун як гӯшаи дурдасти Русия корхонаҳои косибии хурд бартарӣ доштанд.

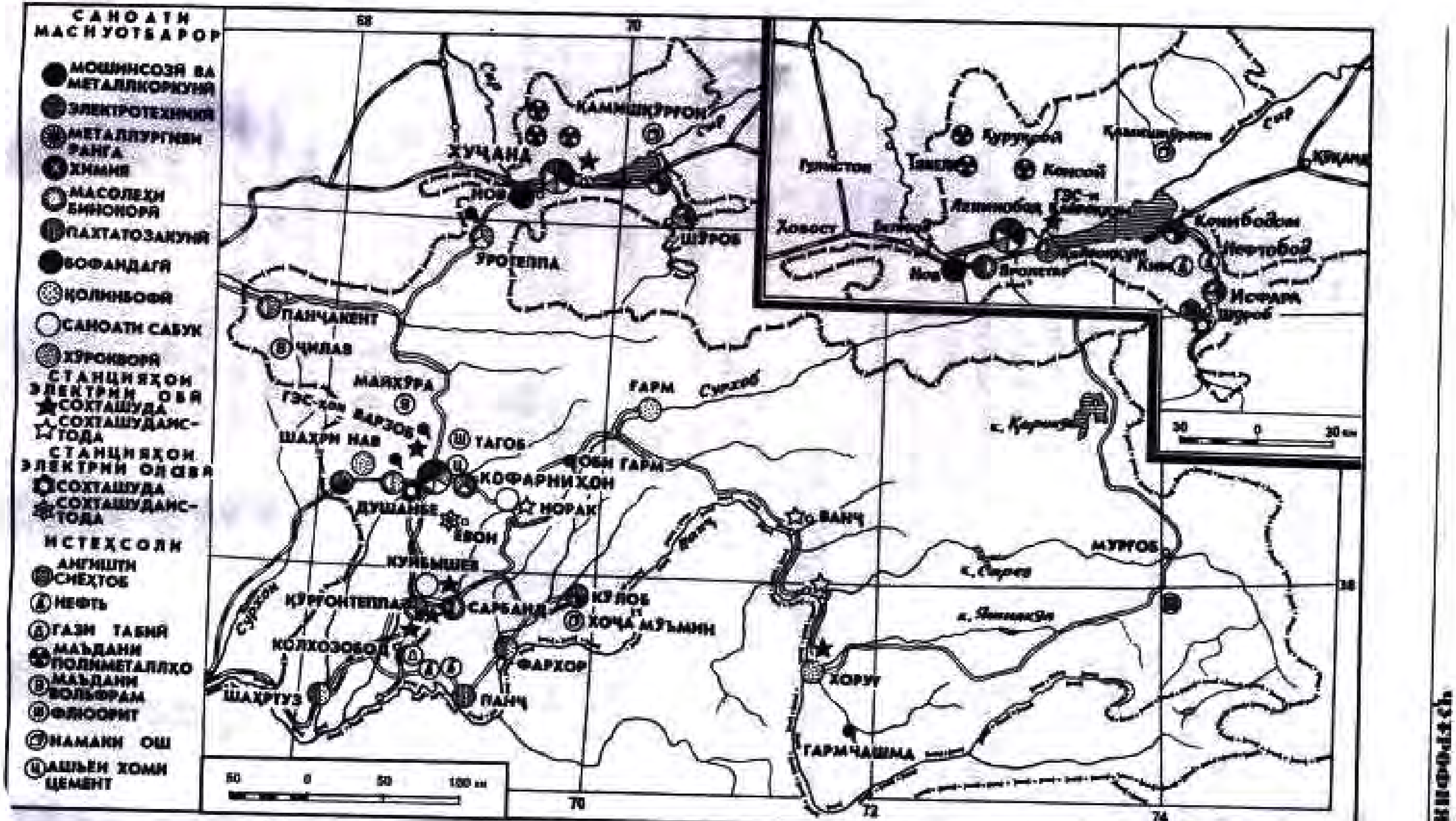

САНОАТИ МАСНУОТБАРОР
МОШИНСОЗӢ ВА МЕТАЛЛКОРКУНӢ
ЭЛЕКТРОТЕХНИКӢ
МЕТАЛЛУРГИЯИ РАНГА
ХИМИЯ
МАСОЛЕҲИ БИНОКОРӢ
ПАХТАТОЗАКУНӢ
БОФАНДАГӢ
ҚОЛИНБОФӢ
САНОАТИ САБУК
ХӮРОКВОРӢ
СТАНЦИЯҲОИ ЭЛЕКТРИИ ОБӢ
СОХТАШУДА
СОХТАШУДАИСТОДА
СТАНЦИЯҲОИ ЭЛЕКТРИИ ОТАШӢ
СОХТАШУДА
СОХТАШУДАИСТОДА
ИСТЕҲСОЛИ
АНГИШТИ СИЁҲСАНГ
НЕФТЬ
ГАЗИ ТАБИӢ
МАЪДАНИ ПОЛИМЕТАЛЛҲО
МАЪДАНИ ВОЛЬФРАМ
ФЛЮОРИТ
НАМАКИ ОШ
АШЁИ ХОМИ ЦЕМЕНТ
ХУҶАНД
КАЙРАККУМ
НОВ
УРОТЕППА
ШӮРОБ
ПАНҶАКЕНТ
ЧИЛАВ
МАЙХӮРА
ГЭС-ҳои ВАРЗОБ
ШАҲРИ НАВ
ТАГОБ
ДУШАНБЕ
КОФАРНИҲОН
НОРАК
ЁВОН
ОБИ ГАРМ
ГАРМ
Сурхоб
ВАНҶ
МУРҒОБ
КУЙБЫШЕВ
ҚӮРҒОНТЕППА
САРБАНД
КӮЛОБ
ХОҶА МУЪМИН
КОЛХОЗОБОД
ФАРХОР
ПАНҶ
ШАҲРТУЗ
Сурхон
ХОРУҒ
ГАРМЧАШМА
к. Сарез
Сир
Гулистон
Тақели
Курукрой
Конибодом
Ховост
Исфара
Шӯроб
Кансой
Нов
100 км
30 км
68
70
72
74
38

Расми 10

Ҳоло саноат соҳаи асосии хоҷагии халқ буда, 46 фоизи даромади миллиро медиҳад.

Саноати ҳозира серсоҳа буд, аз 380 муассисаю корхонаҳои калон иборат аст. Дар тӯли солҳои 1940-1998 ҳаҷми истеҳсолоти ҷумҳурӣ беш аз 25 маротиба афзуд.

Дар таркиби саноати Тоҷикистон вазни хоси саноати сабук ва хӯрокворӣ 54,9 фоизро ташкил мекунад (дар ИДМ 26,0 фоиз).

Саноати ҷумҳурӣ қариб пурра дар асоси ашёи хоми маҳаллӣ кор мекунад. Ҷойгиркунонии саноат мувофиқи нақша сурат мегирифта бошад ҳам, вале аз сабаби кӯҳсор будани Тоҷикистон нобаробар аст.

Дар ду шаҳри калони ҷумҳурӣ – Душанбе ва Хуҷанд зиёда аз 40 фоизи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда мешавад.

Ҷадвали 3

Ҷойгиршавии саноати Тоҷикистон
(ба ҳисоби фоиз)

Ноҳияи маъмурӣ	Масоҳат	Аҳолӣ	Шумораи корхонаҳо	Коргардон	Ҳаҷми маҳсулот
ш. Душанбе	0,2	12,4	6,9	34,1	27,2
Хатлон	17,2	32,2	33,2	13,7	19,7
Ленинобод	18,2	31,0	36,2	39,0	36,4
Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон	44,6	3,2	1,5	1,0	0,5
Ноҳияи тобеи марказ	19,8	21,2	22,2	12,2	14,2

Эзоҳ: масоҳати ноҳияҳоро ба шумораи корхонаҳои саноатӣ ва шумораи аҳолиро ба ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда қиёс кунед. Ба кадом хулоса омадан мумкин аст?

Саноат дар шаҳрҳои хурду миёна: Қурғонтеппа, Ӯротеппа, Исфара, Кӯлоб, Конибодом, Панҷакент, Турсунзода, Норак низ босуръат тараққӣ карда истодааст.

САНОАТИ ВАЗНИН

Саноати вазнин асоси хоҷагии халқ ва пешрафти илму техника буд, савияи тараққиёти иқтисодии ҷумҳуриро нишон медиҳад. Саноати вазнин Тоҷикистон солҳои охир бо суръат инкишоф ёфт ва куллиян 54,7 фоизи ҳаҷми ҳамаи маҳсулоти ҷумҳуриро медиҳад (дар ИДМ - 73,0 фоиз). Дар оянда низ тезонидани суръати афзоиши саноати Тоҷикистон масъалаи хеле муҳим мебошад.

Алҳол соҳаҳои асосии саноати вазнинини ҷумҳурӣ мошинсозӣ ва коркарди металл, сӯзишворию энергетикӣ, металлургияи ранга, электроэнергетика ва кимиё ба шумор меравананд. Ин соҳаҳо 3-4 ҳаҷми маҳсулоти саноати вазнинро истеҳсол мекунанд. Саноати масолеҳи сохтмон ва коркарди чӯб низ инкишоф ёфтааст.

Мошинсозӣ ва коркарди металл соҳаи муҳими саноати вазнин буд, зиёда аз 70 корхонаи калонро дар бар мегирад. Ин корхонаҳо дастгоҳи бофандагӣ, яхдон, трансформатор, асбобҳои рӯшноидеҳ, култиватор ва қисмҳои эҳтиётии тракторҳо, плитаҳои газ, кабел ва дигар маҳсулот мебароранд.

Заводҳои "Тоҷиктекстилмаш", заводи ба номи Орҷоникидзе, "Торгмаш", заводи яхдон (Душанбе), "Гидроагрегат", заводи зарфҳои сирдор (Хуҷанд), заводи қисмҳои эҳтиётии автомобил (Конибодом) корхонаҳои калонтарин мебошанд.

Солҳои охир инкишофи мошинсозӣ аз ҳисоби ҷиҳозонидани корхонаҳои мавҷуда, нав кардани техника ва самаранок истифода бурдани иқтидори онҳо амалӣ мегардад. Дар оянда ривоҷ додани соҳаҳои саноате, ки металро кам талаб мекунанд (асбобсозӣ, электротехника, мошинҳои обёрӣ ва роҳсозӣ) мувофиқи мақсад аст.

Саноати сӯзишворию энергетикӣ аз даҳҳо корхона иборат аст, ки бо ангишт, нефт, гази табиӣ ва қувваи об кор мекунанд.

Дар ҷумҳурӣ даҳҳо кони ангишт ёфт шудааст (ба хотир оваред). Аксари онҳо дар ноҳияҳи кӯҳсори дурдаст ҷойгир шудаанд ва аз ҳамин сабаб истифода бурда намешаванд. Пеш аз кони ангишти Шуроб соле то 500 ҳазор тонна ангишти бӯр истихроҷ мекарданд. Ангишти Шӯроб чун сӯзишвории энергетики дар рӯзгор корбаст мешавад. Аз кони Фону Яғноб соле 50 ҳаз. тонна ангишт мегиранд. Ин кони калонтарини ангишти аълосифати Осиёи Миёна буда, захираи саноатии он ба 840 млн. тонна мерасад ва дар оянда комилан ба истифода дода хоҳад шуд. Дар солҳои наздик истифодаи васеъи кони ангишти Назарйлоқ низ дар назар дошта шудааст. Захираҳои геологии ин кон ба 212,5 миллион тонна расида, сифати ниҳоят ба-

ланд дорад. Дар таркиби як тонна ангишт хокистар ҳамагӣ 0,6 фоизро ташкил медиҳад. Ҳол он ки ин нишондиҳанда дар кони Экибастуз ба 30 фоиз мерасад. Мувофиқи тадқиқоти як қатор институтҳои марказӣ сифати антратсити кони Назарайлоқ ба худ ҳамто надорад ва танҳо дар Ветнам кони Ха-тау ба он монанд аст. Дар таркиби ангишт Назарайлоқ боз даҳҳо намуди элементҳои дигари нодиру камёфт муайян карда шудааст.

Нефт дар ҷумҳурӣ нисбатан кам аст. Нефтро каму беш дар Тоҷикистони Шимолӣ (конҳои Равот, Айритон, Ниёзбек, Маданият, Маҳрам, Конибодом) ва Тоҷикистони Ҷануби Ғарбӣ (Кичикбел, Сулдузэй, Шамбарӣ, Бештентак, Оқбошадир) истихроҷ мекунанд. Нефти Тоҷикистон қатрон ва сулфури бисёр дошта, сифаташ нисбатан пас мебошад. Он барои истеҳсоли битум истифода шуда, ашёи беҳтарин барои асфалткунии роҳ мебошад. Нефтро ба заводҳои коркарди нефти Ӯзбекистон (Андиҷон) ва Туркманистон (Чорҷӯй) мефиристанд.

Конҳои асосии **гази** ҷумҳурӣ Қизилтумшуқ, Сулдузэй, Ҳоҷасартез ва ғайра мебошанд. Солҳои охир дар Тоҷикистон ҳамагӣ 48 млн. $м^3$ газ ва 25 ҳаз. тонна нефт истихроҷ шуд. Ин талаботи ҷумҳуриро қонеъ карда наметавонад, бинобар тавассути қубур аз дигар давлатҳо газ гирифта мешавад. Вале аз рӯи тадқиқоти геологҳо захираи умумигеологии нефт ба 467 млн.т. ва газ ба 1036 млрд. $м^3$ баҳо дода мешавад.

Ҳоло дар ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 100 структураҳои эҳтимолии нефту газдор муайян карда шудааст, ки аксарияти он дар қисми ҷануби ғарбии ҷумҳурӣ ҷойгир шудаанд.

Тавре қайд шуд, Тоҷикистон **захираҳои зиёди гидроэнергетикӣ**

дорад, ки ҳанӯз пурра истифода бурда намешавад. Дар баробари даҳҳо стансияҳои электрии олавӣ ҷумҳурӣ чандин стансияҳои калони обӣ мавҷуданд, ки якҷоя соле тақрибан 18 млрд. квт-соат қувваи электр истеҳсол мекунанд, ки зиёда аз 90 фоизаш ба ҳиссаи стансияҳои электрии обӣ рост меояд. Алҳол ҷумҳурӣ нисбати Латвия 2,7 баробар, Қирғизистон 1,7 баробар ва Туркманистон 1,2 баробар зиёдтар энергияи электрикӣ истеҳсол менмояд. Ин нисбат ба соли 1940 253 баробар зиёд аст. Ба ақидаи олимон иқтидори дарёҳои Тоҷикистон соле 286 млрд. квт-соат қувваи электр мебошад (қиёс кунед 18 ва 286 млрд. соат), ки ин барои боз ҳам инкишоф додани гидронергетика шароити мусоид фароҳам меорад.

Дар байни давлатҳои Осиёи Миёна Тоҷикистон аз ҷиҳати захираи гидроэнергетикӣ ҷои аввалро мегирад (ба ҳиссаи он 54 фоиз рост меояд). Захираи об ба 1 км² дар Тоҷикистон аз ҳисоби миёнаи ИДМ 13 баробар бештар аст.

Дар тӯли солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар дарёҳои Тоҷикистон

ГЭС-ҳои "Дӯстии халқҳо", Норак, Бойгозӣ, қаторстансияҳои Варзоб, Вахш сохта шудаанд. Гэс-и Норак асоси Комплекси минтақавию территориявии Тоҷикистони Ҷанубӣ (КМТТҶ) мебошад. Дар ин ҷо дар заминаи энергияи арзон соҳаҳои энергиятталаби истеҳсолот (истеҳсоли нуриҳои минералӣ, металҳои ранга ва нодир) инкишоф меёбад.

Иқтидори стансияи электрии обии Рогун, ки сохтмонаш давом дорад, 3,6 млн. квт-соат аст. Баландии сарбанди он 335 м мебошад. Ин аз манораи машҳури Эйфели Париш баландтар мебошад. ГЭС-и Рогун соле 13млрд. квт-соат (ГЭС-и Норак 11,2 млрд. квт-соат) қувваи электр

истеҳсол хоҳад кард. Масоҳати обанбори он 160 км², чуқуриаш 300 м аст. Ин калонтарин стансияи барқии обии Осиёи Марказӣ буда, бо кӯмаки Русия ва дигар давлатҳо бунёд мешавад. Барои тезонидани суръати сохтмони ГЭС-и Роғун Покистон ёрии амалӣ хоҳад расонид.

Дар айни замон сохтмони ГЭС-и Сангтӯда босуръат идома дорад.

Қувваи барқе, ки истгоҳҳои обии барқии чумҳурӣ истеҳсол мекунанд дар ҳама соҳаҳои хоҷагӣ истифода медавашд. Арзиши 1 квт-соат қувваи барқи қаторстансияҳои Вахш аз дигар манбаи неруҳои барқӣ хело арзон мебошад. Оянда дар дарёҳои Вахш ва Панҷ истгоҳҳои барқии обии нав сохта хоҳанд шуд.

Металлургияи ранган Тоҷикистон як қатор корхонаҳои калонро дар бар мегирад, ки маъдан истихроҷ карда консентрат истеҳсол мекунанд. Ин корхонахо силсилаи коркарди пурра надоранд: маҳсулоти онҳо ба дигар ноҳияҳо фиристода мешавад (дар он ҷо аз консентрат ғайр аз металлҳои асосӣ элементҳои нодир низ мегиранд). Корхонҳои асосии истихроҷи маъдани металлҳои ранга дар Тоҷикистони Шимолӣ ва Тоҷикистони Марказӣ ҷойгир мебошанд. Конҳои металлҳои рангаи Тоҷикистон дар ҷойҳои душворгузари кӯҳ воқеъ гаштааст ва хусусияти комплексӣ доранд. Барои коркарди онҳо технологияи мураккаб ва хароҷоти бисёр лозим аст.

Корхонаи асосии металлургияи рангаи ҷумҳурӣ заводи алюминий меошад. Завод дар шаҳри Турсунзода ҷойгир шудааст. Соли 1975 дар завод аввалин металл гудохта шуд. Заводи алюминий яке аз корхонаҳои калонтарини ҷаҳон буда (12 корпус дорад) ва аксар ба вазъи экологии ноҳияҳои атроф таъсири манфӣ мерасонад. Зиёда аз 90 фоиз маҳсулоти завод навъи аъло аст. Завод бо қувваи арзони стансияи электрии обии Норак кор мекунад. Алҳол ашёи хомро барои завод аз дигар кишварҳо мекашонанд. Баъди аз худ шудани кони нефелину сиенити Турпӣ завод бо ашёи хоми маҳаллӣ таъмин мегардад. Дар завод мутахассисони таҳҷоӣ низ камол ёфтаанд.

Металлургияи сиёҳ дар Тоҷикистон суст тараққӣ кардааст. Он аз истеҳсолоти рехтагарӣ иборат буда, дар корхонаҳои "Тоҷиктекстилмаш", "Торгмаш", "Тоҷикгидроагрегат" (Душанбе) ба роҳ монда шудааст.

Саноати химияи Тоҷикистон соҳаи нав аст. Вай аз даҳҳо корхонаҳо иборат мебошад. Корхонаи аз ҳама калотарини ин соҳа заводи нуриҳои нитрогендори Вахш (Сарбанд) ва заводи электрохимиявии Ёвон мебошад. Ин корхонаҳо қувваи барқи арзонро истеъмол карда, аммиак, карбамид, хлор, соддаи каустикӣ мебароранд. Маҳсулоти

ин корхонаҳоро дар саноат ва соҳаҳои кишоварзии нафақат Тоҷикистон, балки Ӯзбекистону Туркманистон низ кор мефармоянд. Дар ҷумҳурӣ барои ривоҷи соҳаҳои саноати гидролизӣ (дар асоси ғӯзапоя) имкониятҳои калон мавҷуданд.

Саноати коркарди чӯб нисбатан суст инкишоф ёфтааст. Вай асосан қуттиҳои чӯбин, мебел, плитаҳои тахтагин истеҳсол мекунад. Корхонаҳои ин соҳа дар Душанбе ва Хуҷанд ҷойгир мебошанд. Саноати коркарди чӯб қариб тамоман дар асоси ашёи хоми аз дигар кишварҳо овардашуда кор мекунад, зеро дар Тоҷикистон ҷангал хеле камаст.

Саноати маснуоти сохтмон барои тезонидани суръати индустрикунонии ҷумҳурӣ, бо манзил таъмин кардани мардум, сохтмони шаҳрҳо, роҳ ва ғайра зарур аст. Ин соҳаи саноат ашёи хоми маҳаллиро кор мефармояд: гаҷ, рег, оҳак, доломит, санг, гил ва ғайра. Захираи ин ашёҳо дар Тоҷикистон бисёр аст. Корхонаҳои ин соҳаи саноат семент, шифер, сафоли бомпушӣ, маснуоти оҳану бетонӣ, гулбаҳои асбосементӣ, тахтадевор ва ғайра истеҳсол мекунанд.

Корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмон бисёр буда (заводи сементи Душанбе, комбинати масолеҳи бинокории Душанбе, комбинатҳои хонасозии Душанбею Кофарниҳон, заводҳои оҳану бетонии Душанбею Хуҷанд ва ғайра) қариб дар ҳамаи ноҳияҳо ҷойгир шудаанд. Солҳои охир сохтмони заводҳои хишт хеле зиёд гардид. Заводи сементи Душанбе солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ сохта шудааст. Иқтидори он ба 1 млн. т семент баробар аст. Комбинати масолеҳи бинокории Душанбе бошад, соле 50-60 млн дона шифер истеҳсол мекунад.

Дар тӯли даҳсолаҳои охир дар ҷумҳурӣ як қатор комбинатҳои калони хонасозӣ ва заводҳои конструкцияи оҳану бетонӣ сохта шуданд. Дар натиҷа кори сохтмони манзил пеш рафт. Барои аз деворҳои яклухт сохтани биноҳои истиқоматие, ки 60 ҳуҷраро дорад, як моҳ зарур аст (ҳамин навъ хонаро аз хишт дар ду моҳ месозанд).

Дар Хуҷанд заводи шиша мавҷуд аст, ки шишаҳои консерва, шишаи тиреза, блокҳои шишагин истеҳсол мекунад. Дар оянда сохтмони чунин завод дар шаҳри Турсунзода ба нақша гирифта шудааст.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Сабабҳои солҳои пеш нисбатан суст тараққӣ кардани саноати вазнинро дар Тоҷикистон шарҳ диҳед.

2. Кадом соҳаҳои саноати вазнини ҷумҳурӣ босуръат тараққӣ мекунад ва чаро?

3. Хусусиятҳои электроэнергетикаи ҷумҳуриро фаҳмонед, оид ба суръат ва дараҷаи тараққиёти соҳаҳои он маълумот диҳед.

4. Структураи мошинсозии ҷумҳуриро шарҳ диҳед. Саноати химия ва металлургияи рангаро тавсиф кунед.

5. Фаҳмонед, ки кадом корҳонаҳои саноати вазнини ҷумҳурӣ аҳамияти маҳаллӣ ва байналхалқӣ доранд?

6. Дар ноҳия (шаҳр)-и шумо кадом корхонаҳои саноати вазнин мавҷуданд?

КОМПЛЕКСИ КИШОВАРЗИЮ САНОАТ

Соҳаҳои асосии комплекси кишоварзию саноатро номбар кунед. Вазифаи асосии комплекси кишоварзию саноат аз чӣ иборат аст ва шартҳои мавҷудияти он кадомҳоянд? Растанипарварӣ ва чорводорӣ ба кадом соҳаҳо ҷудо мешаванд? Шумо оиди махсусгардонии минтақавии кишоварзӣ чиро медонед? Кишоварзӣ аз саноат чӣ фарқ дорад?

Комплекси кишоварзию саноат (ККС) қисми муҳими комплекси хоҷагии халқи Тоҷикистон мебошад. Дар соҳаҳои ККС зиёда аз 3/4 даромади ҷумҳурӣ ва 0,9 фоизи ҳаҷми маҳсулоти ККС-и ИДМ истеҳсол карда мешавад.

Дар ҳайати ККС 3 соҳаи истеҳсолоти моддиро ҷудо мекунанд: 1) Соҳҳое, ки барои кишоварзӣ заминаҳоро ба вуҷуд меоранд (сохтмони деҳот, мошинсозии кишоварзӣ, истеҳсоли нуриҳои маъданӣ, моддаҳои заҳрдор, мелиорация, таъминоти моддию техникӣ ва ғайра); 2) Соҳаҳои кишоварзӣ: соҳаҳои нигаҳдорӣ, кашондан ва коркарди ашёи хоми кишоварзӣ (саноатҳои сабук, хӯрокворӣ ва ҳуроки омехтаи чорво). Ин соҳаҳои ККС вобаста ба таркиб ва дараҷаи инкишоф хеле гуногун мебошанд.

Дар Тоҷикистон соҳаи якуми ККС нисбатан суст тараққӣ кардааст. Талабот ба маҳсулоти ин соҳа асосан дар натиҷаи овардани маҳсулот аз дигар кишварҳо қонеъ гардонда мешавад. Корхонаҳои нисбатан калони ин соҳа инҳоянд: Заводи нуриҳои нитрогендори Вахш, "Душанбеселмаш", "Тоҷикселмаш" ва заводи таҷрибавии Ноғ

Маҳсулоти ин корхонаҳо дар дохили ҷумҳурӣ истифода бурда мешавад.

Кишоварзӣ пеш аз замони Ҳокимияти Шӯравӣ соҳаи асосӣ бошад ҳам, хусусияти истеъмолӣ дошт. Факат дар Тоҷикистони Шимолӣ баъзе навъҳои маҳсулот (пахта, мева) фурӯхта мешуд.

Дар тӯли солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон истеҳсолоти бузурги механиконидаи серсоҳаи кишоварзӣ ба роҳ монда шуд. Ҷиҳати хоси инкишофи кишоварзии ҷумҳурӣ интенсификатсия, консентратсия ва махсусгардонӣ дар асоси кооператсияи байнихоҷагӣ ва интегратсияи агросаноатӣ мебошад.

Дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ ҳаҷми маблағгузорӣ меафзояд. Афзоиши маблағгузорӣ боиси мустаҳкам шудани заминаи моддию техникии кишоварзӣ мегардад. Дар тӯли бист соли охир фондҳои асосии кишоварзии Тоҷикистон 4,4 ва ҳаҷми маҳсулоти умумӣ 2,7 баробар афзуданд. Дар солҳои охир низ комплекси кишоварзию саноатии Тоҷикистон хеле тараққӣ кард.

Соли 1997 дар ҷумҳурӣ 354 колхоз, 348 совхоз, 13 корхонаҳои байнихоҷагии кишоварзӣ ва 8011 хоҷагии деҳқонӣ мавҷуд буд. Таъмини нуриҳои минералӣ дар ин муддат якчанд бор кам гашт.

Шароити табиию ҷуғрофии Тоҷикистон барои парвариши зироатҳои гармидӯст ва соле рӯёндани 2-3 ҳосил мусоид аст. Вале масоҳати заминҳои барои киштукор мувофиқ кам мебошад. Масоҳати умумии заминҳои кишоварзии Тоҷикистон 4,2 млн. га аст ва 20 фоизи он кишт карда мешавад (дар ИДМ – 40,7 фоиз). Дар аксари ноҳияҳои Тоҷикистон боришот кам аст, бинобар ин зироат асосан обӣ мебошад.

Солҳои минбаъда дар сохтори киштзорҳои ҷумҳурӣ тағйироти ҷиддӣ ба вуҷуд омад. Агар то давраи Ҳокимияти Шӯравӣ 88,6 фоизи киштро ғалла ва 7,5 фоизро зироатҳои техникӣ (пахта – 5,4 фоиз) ташкил диҳад, пас холо ин рақамҳо мувофиқан 27,2 ва 39,5 (пахта – 38,4 фоиз) мебошад. Дар ин муддат ҳиссаи кишти картошка ва сабзавоту полиз ва растаниҳои равғандор кам шуд, хӯроки чорво аз 13,4 то 28,0 фоиз афзуд (ҷад. 3). Пешбинӣ шудааст, ки дар оянда чунин соҳаҳои кишоварзӣ аз қабили боғдорӣ, токдорӣ, сабзавоткорӣ ва ситруспарварӣ ривоҷ дода шаванд.

Дар тараққии кишоварзӣ ирригатсия ва мелиоратсияи замин низ аҳамияти калон дорад. Мафҳуми ирригатсия ҳамаи чизҳои мансуб ба обёриро дар бар мегирад (сохтмони каналҳо, обанборҳо, гидроузелҳо, станцияҳи насосӣ, захбурҳо, корезҳо). Мелиоратсия бидуни ирригатсия, инчунин аз тахту ҳамвор кардани замин, шӯршӯӣ, захгурезонӣ ва дигар амалиётҳои иборат аст.

Зироати обӣ дар Тоҷикистон таърихи чандинасра дорад. Дар натиҷаи ҳафриёти археологӣ каналҳои қадим – Ғулакандоз (ноҳияи Расулов), Булунғур ва Тӯқсанкорез (ноҳиян Панҷакент), Чузӣ, Говкуш ва Шоҳмансур (водии Ҳисор), Ҷуйбор, Шаҳритус, Ҳошодӣ (водии Вахш) муайян карда шуданд, ки ин аз дараҷаи баланди обёрии сунъӣ шаҳодат медиҳад.

Солҳои минбаъда дар ҷумҳурӣ зиёда аз даҳ ҳазор иншоотҳои гуногуни гидротехникӣ, бештар аз 30 ҳазор км канали магистралӣ ва 7 ҳазор км коллектор сохта шуд. Заҳбурҳои болопӯшида низ зиёд гаштанд. Дар ҷумҳурӣ даҳҳо стансияҳои обкашӣ кор мекунанд. Сохтмони обанборҳои Мӯминобод, Селбур, Каттасой, Қайроқум, Норак вазъи обёрии киштзорҳоро хеле беҳ гардонд. Алҳол дар Тоҷикистон масоҳати заминҳои обӣ 723 ҳазор га-ро ташкил медиҳад. Ҳар як гектари ҷоруми киштзор тавассути мошини обкашии электрӣ обёрӣ карда мешавад. Дар ҷумҳурӣ барои зиёд кардани заминҳои обӣ имконият ҳаст. Масоҳати заминҳои барои обёрӣ мувофиқ 920 ҳаз. га-ро ташкил медиҳад (якҷоя бо адирҳо тақрибан 1 млн. га). Фақат дар панҷсолаи охир зиёда аз 65 ҳаз. га заминҳои обӣ ба истифода дода шуд. Ин имкон дод, ки ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ 12-14 фоиз афзоиш ёбад. Ба кор андохтани заминҳои нав бахусус дар водии Бешкент авҷ гирифтанд. Азхудкунии даштҳои Данғара, Ашт ва Ойкӯл идома дорад.

Инкишофи минбаъдаи мутамарказонӣ ва махсусгардонии истеҳсолоти кишоварзӣ, инчунин зиёд намудани иқтидори он нафақат барои афзоиши маҳсулот ва беҳтар шудани сифати он заминаи мусоид фароҳам меорад, балки боиси тағйироти иҷтимоии ҷиддии деҳот низ мегардад. Баробари тараққиёти соҳаҳои ККС дар деҳот роҳҳои нав, муассисаҳои маданӣ, корхонаҳои хизмати маишӣ ва ғайра сохта хоҳад шуд.

Соҳаҳои асосии кишоварзии ҷумҳурӣ - пахтакорӣ, боғу токдорӣ, сабзавоткорӣ, ситруспарварӣ ва парвариши растаниҳои субтропикӣ мебошанд.

Инкишофи деҳқонӣ ба масоҳати киштзорҳо вобаста аст. Имконияти зиёд кардани заминҳои кишт дар ҷумҳурӣ маҳдуд аст (ба хотир оред, ки чаро). Зиёда аз 82 фоизи киштзорҳо обӣ, боқимонда ҳама лалмианд. Дар заминҳои обӣ пахта, юнучқа, сабзавот, зироати полизӣ, растаниҳои ситрусӣ, инчунин дарахтони мева мепарваранд. Дар заминҳои лалмӣ асосан растаниҳои ғалладона (гандум, ҷавдор) ва равғандор (кунҷит, зағир) мекоранд. Солҳои охир боғу токдории лалмӣ низ ривоҷ ёфтааст. Боғу токдории лалмӣ дар ҷумҳурӣ оянда калон дорад.

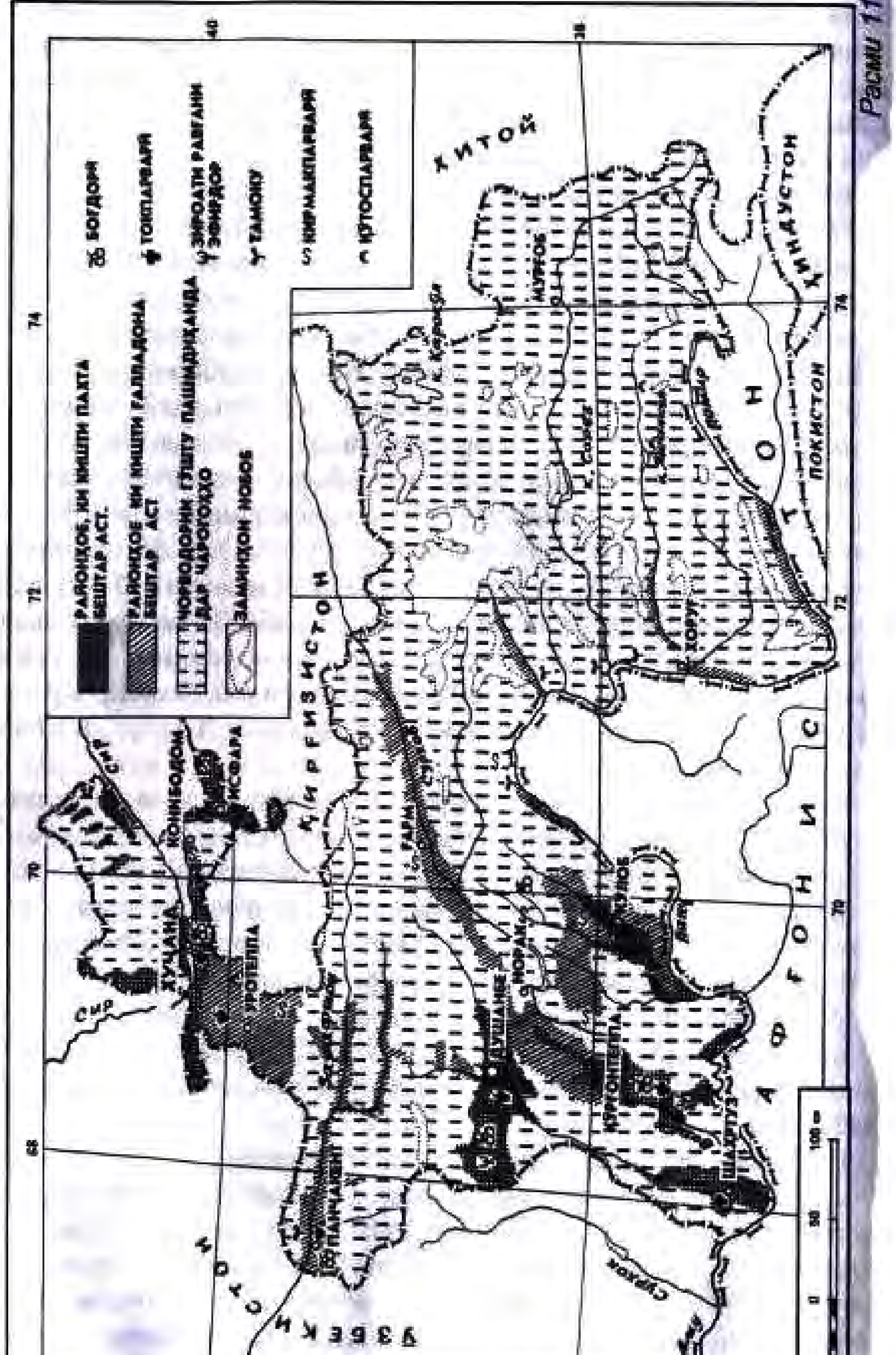
РАЙОНҲОЕ, КИ КИШТИ ПАХТА БЕШТАР АСТ.
РАЙОНҲОЕ, КИ КИШТИ ҒАЛЛАДОНА БЕШТАР АСТ
ЧОРВОДОРИИ ГӮШТУ ПАШМДИҲАНДА ДАР ЧАРОГОҲҲО
ЗАМИНҲОИ НОБОВ
БОҒДОРӢ
ТОКПАРВАРӢ
ЗИРОАТИ РАВҒАНИ ЭФИРДОР
ТАМОКУ
КИРМАКПАРВАРӢ
ҚУТОСПАРВАРӢ
ХИТОЙ
ҚИРҒИЗИСТОН
ӮЗБЕКИСТОН
АФҒОНИСТОН
ПОКИСТОН
ҲИНДУСТОН
ХУҶАНД
КОНИБОДОМ
ИСФАРА
УРОТЕППА
ПАНҶАКЕНТ
ДУШАНБЕ
ҚӮРҒОНТЕППА
КӮЛОБ
ШАҲРТУЗ
ХОРУҒ
МУРҒОБ
Сир
Сурхон
Расми 11

Зироати техникӣ дар кишоварзии ҷумҳурӣ ҷои асосиро ишғол мекунад. Аз зироати техникӣ пахта, тамоку ва растаниҳои равғани эфирдорро мепарваранд. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ кишти зироати техникӣ аз 7,5 то 39,5 фоиз афзуд. Мавзеи кишти ин зироатҳо низ тағйир ёфт (ҷадвали 3).

Пахта зироати қадимаи мардуми тоҷик аст. Дар соҳаи пахтакорӣ тоҷикон таҷрибаи ғанӣ доранд. Алҳол пахта зироати асосӣ ба шумор рафта 47 фоизи заминҳои обии ҷумҳуриро ишғол мекунад.

Ҷадвали 4

Таркиби киштзорҳои Тоҷикистон

ЗИРОАТ	Солҳо			Ба ҳисоби фоиз		
	1913	1940	1997	1913	1940	1997
Ҳамаи киштзорҳо, ҳаз. га	494,3	807,1	809,7	100,2	100,0	100,0
Ғалла ва зироати лӯбиёӣ	437,8	567,4	418,7	88,6	70,3	37,2
Зироати техникӣ	37,2	160,6	236	7,5	20,0	49,5
аз он: Пахта	26,7	106,1	218,6	5,4	13,1	38,4
Растаниҳои равғандор	10,4	51,1	14,4	2,1	6,3	2,5
Картошка ва сабзавоту растаниҳои полизӣ	5,9	23,8	52,8	1,2	2,9	5,3
Растаниҳои хӯроки чорво	13,4	55,3	107,6	2,7	6,8	18,0

Тоҷикистон аз ҷиҳати ҳосилнокии пахта дар ИДМ ҷои якум ва аз ҷиҳати ҳосили умумӣ ҷои сеюмро мегирад.

Солҳои охир масоҳати киштзори пахтаи ҷумҳурӣ ба 218,0 ҳаз. га ва ҳосили умумӣ ба 353 ҳаз. тонна расид; ҳосилнокии пахта бошад то 16,2 ц-га афзуд. Сабаби асосии инкишофи пахтакорӣ зиёд будани талабот ба он аст. Аз нахи пахта газвори пахтагин мебофанд, аз

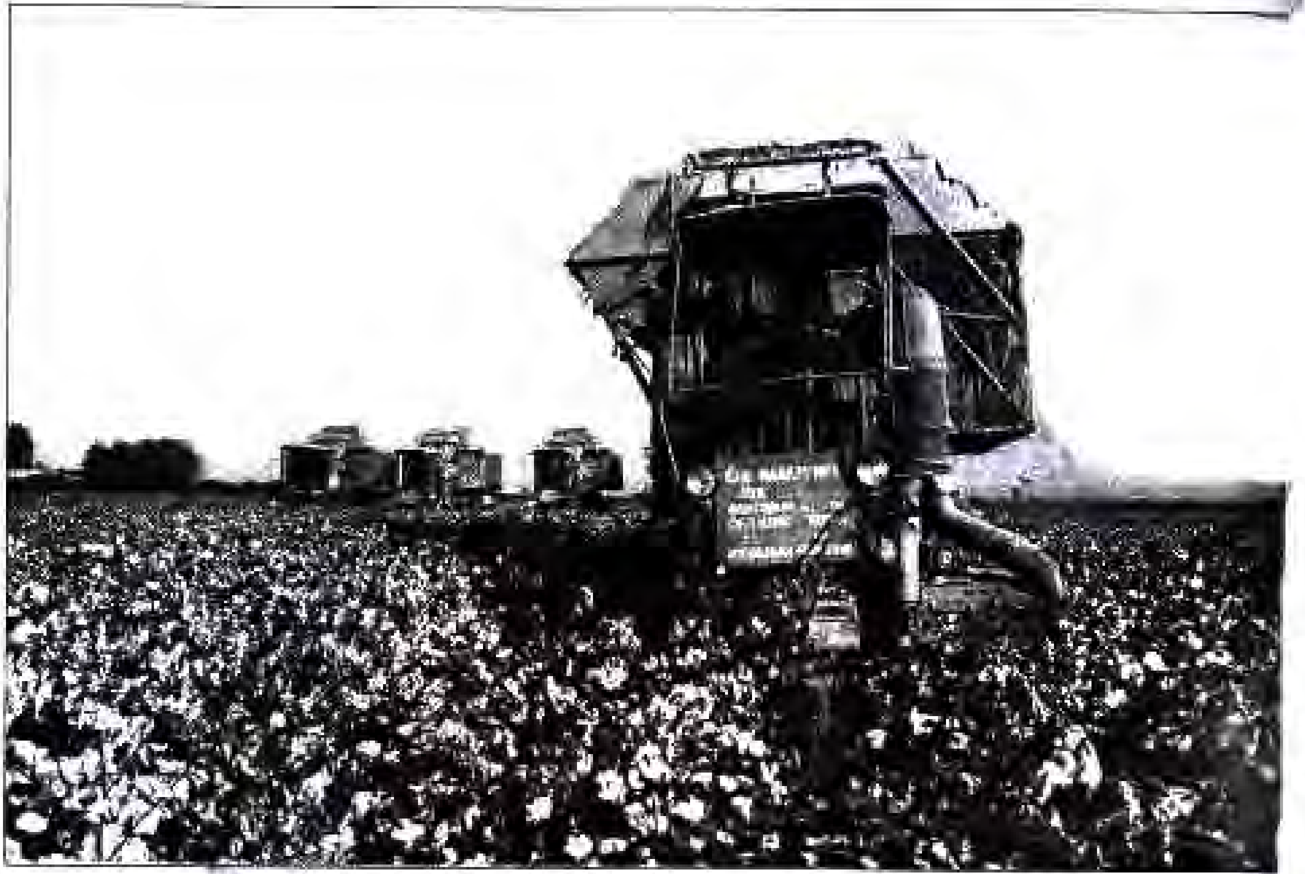

пунбадона равған, глитсерин ва маҳсулоти дигар истеҳсол мекунанд; реша ва пояи он ашёи пурбаҳои саноати гидролизӣ, сохтмон ва коғаз мебошад.

Пахтакорӣ нафақат дар натиҷаи зиёд кардани масоҳати киштзор ва истифодаи агротехникаи нав, балки бинобар ҷорӣ намудани навъҳои серҳосили пахта низ ривоҷ меёбад. Рӯёндани навъҳои пахтаи зудрас ва ба касалии вилт тобовар (Регар - 1, Регар - 34) имкон дод, ки ҳосилнокӣ зиёд карда шавад; навъҳои мазкур дар ноҳияҳое, ки давраи нашви зироатҳо кӯтоҳанд, ҳосили дилхоҳ медиҳанд. Ҳоло дар 135 колхоз ва 62 совхоз, ки асосан дар водиҳои ҷумҳурӣ ҷойгир шудаанд, пахта кошта мешавад. Дар ин хоҷагиҳо дар баробари пахтаи миёнанах пахтаи маҳиннах низ мекоранд. Пахтаи маҳиннах қимати баланд дошта, асосан дар водии Вахш, ки иқлим гарм ва хушк аст, кошта мешавад. Аз ҷиҳати истеҳсоли пахтаи маҳиннах ҷумҳурӣ дар ИДМ ҷои аввалро мегирад (зиёда аз 50 фоиз). Дар оянда низ пахта чун зироати асосии ҳамаи водиҳои ҷумҳурӣ (бидуни водии Зарафшон, Қаротегин ва Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон) парвариш карда мешавад. Дар қисми ҷанубии Тоҷикистон барои пахтакорӣ заминҳои нав кушода хоҳанд шуд. Соли 1989 бо мақсади бештар истеҳсол кардани меваю сабзавот ноҳияи Кофарниҳон ва баъзе хоҷагиҳои дигар аз пахтакорӣ озод карда шуданд.

А н ҷ и б а р п а р в а р ӣ низ дар Тоҷикистон инкишоф ёфтааст. Анҷибар растании равғани эфирдор аст. Аз ҷиҳати парвариши анҷибар Тоҷикистон дар ИДМ ҷои асосиро мегирад. Анҷибарро ба Тоҷикистон бори нахуст соли 1931 аз Гурҷистон оварданд. Ҳоло анҷибар дар заминҳои обии ноҳияҳи Қумсангир ва Турсунзода парвариш карда мешавад. Дар ин ноҳияҳо совхоз-заводҳои махсусгардонидаи анҷибарпарварӣ ("Эфироносˮ ва "Гераньˮ) ташкил карда шудаанд. То ҷанги гражданӣ соле зиёда аз 25 ҳаз. тонна баргу пояи сбази анҷибар ғундошта мешуд. Дар ҷумҳурӣ стансияи махсуси таҷрибавии анҷибарпарварӣ (масоҳаташ 12 га) мавҷуд аст. Дар оянда пешбинӣ шудааст, ки масоҳати киштзорӣ анҷибар дар як қатор ноҳияҳи водии Вахш зиёд карда шавад.

Аз растаниҳои равғандор дар Тоҷикистон инчунин загир, каму беш кунҷит, офтобпараст, маъсар кишт мекунанд. Кишти ин зироатҳо дар заминҳои лалмии вилояти Ленинобод, Хатлон, водии Ҳисор ба роҳ монда шудааст.

Т а м о к у к о р ӣ дар ҷумҳурӣ баъди солҳои сиюм ривоҷ ёфт. Тамокуро асосан дар заминҳои обии ноҳияҳи Панҷакент, Айнӣ, Ленин ва Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон мекоранд. Масоҳати киштзори тамоку 4500 га мебошад. Аз ҳар гектар 33 сентнер ҳосил мегундоранд (соле дар ҷумҳурӣ то 15 ҳаз. тонна барги тамоку гундошта мешавад).

Тамоку зироати сердаромад аст. Аз ҳар гектар тамокузор дар хоҷагиҳои пешқадам андаряк 5-6 млн. сӯм даромад гирифта мешавад. Аҳамияти тамоку барои ноҳияҳои ғайри пахтакор калон аст. Вале қатъи назар аз ин, бинобар ба саломатӣ зарар доштани тамоку қарор дода шудааст, ки киштзори он кам карда шавад.

Боғу токдорӣ дар Тоҷикистон таърихи хеле қадим дорад. Боғбонони моҳири тоҷик тӯли садсолаҳои зиёд бисёр навъҳои нави меваҷотро рӯёндаанд, ки то ҳол аҳамияти худро гум накардаанд. Дар бозори ҷаҳонӣ ғӯлингу мавизи Хуҷанду Уротеппа за қадим шӯҳрат дорад.

Солҳои минбаъда масоҳати боғот зиёда аз се маротиба афзуд ва соли 1997 ба 71,0 ҳаз. га расид. Дар ҷойгиркунонӣ ва навъи боғҳо низ тағйироти ҷолиб ба амал омад. Чунончи, соли 1940 боғоти Тоҷикистон дарахтони меваи донакдор зиёда аз 80 фоиз, соли 1997 фақат 49 фоизро ишғол карданд. Қисми зиёди боғҳо дар минтақаҳи Шимолӣ (36,0 фоиз), Ҳисор (28,1 фоиз) ва Ғарм (22,9 фоиз) ҷой гирифтаанд. Дар Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон 1,4 фоизи боғоти ҷумҳурӣ мавҷуд аст. Минтақаҳои асосии боғдорӣ нафақат аз

ҷиҳати масоҳат, ҳосили умумӣ ва ҳосилнокӣ тафовут доранд, балки онҳо вобаста ба навъу таркиби ниҳолҳо низ фарқ мекунанд. Аз ҷиҳати масоҳати боғот ҷои аввалро минтақаи Шимолӣ, аз ҷиҳати ҳосили умумӣ минтақаи Ҳисор ва вобаста ба ҳосилнокӣ минтақаи Гарм мегирад. Дар боғоти минтақаи Ленинобод дарахтони донакдор ва дар Ҳисору Ғарм дарахтони тухмдор бартарӣ доранд. Меваҷоти ситрусӣ асосан дар водии Вахш парвариш карда мешавад.

Дар оянда инкишофи боғдории лалмӣ, инчунин зиёд кардани боғоти меваҳои субтропикӣ (анор, анҷир, бодом, чормағз, писта) ва ситрусӣ (лиму, хурмо) пешбинӣ шудааст. Аз ҷиҳати истеҳсоли лиму Тоҷикистон дар ИДМ ҷои якумро мегирад.

Токдорӣ низ тез инкишоф ёфта истодааст. Дар солҳои минбаъда масоҳати умумии токзорҳо 6 маротиба афзуда ба 38,0 ҳаз. га расид. Дар ҷумҳурӣ зиёда аз 100 навъи ангури маҳаллии хӯрокӣ ("Чилагӣ", "Тоифӣ", "Нимранг", "Ҳусайнӣ", "Ҷавз" ва шаробӣ ("Ғонҷи", "Ҳисор", "Орзу") парвариш карда мешавад. Хусусан мавизи ангури навъҳои тоҷики - кишмиш, обҷӯш, соягӣ пурбаҳост. Мавизи ноҳияҳи шимолӣ ҷумҳурӣ (Уротеппа, Ғонҷӣ, Панҷакент) хеле хушсифат аст.

Токдорӣ ҳоло қариб дар ҳама ноҳияҳи Тоҷикистон инкишоф ёфтааст. Солҳои охир зиёда аз 40 совхозҳои махсусгардондаи боғу токдорӣ ташкил карда шудаанд, ки онҳо нафақат ба парвариши ток, балки ба коркард ва фӯруши ангур низ машғуланд.

Роҳи муҳими минбаъд ҳам ривоҷ додани токдорӣ дар ҷумҳурӣ истифодаи заминҳои лалмии минтақаи Ғарм, Кӯлоб, Вахш ва Ҳисор мебошад.

Сабзавот ва зироати полизӣ қариб дар ҳама ноҳияҳи Тоҷикистон парвариш карда мешавад. Онҳо аҳамияти калони саноатӣ доранд, зеро қисми зиёди маҳсулот дар заводҳои консерв истифода мегарданд. Тоҷикистон дигар ноҳияҳро низ бо сабзавоти тару тоза ва зироати полизӣ, инчунин консерви онҳо таъмин мекунад. Дар тӯли солҳои минбаъда масоҳати киштзорӣ картошка ва сабзавоту зироати полезӣ зиёда аз се баробар афзуда ба 46,4 ҳаз. га расид. Сабзавоткорӣ ва парвариши зироати полези асосан дар заминҳои обии атрофи шаҳрҳои калон (Душанбе, Хуҷанд) ривоҷ ёфтааст. Картошка зироати чандон гармидӯст нест. Бинобар ин онро асосан дар ноҳияҳои кӯҳсор (Ғарм, Ҷиргатол, Мастчоҳи кӯҳӣ, Дарбанд) мепарваранд.

Баҳри минбаъд ҳам инкишоф додани сабзавоткорӣ ташкил намудани хоҷагиҳои нави махсусгардонида ва баланд бардоштани механиконии корҳои кишоварзӣ дар назар дошта шудааст.

Зироати ғалладона. Дар Тоҷикистон аз зироати ғалладона асосан гандуми тирамоҳӣ, ҷав, шолӣ, ҷуворимакка мекоранд. Дар даҳсолаҳои пеш масоҳати киштзори ғалла тақрибан се баробар кам шуд ва ҷои онро дар заминҳои обӣ пахта гирифт. Ҳоло ғалларо маъмулан дар заминҳои лалмӣ мекоранд. Вале, бояд қайд кард, ки дар натиҷаи якбора зиёд шудани ҳосилнокӣ ҳосили умумии ғалла хеле афзуд. Зироати ғалладонаи ҷумҳурӣ фақат дар худи Тоҷикистон истифода бурда мешавад. Соли 1998 ҳамагӣ 494,0 ҳаз. т ғалла истеҳсол карда шуд.

Чорводорӣ баъди пахтакорӣ соҳаи калонтарин ба шумор рафта 32 фоизи маҳсулоти хоҷагии кишоварзиро медиҳад. Зиёда аз 70 фоизи заминҳоро чарогоҳу кӯраҳо ташкил менамоянд. Вале, қатъи назар аз ин, базаи хӯроки чорво маҳдуд аст. Аҷдоди халқи тоҷик тӯли солҳои зиёд чандин зоти нави чорво (аз қабили гӯсфанди ҳисорӣ, аспи лақайӣ, ғажговҳои помирӣ ва ғайра)-ро рӯёнданд, ки ҳамто надоранд.

Дар замони Ҳокимияти Шӯравӣ дар инкишофи чорводории ҷумҳури тағйироти зиёд ба амал омад. Фақат дар тӯли солҳои баъдиҷангӣ саршумори гов 2,3, хук 9,6, бузу гӯсфанд 1,5 ва парранда 8,0 баробар афзуд.

Мувофиқан ба ин истеҳсоли гӯшт, шир ва дигар маҳсулоти чорводорӣ низ зиёд шуд. Дар соҳаи чорводорӣ нафақат тағйироти миқдорӣ, балки тағйироти сифатӣ низ ба вуқӯъ омад. Комплексҳои калони чорводорӣ, фабрикаҳи мургпарварӣ, корхонаҳои истеҳсоли

хӯроки чорво сохта шуданд. Чорводорӣ дар ҳама ноҳияҳо ривоҷ ёфта бошад ҳам, вобаста ба захираи хӯрокӣ баъзе ноҳияҳо ба соҳаи муайяни он махсус гардонда шудаанд. Дар водиҳо, ки бештар деҳқонӣ ривоҷ ёфтааст, чорводорӣ аҳамияти дуюмдараҷа дорад. Дар мавзеъҳои кӯҳсор чорводорӣ соҳаи асосӣ ва дар Помири Шаркӣ ҳатто соҳаи аввалиндараҷа мебошад. Дар Тоҷикистон гов, кутос, буз, гӯсфанд, хук, мурғ, занбӯри асал, кирмаки абрешим парвариш карда мешавад.

Говпарварӣ дар Тоҷикистон барои истеҳсоли гӯшту шир пешбинӣ шудааст. Говпарварӣ дар ҳама ноҳияҳои ҷумҳурӣ ривоҷ ёфтааст. Зоти гови сиёҳало, ки аз Русия ба Тоҷикистон оварда шуда буд, ба шароити маҳал нағз мутобиқ шудааст.

Хукпарварӣ асосан дар атрофи шаҳрҳои калон ба роҳ монда шудааст.

Яке аз анъанавии чорводорӣ гӯсфандпарварӣ мебошад. Дар ҷумҳурӣ гӯсфандони дуруштпашми думбаю равғандор парвариш карда мешаванд: дар ноҳияҳои баландкӯҳ - гӯсфанди дарвозӣ; дар шимол - гӯсфанди ҳисорӣ; дар водии Вахш - гӯсфанди қароқулӣ дар дигар

нохияхо - гӯсфанди ҳисорӣ. Гӯсфанди хисорӣ ки маҳсули кори селексияи халқӣ аст, дар ҷаҳон калонтарин мебошад. Вазни як сари меши он 120-130 кг аст. Дар ноҳияҳи кӯхсор ва доманакӯҳҳои ҷумҳурӣ бузпарварӣ ривоҷ ёфтааст. Бахусус бузҳои дарозпашми ангорӣ аҳамияти калон дорад.

Мурғпарварӣ соҳаи нисбатан нави чорводорист. Дар ҷумҳурӣ стансияҳои чӯчабарорӣ ва фабрикаҳои давлатии мургпарварӣ мавҷуданд, ки ба истеҳсоли гӯшт ва тухм махсус гардонда шудаанд.

Кирмакдорӣ аз соҳаҳои қадимтарини кишоварзии Тоҷикистон аст. Солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ дар ҷумҳурии навташкил оиди мустаҳкам намудани базаи хӯрокии кирмакдорӣ ва сохтмони заводҳои тухми кирмак дар Хуҷанд (1919) ва Душанбе (1929) тадбирҳои зарурӣ андешида шуданд. Фақат дар тӯли даҳсолаҳои охир зиёда аз 30 млн. беҳ ниҳоли тут шинонда шуд. Ниҳоли тутро дар канори киштзорҳо, роҳ, ҷарӣ, ҷӯйбор мешинонанд. Онҳо нафақат барои кирмак барг (хӯроки кирмак аст) медиҳанд, балки киштзорро аз шамол ва хокро аз эрозия ҳифз мекунанд.

Кирмакдорӣ соҳаи сердаромад аст. Вай мавсимӣ будани корҳои кишоварзиро то дараҷае бартараф мекунад. Мавсими кирмакдорӣ ба моҳҳои май-июн рост меояд. Дар ин вақт ба нигоҳубини пахтазор фақат механизатору обмонҳо машғул мебошанд.

Барои 1 кг пилла ба ҳисоби миёна 18-20 кг барги тут лозим аст. Аз 1 қуттӣ тухми кирмак то 70-80 (баъзан 100-110) кг пилла мегиранд.

Тоҷикистон аз ҷиҳати ҳосили умумии пилла дар ИДМ дар ҷои чорум (баъди Ӯзбекистон, Озарбайҷон ва Туркманистон) ва аз ҷиҳати ҳосилнокӣ дар ҷои дуюм (баъди Ӯзбекистон) аст.

Кирмдорӣ дар Тоҷикистон ояндаи калон дорад. Бо ин мақсад масоҳати тутзорҳо зиёд ва аз комёбиҳои илм истифода карда мешавад.

Занбӯрпарварӣ соҳаи нисбатан нав аст. Алҳол дар ҷумҳурӣ зиёда аз 150 ҳаз. оилаи занбӯр мавҷуд аст, ки 3/4 он дар дасти шахсони алоҳида мебошад. Ба занбӯрпарварӣ колхозҳо, совхозҳо хоҷагиҳои ҷангал ва садҳо нафар ҳаваскорон машғуланд. Занбӯрпарварӣ махсусан дар Тоҷикистони Шимолӣ ва ноҳияи Ғарм тараққи кардааст.

Асали растаниҳои кӯҳии Тоҷикистон хеле болаззат буда, ба миқдори зиёд ба дигар мамлакатҳо фиристода мешавад. Бояд қайд кард, ки ҳанӯз имконотҳои занбӯрпарварӣ дар Тоҷикистон пурра истифода бурда намешаванд

М о х и д о р ӣ аз солҳои 60-ум рӯ ба инкишоф ниҳодааст. Моҳиро

асосан дар ҳавзҳои сунъӣ мепарваранд. Ҳоло дар ҷумҳурӣ як қатор хоҷагиҳои моҳидорӣ мавҷуданд (Қайроккум, Панҷакент, Чубек ва Кофарниҳон). Ин хоҷагиҳо соле якҷоя 250 тонна моҳӣ медиҳанд. Хоҷагии моҳидории Хоҷамастон ба дигар ноҳияҳи ҷумҳурӣ ва берун аз он моҳибача низ мефиристонад.

Бо мақсади равнақ додани моҳидорӣ дар оянда зиёд кардани ҳавзу кӯлҳо дар назар дошта шудааст.

Дар кӯлҳои водии Вахш хоҷагиҳои нутрияпарварӣ мавҷуданд. Нутрия ба шароити Тоҷикистон нағз мутобиқ шуда босуръат меафзояд. Ин ҳайвон аҳамияти калон дорад. Мӯинааш қиматбаҳост.

Саноати хӯрокворӣ яке аз соҳаҳои асосии хоҷагии ҷумҳурӣ мебошад. Ҳиссаи он дар истеҳсолоти умумии саноати 17,5 фоизро ташкил медиҳад. Хӯрокворӣ баъди саноати сабук ҷои дуюмро ишғол мекунад. Махсусан чунин соҳаҳои саноати хӯрокворӣ - консерви меваю сабзавот, равғанкашӣ, равғани эфир ва тамоку ривоҷ ёфтаанд.

Саноати хӯроковории ҷумҳурӣ заминаи мустаҳками ашёи хом дорад. Саноати хӯроквориро соҳаҳои кишоварзӣ, боғу токдорӣ, чорводорӣ бо ашё таъмин мекунанд. Пеш саноати хӯроковорӣ соҳаи асосии хоҷагии халқ, бошад ҳам, аз корхонаҳои хурди косибӣ иборат буд. Дар солҳои минбаъда саноати хӯрокворӣи Тоҷикистон серсоҳа гашт ва босуръат инкишоф меёбад. Фақат дар тӯли солҳои баъди ҷанги бузурги Ватанӣ маҳсулоти он 15 баробар, аз ҷумла гӯшт 16, равған 76, паниру шир 310 баробар афзуд. Дар инкишофи маҳсулоти саноати хӯрокворӣ аҳамияти интегратсияи агросаноатӣ (вақте ки кишоварзӣ ва истеҳсолотӣ саноатӣ комплекси хоҷагӣ бо ҳам алоқаманд мегарданд) калон аст.

Саноати равған аз пунбадона равған истеҳсол мекунад. Корхонаҳои равғанкашии ҷӯмҳурӣ дар Конибодом, Қӯрғонтеппа, Кӯлоб, Душанбе ҷойгир шудаанд. Партовҳои ҳини софкории равған боқимондаро барои истеҳсоли собуни ҷомашӯӣ кор мефармоянд. Равғани пахтаи Тоҷикистон ба бисёр кишварҳои дигар фиристод мешавад.

Саноати консерви меваю сабзавот аз ҷумлаи соҳаҳои асосии саноати хӯрокворӣ мебошад. Вай аз 22 корхона иборат аст, ки соле 2,5 фоизи консерваҳои меваю сабзавот ва 14,2 фоизи меваи хушки ИДМ-ро истеҳсол мекунад. Қариб нисфи корхонаҳои консервбарорӣ дар вилояти Ленинобод, ки 80 фоизи маҳсулоти ҷумҳуриро истеҳсол мекунанд, ҷой гирифтаанд. Корхонаҳои ин соҳаи саноат зиёда аз 100 номгӯи консервҳои меваю сабзавот, шарбати мева ва по-

мидору ангур истеҳсол менамояд. Дар аксари заводҳои консерв хатҳои автоматӣ ва нимавтоматии истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавотӣ вуҷуд доранд. Чунин заводҳо дар Хуҷанд, Конибодом, Панҷакент, Чептура мавҷуданд. Консервҳои мевагин ва ҳушкмеваҳои Тоҷикистон дар намоишгоҳҳои байналхалқӣ баҳои сазовор гирифтанд.

Шароббарорӣ низ соҳаи муҳими саноати хӯрокворӣ мебошад. Ба саҳми Тоҷикистон 2,0 фоиз токзор, 2,4 фоиз ҳосили ангур ва 1,7 фоиз шароби ангури ИДМ рост меояд. Истеҳсоли ангур ва шароб ба ҳар сари аҳоли аз ҳисоби миёнаи ИДМ мувофиқан 60 ва 17% зиёд аст. Дар ҷумҳурӣ 4 корхонаи калон ва 9 корхонаи хурди истеҳсоли шароб мавҷуд аст, ки дар мавсим 80 ҳаз. тонна ангурро кор карда мебароянд. Ин корхонаҳо дар марказҳи ноҳияҳои асосии токдорӣ (Уротеппа, Хуҷанд, Панҷакент, Душанбе, Шаҳринав) ҷой дода шудаанд.

С а н о а т и р а в ғ а н и э ф и р ва тамоку соҳаи нисбатан нав мебошад. Корхонаҳои ин соҳаи саноат дар ҷумҳурӣ чандон зиёд нестанд. Тавре дар боло қайд кардем, истеҳсол ва коркарди анҷибар дар ду совхоз-заводи ноҳияҳои Турсунзода ва Қумсангир ҷой дода шудаанд. Дар ин ду корхона зиёда аз нисфи равғани анҷибари ИДМ истеҳсол карда мешавад. Равғани анҷибарро дар атриёт, каннодӣ ва ветеринария васеъ истифода мебаранд.

Корхонаҳои тамоку дар шаҳрҳои Панҷакент (заводи ферментонии тамоку) ва Душанбе (фабрикаи тамоку) ҷойгир шудаанд. Ғайр аз ин дар ҷумҳурӣ боз якчанд корхонаҳои хурди коркарди наҳустини тамоку вуҷуд дорад. Тамоку асосан дар хоҷагиҳои водии Зарафшон ва вилояти мухтори Кӯҳистони Бадахшон кишт карда мешавад. Тамокуи тоза ферментонидаро ба фабрикаи тамокуи Душанбе ва дигар ҷумҳуриҳо мефиристанд.

С а н о а т и г ӯ ш т у ш и р дар таркиби саноати хӯроковорӣ аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулот ҷои аввалро мегирад. Бо вуҷуди ин саноати гӯшту шир аҳамияти маҳаллӣ дорад ва талаботи аҳолии ҷумҳуриро бо гӯшт, шир ва маҳсулоти ширӣ таъмин мекунад. Саноати гӯшту шир 65 корхонаи гӯшт ва 41 корхонаи ширро дар бар мегирад, ки калонтарини онҳо дар шаҳрҳои Душанбе, Хуҷанд, Қӯрғонтеппа, Исфара ва Кӯлоб ҷойгир шудаанд. Дар ин корхонаҳо ҳар сол ба миқдори зиёд маҳсулоти нимтайёри гӯштӣ, шир истеҳсол карда мешавад. Тоҷикистон аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулоти гӯшту шир ба ҳар сари аҳолӣ дар собиқ иттиҳоди Шуравӣ яке аз ҷойҳои охиринро мегирифт. Бинобар ин як маҳсулоти гӯшту ширӣ аз дигар ноҳияҳо оварда мешуд.

С а н о а т и о р д у я р м а аз корхонаҳои сершумор иборат аст,

ки онҳо 1/3 маҳсулоти хӯроковриро истеҳсол мекунанд. Дар ин корхонаҳо соле 600 ҳаз. тонна гандум орд карда мешавад.

Саноати нон садҳо корхонаро дар бар мегирад. Дар ҷумҳурӣ 8 заводи калони нон мавҷуд аст, ки соле 125 ҳаз. тонна нону булка ва 15 ҳаз. тонна макарон истеҳсол мекунанд.

Корхонаҳои саноати орду ярма ва нон дар ноҳияҳо вобаста ба талаботи мардум ҷой дода шудаанд. Маҳсулоти онҳо аҳамияти маҳаллӣ дорад.

Дигар соҳаҳои саноати хӯрокворӣ дар ҷумҳурӣ чандон зиёд нестанд. Муҳимтарини онҳо заводи намаки Ашт ва Восеъ, заводи спирти Исфара, фабрикаи қаннодии "Ширин" (Душанбе) мебошад.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Соҳаҳои асосии кишоварзии Тоҷикистонро номбар кунед Ҳар як соҳаро тавсиф намоед ва гӯед, ки аз рӯи кадом соҳаҳо ҷумҳурӣ дар ИДМ ҷои намоёнро мегирад.

2. Заминҳои обӣ ва лалмии Тоҷикистон чигуна истифода мешаванд?

3. Аз харита ноҳияҳои боғу токпарварӣ, парвариши анҷибар, тамокуро нишон диҳед.

4. Хусусияти чорводории ҷумҳурӣ дар чист?

5. Саноати хӯроквории Тоҷикистон дар заминаи кадом ашёи хом кор мекунад?

6. Кадом соҳаҳои саноати хӯрокворӣ соҳаи тахсисёфта мебошад?

7. Аҳамияти ташкил додани комплекси кишоварзию саноатро қайд карда бо мисолҳо фаҳмонед.

8. Комплекси кишоварзию саноати ноҳияи (шаҳр) худро аз рӯи нақшаи зерин тавсиф кунед: а) соҳаҳое, ки ба ККС мансубанд; б) соҳаҳои асосии кишоварзӣ ва саноат оид ба коркарди маҳсулоти онҳо; в) корхонаҳои калонтарин ва робитаи онҳо вобаста ба ашёи хом ва фурӯши маҳсулоти тайёр; г) пешомадҳои тараққиёти комплекси кишоварзию саноат.

ИСТЕҲСОЛИ МОЛҲОИ ИСТЕЪМОЛИ ХАЛҚ ВА СОҲАИ ХИЗМАТРАСОНӢ

Саноати сабук аз кадом соҳаҳо иборат аст? Ашёи хом дар комбинати бофандагӣ кадом давраҳои технологиро аз сар мегузаронад? Ҳини ҷойгиркунии корхонаҳои саноати сабук кадом омилҳо ба назар гирифта мешаванд?

Саноати сабуки Тоҷикистон соҳаи асосӣ буда 23,5 фоизи ҳаҷми маҳсулоти саноатиро медиҳад. Вай аз корхонаҳои калони дорои техникаи нав иборат аст ва зиёда аз 410 номгӯй маҳсулот истеҳсол мекунад. Ба соҳаҳои асосии саноати сабук, ки аҳамияти содиротӣ доранд,инҳо мансуб мебошанд: пахтатозакунӣ, абрешим, пашм, пахта. Қисми зиёди маҳсулоти онҳо ба хориҷа бароварда мешавад.

Дар корхонаҳои саноати сабук ашёи хом чанд давраи коркарди технологиро аз сар мегузаронад (масалан, тайёр кардан, тоза намудан, ресидан, бофтан, рангу бор додан ва ғайра). Солҳои охир корхонаҳои саноати сабук бештар дар шаҳрҳои хурд ва миёна, ки қувваи корӣ барзиёд аст, сохта мешаванд.

Саноати пахтатозакунӣ аз 20 корхонаи калон иборат аст. Онҳо дар маркази ноҳияҳои пахтакори ҷумҳурӣ ҷойгир мебошанд. Заводҳои пахтатозакунӣ бо корхонаҳои бофандагӣ, равғанкашӣ, химия, мошинсозӣ ва энергетика алоқаи ногусастанӣ доранд (ба хотир оваред, ки чигуна алоқа?)

Пеш дар Тоҷикистон ҳамагӣ 4 заводи пахтатозакунӣ вуҷуд дошт, ки корхонаҳои камиқтидори нимкосибӣ ба шумор мерафтанд.

Алҳол дар корхонаҳои саноати пахтатозакунӣ соле тақрибан 104 ҳаз. тонна пахтаи соф ва ду маротиба бештар пунбадона истеҳсол карда мешавад. Нахи пахтаро ба беруни ҷумҳурӣ мефиристанд (фақат қисми ноҳият ками он дар маҳалл истеҳсол кор карда мешавад).

Саноати абрешим. Дар чор корхонаи ин соҳа, ки дар шаҳрҳои Хӯҷанд ва Душанбе ҷойгиранд, тақрибан 4 фоизи газворҳои шоҳии ИДМ истеҳсол карда мешавад. Зиёда аз 4/5 маҳсулот дар Хуҷанд тайёр карда мешавад. Пешрафти минбаъдаи саноати абрешим и ҷумҳурӣ ба афзоиши ашёи хом зич алоқаманд аст.

Саноати пашм аз корхонаҳои зерин иборат мебошад: иттиҳодияи қолинбофӣ (ш. Қайроққум), фабрикаи каллапӯшҳои пашмин (ш. Хуҷанд) ва як қатор корхонаҳои хурд, ки дар шимоли ҷумҳурӣ ҷой дода шудаанд. Комбинати қолинбофии иттиҳодия соле

зиёда 10 млн. $м^2$ қолин ва маҳсулоти қолинӣ истеҳсол мекунад, ки 90 фоизи он ба хориҷи ҷумҳурӣ фиристода мешавад.

Корхонаҳои калонтарини саноати матоъҳои пахтагӣ дар шаҳрҳои Душанбе ва Конибодои ҷойгир мебошанд. Дар онҳо аз 1/3 нахи пахтаи дар ҷумҳурӣ истеҳсолшаванда кор карда мешаваду бас (қисми боқимонда пурра аз Тоҷикистон бароварда мешавад).

Нахи пахтаро қисман дар фабрикаҳои трикотажӣ (Ӯротеппа, Душанбе) ҷӯроббофӣ (Душанбе) истифода мекунанд.

Талаботи зиёд ба маҳсулоти бофандагӣ, мавҷудияти ашёи хом ва қувваи корӣ тақозо мекунад, ки саноати бофандагӣ минбаъд ҳам инкишоф дода шавад. Бинобар ин дар назар дошта шудааст, ки дар шаҳрҳои хурду миёнаи Тоҷикистон корхонаҳои нав сохта шаванд. Дар асоси истеҳсоли маснуоти бофандагӣ соҳаҳои дӯзандагӣ ва трикотажӣ ривоҷ меёбанд. Дар Душанбе ва Хуҷанд фабрикаҳои калони дӯзандагӣ, дар Ӯротеппа калонтарин фабрикаи трикоажӣ мавҷуданд.

Корхонаҳи саноати пойафзол дар Душанбе ва Хуҷанд ҷой дода шудаанд. Ин корхонаҳо дар заминаи иттиҳодияи чарми Душанбе, инчунин ашёи хоми кашонда кор мекунад.

Дар шаҳри Турсунзода маснуоти чинӣ итсеҳсол карда мешавад. Дар як қатор шаҳрҳои ҷумҳурӣ корхонаҳои кулологарӣ ва ҳунарҳои бадеӣ вуҷуд доранд.

СОҲАИ ХИЗМАТРАСОНӢ

Соҳаҳои хизматрасонӣ корхонаҳи ғайриистеҳсолиро дар бар мегирад: воситаҳои алоқа, сохтмон, хоҷагии коммуналӣ, савдо хӯроки умумӣ, тандурустӣ, муассисаҳи илмӣ ва маданию маърифатӣ.

Васоити алоқа қисми асосии соҳаи ғайриистеҳсолӣ мебошад. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ миқдори корхонаҳои алоқа 17,4, тӯли маршрутҳои почта 1500 ва барориши якдафъаинаи рӯзномаҳо 161 маротиба афзуд. Бо ҳамаи ноҳияи Тоҷикистон ва дигар ҷумҳуриҳои бародар системаи алоқаи телефону телеграф вуҷуд дорад. Дар назар дошта шудааст, ки воситаҳои алоқа минбаъд ҳам инкишоф дода шаванд. Шабакаи муассисаҳои алоқа дар шаҳр ва деҳот васеъ хоҳад шуд.

Сохтмон дар тараққиёти иқтисодиёти Тоҷикистон аҳамияти калон дорад. Суръати пешрафти техникӣ дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ ба дараҷаи инкишофи сохтмон сахт вобаста аст. Сохтмон

дар ҷумҳурӣ босуръат пеш меравад. Агар дар ибтидои солҳои сиюм ҳамагӣ 7 ташкилоти пудратии сохтмон мавҷуд бошад, пас ҳоло миқдори онҳо хело зиёд аст. Дар ҷумҳурӣ масолеҳи гуногуни сохтмон истеҳсол карда мешавад: семент, хишт, аглопорит, конструксияҳи оҳану бетонии яклухт, масолеҳи пардоз ва ғайра. Барои инкишофи минбаъдаи сохтмон захираи калони ашёи хом - чӯб, гил, оҳак, гач, хоросанг, мармар, рег ва дигар масолеҳ вуҷуд доранд.

Хоҷагии манзил. Корхонаҳои он таъминоти гармӣ, таъминоти об ва канализатсия, ободонии маҳаллаҳои мардумнишин, кабудизоркунӣ, наклиёти шаҳриро дар бар мегирад. Дар солҳои минбаъда хоҷагии манзил хел пеш рафт. Пеш дар Тоҷикистон деҳаҳои хурди хонаҳояшон пастсақфи вуҷуд доштанд: тамоми аҳолӣ аз чароғҳои карасинӣ истифода мебурд. Ҳоло маҳалҳои мадумнишин хеле калон шудаанд. Бисёр шаҳру ноҳияҳо бо об, иншооти софкорӣ ва газ таъмин мебошанд. Дар ҷои хонаҳои якошёна imоратҳои 9-12 ошёна қомат рост мекунанд. Ба кабуди зоркунии шаҳрҳо низ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Фақат дар панҷсолаи охирин дар шаҳру шаҳракҳои ҷумҳурӣ 2,5 млн. дарахту бутта шинонда шуд. Инкишофи хоҷагии коммуналӣ чун омили беҳгардонии ҳаёти халқ дар баланд бардоштани самараи истеҳсолоти ҷамъиятӣ аҳамияти калон дорад.

Савдо ва хӯроки умумӣ. Дар Тоҷикистон мисли дигар ҷумҳуриҳо якчанд шакли савдо мавҷуд аст: давлатӣ, кооперативӣ, колхозӣ ва шахсӣ. Солҳои аввал шабакаи савдои ҷумҳурӣ 96 мағозаи хурд ва 25 ошхонаро дар бар мегирифт, ки дар иморатҳои гилин ҷой дода шуда буданд. Алҳол шабакаи савдои Тоҷикистон аз мағозаҳо, ошхонаҳо, қаҳвахонаҳо иборат аст ва миқдори умумиашон ба 10000 мерасад. Онҳо дорои таҷҳизоти нав буда мисоли равнақи пешрафти иқтисодиёт, маданият ва некуаҳволии мардум мебошанд.

Ба соҳаи хӯроки умумӣ хӯроки комплексӣ ва парҳезӣ низ дохил мешавад. Дар оянда пешбинӣ шудааст, ки миқдори мағозаҳо зиёд карда анборҳои нави сабзавот, меваҷот, картошка, яхдонҳо сохта шаванд.

Тандурустӣ. Дар Тоҷикистон солҳои пеш муассисаҳои табобатӣ, дорухона ва мутахассисони тиб кам буданд. Фақат чандин дармонгоҳи хурд вуҷуд дошт, ки ба беморон ёрии амбулаторӣ мерасонданд. Муолиҷа пулакӣ буд.

Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ шабакаи муассисаҳои табобатӣ ва пешгирии касалӣ васеъ шуд, заминаи моддию техникии онҳо мустаҳкам гардид. Миқдори катҳои беморон 1500 бор зиёд шуд. Агар

соли 1913 ба ҳар 10 ҳаз. нафар аҳолии Тоҷикистон 0,2 духтур ва 0,4 кат рост омада бошад, пас ҳоло 20,1 духтур ва 69,9 кат рост меояд. Алҳол системаи тандурустии ҷумҳурӣ дорои садҳо муассиса аст, ки ба аҳолӣ кӯмаки тиббӣ мерасонад.

Зиёд гаштани миқдори муассисаҳои тиббӣ боиси кам шудани фавт гардид. Дар Тоҷикистон ба ҳар ҳазор нафар аҳолӣ 25,0 кӯдаки навзод рост меояд. Ба зиёд кардани дорухонаҳо низ диққатӣ ҷиддӣ дода мешавад.

Ф и з к у л т у р а в а с п о р т. Бозӣ ва машқҳои гуногуни ҷисмонӣ (гӯштингирӣ, камонварӣ, аспсаворӣ, човандозӣ) аз қадим маълум аст. Ба инкишофи физкултура бахусус баъди инқилоби Октябрь диққати ҷиддӣ дода шуд. Дар пешрафти физкултура техникуми тарбияи ҷимонии Душанбе ва Институти тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон саҳми калон доранд. Варзишгарони ҷумҳурӣ дар мусобиқаҳои байналхалқӣ иштирок мекунанд. Халқи тоҷик бо номи И. Ҳасанов, В. Лобанов (завракронҳо), С. Раҳимов ва А. Олимов (гӯштин) ва дигар варзишгарон, ки дар мусобиқаҳои ҷаҳонӣ ғолиб омадаанд, фахр мекунанд.

Дар ҷумҳурӣ ба хусус барои туризм ва алпинизм имкониятҳо хеле калон аст. Тоҷикистон бо кӯҳҳои сарбафалак, дараҳои чуқур, дарёҳои пуртугён, ёдгориҳои таърихӣ ва маданӣ худ шӯҳрат дорад. Дар ҷумҳурӣ ба миқдори зиёд секцияҳи туристӣ мавҷуданд, ки дар онҳо тақрибан 40 ҳаз. сайёҳон машқ менамоянд.

Солҳои охир дар Сафедорак (ҳавзаи дарёи Варзоб) лижаронӣ инкишоф ёфтааст.

М а о р и ф и х а л қ. Ниёгони тоҷик ҳанӯз то давраи истилои арабҳо хат ва фарҳанги худро дошт. Вале тарзи таълим кӯҳна буд, бинобар ин шумораи ками хонандагон саводи кофӣ мебаровարданд.

Ҳокимияти Шӯравӣ барои инкишофи маорифи халқ заминаи мусоид фароҳам овард. Солҳои аввали пас аз инқилоб дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ 15 мактаб мавҷуд буд, китобу дафтар ва муаллимон намерасиданд. Ба ин нигоҳ накарда бесаводӣ дар Тоҷикистон пурра барҳам дода шуд. Ҳоло дар ҷумҳурӣ тақрибан 3480 мактаби рӯзона ва шабонаи маълумоти умумӣ, 44 омӯзишгоҳи миёнаи касбҳои техникӣ ва тақрибан 25 мактабҳои олӣ вуҷуд доранд. Мактабҳои олии калонтарин: Донишгоҳҳои давлатии миллии Тоҷикистон, тиббӣ, кишоварзӣ, политехникӣ, панҷто омӯзгорӣ ва якчанд коллеҷҳо.

Дар даҳҳо иснитутҳои тадқиқоти илмии Академияи илмҳои Тоҷикистон оиди соҳаҳои иқтисодиёт, химия, физика, энергетика, ҷуғрофия, биология, таърих, фалсафа, филология, археология, мар-

думшиносӣ тадқиқот мебаранд. Алҳол дар ҷумҳурӣ 3403 нафар кормандони илмӣ мавҷуданд, ки 516 нафарашон доктори илм мебошанд.

Пеш дар Тоҷикистон **муассисаҳои маданию маърифатӣ** зиёд набуданд. Қисми зиёди аҳолӣ аз осори гузаштагон бахравар шуда наметавонист. Минбаъд дар ҷумҳурӣ тақрибан 1470 китобхона, 1124 клуб, 25 музей, 14 театр, зиёда аз 713 дастгоҳи кино мавуд аст. Ҳар сол 4 млн. нусха китоб нашр мешавад. Дар ҷумҳурӣ 48 рӯзнома ва 15 маҷалла ба табъ мерасад.

Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ ифтихори Тоҷикистон аст. Дар ин китобхона 3 млн. нусха китоб мавҷуд аст, ки онро зиёда аз 30 ҳаз. хонандагон мутолиа мекунанд.

Халқи тоҷк аз қадим бо суруду мусиқӣ, рақс, санъати театрии худ ифтихор дорад. Агар солҳои пеш дар идгоҳу сайргоҳҳо навозандагону сароиндагони алоҳида ва дарбозон ҳунарнамоӣ мекарда бошанд, пас ҳоло ба саҳнаи театрҳо бисёр спектаклҳо, операҳо, балетҳо гузошта, дар консертҳо баробари асарҳои мураккаби созию овозӣ (мақомхонҳо) асарҳои композиторони муосири тоҷик - Ф. Солиев, Я. Сабзанов, З. Шаҳидӣ, Ф. Шаҳобов ва дигарон иҷро карда мешаванд.

Комёбиҳоги студияи "Тоҷикфилм" низ назаррас мебошанд.

Ҳоло кинои тоҷик ҳаводорони зиёд дорад.

Пеш дар Тоҷикистон косибӣ (кандакорӣ, кулолӣ, бофандагӣ ва ғайра) хеле ривоҷ ёфта буд ва аз насл ба насл мегузашт. Ҳоло дар баробари инкишофи санъати тасвирӣ, графика, муҷассамасозӣ касбу ҳунарҳои қадима-кулолӣ, кандакорӣ низ зинда шуда истодаанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Кадом соҳаҳои саноати сабуки Тоҷикистон аҳамияти содиротӣ доранд? Корхонаҳои калонтарини онҳоро номбар кунед.

2. Ба соҳаҳои хизматрасонӣ чиҳо мансубанд?

3. Оиди инкишофи соҳаҳои хизматрасонии ҷумҳурӣ ва ноҳияи (шаҳри) худ мисолҳо оваред.

4. Шумо кадом варзишгарон ва ходимони машҳури санъати Тоҷикистонро медонед?

5. Ноҳияи (шаҳри) шумо бо номи кадом одамони машҳур шӯҳрат ёфтааст?

НАҚЛИЁТ

Навъҳои асосии нақлиятро номбар кунед? Дар тӯли солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар ноҳияҳои шарқи ИДМ кадом шоҳроҳои оҳан сохта шудаанд?

Дар Тоҷикистон аҳамияти нақлиётҳои роҳи оҳан, автомобилӣ ва ҳавоӣ калон аст. Тавассути роҳи оҳан алоқаҳои иқтисодии дохилӣ ва берунии ҷумҳурӣ амалӣ мегарданд. Нақлиёти автомобилӣ ва роҳи оҳани камбар фақат барои робитаҳои дохили ҷумҳурӣ пешбинӣ шудаанд.

Пеш дар қаламрави Тоҷикистон як роҳи оҳан (Хавос - Хуҷанд) вуҷуд дошт, ки соли 1897 сохта шуда буд. Роҳи оҳани нахустин дар ҷануби ҷумҳурӣ (Тирмиз - Душанбе) солҳои 1926-29 сохта шудааст. Дар панҷсолаҳои пеш аз ҷанг дар Тоҷикистон чанд роҳи камбар, инчунин роҳҳои асосии автомобилгарди Душанбе - Хуҷанд, Ӯш - Хоруғ, баъдтар Душанбе - Хоруғ сохта шудаанд. Аввалин роҳи ҳавоӣ - Душанбе - Тошкент соли 1924 кушода шуд.

Дар солҳои минбаъда Тоҷикистон аз кишваре, ки дар он пайраҳаҳои кӯҳӣ ва роҳҳои корвонгард бартарӣ доштанд, ба сарзамини дорои шоҳроҳу роҳҳои ҳавоӣ табдил ёфт.

Нақлиёти автомобилӣ дар шароити кӯҳсор аҳамияти ниҳоят калон дорад. Тақрибан 90 фоизи боркашонии ҷумҳурӣ ба нақлиёти автомобилӣ рост меояд. Сохтани роҳ дар кӯҳҳо ниҳоят душвор, серхароҷот ва ҳатто дар баъзе ҷойҳо ғайриимкон аст.

Дарозии умумии роҳҳои автомобилгарди Тоҷикистон 13,6 ҳаз. км мебошад, ки 12,7 ҳаз. км-и он асфалтпӯш аст. Нақлиёти автомобилӣ деҳаҳои дурдасти ҷумҳуриро ба марказҳои саноатӣ ва истгоҳҳои роҳи оҳан мепайвандад, барои зуд ва беталаф ба корхонаҳои саноатӣ кашонидани махсу-

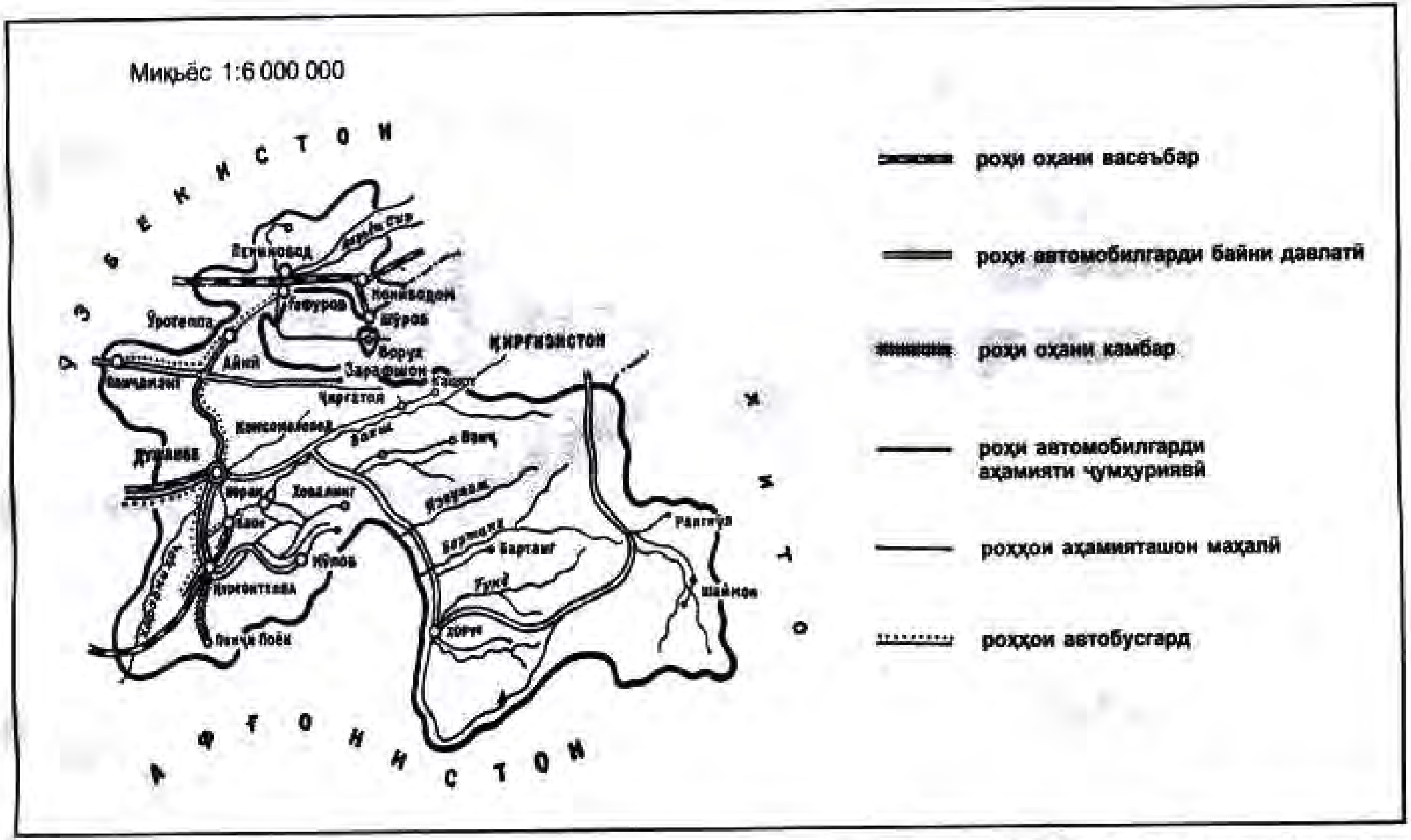

Нақшаи 2. Нақлиёти Тоҷикистон

лоти кишоварзӣ мусоидат мекунад.

Соли 1997 нисбати соли 1950 тавассути наклиёти автомобилӣ 196 маротиба бештар бор ва 23 маротиба бештар мусофир кашонда шуд. Дар ҷумҳурӣ хоҷагиҳои автомобилии калон ташкил карда шудаанд. Аз пойтахт - шаҳри Душанбе қариб ба ҳамаи шаҳру ноҳияҳо автобусҳои мусофиркашон равуо мекунанд. Бинобар аз кӯҳҳои баланд гузаштан, роҳҳои автомобилгарди Душанбе - Хуҷанд ва Душанбе - Хоруғ мавсими буд, зимистон баста мешаванд. Соли 1999 сохтмони туннели роҳи автомобилгарди Душанбе - Хуҷанд шурӯъ шуд. Ҳоло роҳи нави Кӯлоб - Қалъаихум - Хоруғ сохта шуд, ки тамоми сол кушода хоҳад буд. Сохтмони ин роҳ масъалаи наклиётро дар ноҳияи Кӯлоб ҳал карда, боркашониро ба Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон осонтар мегардонад. Соли 1999 ба истиқболи 1100 солагии давлати Сомониён бо воситаи ағбаи Кулма роҳи нав ба шоҳроҳи байналмилалии Қароқурум кушода шуд.

Наклиёти роҳи оҳан дар дохили ҷумҳурӣ роли дуюмдараҷа мебозад, вале аҳамияти он дар робитаҳои берунӣ калон аст. Ғайр аз роҳҳои оҳани нисбатан кӯҳна (Хавос - Исфара, Тирмиз - Душанбе) дар охири солҳои 70-ум роҳи нави Тирмиз - Кӯрғонтеппа - Ёвон сохта шуд, ки тӯлаш 265 км мебошад. Бо ин роҳҳо нахи пахта, масолеҳи сохтмон, молҳои саноатӣ ва хӯрокворӣ кашонда, аз дигар ноҳияҳо мошин, галла, чӯб меронад.

Вобаста ба инкишофи минбаъдан хоҷагии халқи ҷумҳурӣ талабот ба наклиёти роҳи оҳан низ меафзояд. Бинобар ин дар баъзе роҳҳои оҳан сохтани роҳҳои дуюмин (бо мақсади бештар бор кашондан) пешбинӣ шудааст. Ба наздики сохтмони роҳи оҳани Қурғонтеппа - Кӯлоб ба охир расид ва дар оянда сохтмони роҳи оҳани Кофарниҳон - Файзобод, Панҷакент - Самарқанд, ки барои инкишофи минбаъда ва аз худ кардани сарватҳои ин ноҳияҳо зарур аст, дар назар дошта шудааст.

Н а қ л и ё т и ҳ а в о ӣ дар шароити ҷумҳурии кӯҳсори мо ниҳоят аҳамияти калон дорад. Тавассути наклиётӣ ҳавоӣ мусофир, почта ва

баъзе борҳоро мекашонанд. Авиатсия дар кишоварзӣ ва иктишофи геологӣ низ корбаст мешавад. Бо кӯмаки тайёраҳо ба киштзор нуриҳои минералӣ мепошанд. Зарарасонҳои зироат ва алафҳои бегонаро маҳв мекунанд. Авиатсияи санитарӣ ба аҳолии ноҳияҳои дурдаст мадади тиббӣ мерасонад.

Нақлиёти ҳавоии ҷумҳурӣ мунтазам такмил ёфта, бо тайёраҳои нав пурра мегардад. Ҳоло Душанбе қариб бо пойтахти ҳамаи ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ ва бисёр шаҳрҳои калон робитаи ҳавоӣ дорад. Даҳҳо роҳи ҳавоии маҳаллӣ қариб ҳамаи ноҳияҳои ҷумҳуриро ба якдигар алоқаманд мегардонанд. Дар даҳсолаҳои охир тӯли роҳҳои ҳавоии Тоҷикистон зиёда аз се маротиба ва ҳаҷми мусофиркашонӣ ду-се маротиба афзуд.

Нақлиёти обӣ ва қубурӣ дар ҷумҳурӣ суст инкишоф ёфтааст (ба хотир оваред, ки чаро?) Киштигардӣ қисман дар поёноби дарёи Панҷ ва Аму вуҷуд дорад. Тавассути қубур ноҳияҳои шимоли Тоҷикистон аз Бухоро ва ноҳияҳои ҷануб аз Колхозобод (кони Қизилтумшуқ) газ мегиранд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар Тоҷикистон кадом навъҳои нақлиёт инкишоф ёфтанд?

2. Аҳамияти нақлиёти автомобилӣ дар ҷумҳурӣ чӣ гуна аст?

3. Хусусиятҳои нақлиёти автомобилӣ ва роҳи оҳанро мухтасар тавсиф кунед ва шоҳроҳҳои онро номбар намоед.

4. Чаро дар ҷумҳурӣ нақлиёти обӣ ва қубурӣ суст инкишоф ёфтааст?

5. Аҳамияти нақлиёти ҳавоӣ дар Тоҷикистон аз чӣ иборат аст?

ТАРАҚҚИЁТИ ХОҶАГИИ ХАЛҚ ДАР ОЯНДА

Кадом намуди сарватҳои табиии самаранок Тоҷикистон хеле мебошанд? Ба фикри шумо кадом соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ дар оянда босуръат меафзоянд?

Дар марҳалаи ҳозира яке аз вазифаҳои аввалини хоҷагии халқи ҷумҳурӣ гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ, ба зиан нав бардоштани сатҳи қувваҳои истеҳсолкунандаи он мебошад.

Ҳалли ин масъала омили муҳими беҳтар намудани дараҷаи некуаҳволии халқ ва дараҷаи иштироки ҷӯҳурӣ дар тақсимоти ҷӯғрофии меҳнат мебошад. Дар иҷрои он, минбаъда самаранокӯ оқилона истифода кардани ашёи хом, захираҳои меҳнати, инкишоф додани интенсификатсияи (суръатнокӣ) истеҳсолот ва бозёфтҳои нави илму техника саҳми хеле калон доранд. Ғайр аз ин ба инкишофи мутаносиби соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва ғайри истеҳсолӣ, ва пеш аз ҳама ба инкишофи минбаъдаи саноат ва кишоварзӣ диққати ҷиддӣ додан лозим аст.

Барои Тоҷикистон хусусан афзоиши истеҳсоли энергияи электр аҳамияти калон дорад. Иқтидори гидроэнергетикии ҷумҳурӣ асосан дар ду дарё – Вахш ва Панҷ зиёд аст. Самаранок истифода бурдани он аз сохтмони стансияҳои электрикии обӣ, дарғот ва обанборҳо вобастагӣ дорад. Ин гидроузелҳо боиси дар обанборҳо ғун шудани қисми зиёди оби дарё мегарданд, ки барои ҳосил кардан ҷараёни электр ва обёрии заминҳои хушки Тоҷикистон, инчунин Туркманистону Ӯзбекистон муҳим аст. Ғайр аз ГЭС-и Роғун (3,6 млн. квт) дар дарёи Вахш боз ГЭС-и Даштиҷум (4 млн. квт), барои бо нергияи электр таъмин кардани вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон дар дарёи Ғунд қаторстансияҳо бунёд карда мешавад. ГЭС-и аввалин дар солҳои наздик ба истифода дода хоҳад шуд.

Ғайр аз электроэнергетика дар Тоҷикистон металлургияи ранга, мошинсозӣ, саноати химия ривоҷ хоҳад ёфт. Заводҳои алюминии тоҷик ва электрохимиявии Ёвон пурра ба кор дароварда мешаванд. Ин корхонаҳои ҷумҳурӣ пуриқтидор буда, маҳсулоти хушсифат медиҳанд. Дар баробари ин дар мавзеи ҷойгиршавии ин заводҳо андешидани тадбирҳои ҳифзи табиат дар назар дошта шудааст.

Инкишофи мошинсозӣ ва саноати сабук маблағи нисбатан кам талаб карда барои ба кор ҷалб кардани қисми зиёди одамон шароити мусоид фароҳам меорад. Заводҳои трансформатори Қӯрғонтеппа ва "Гидроагрегат" васеъ карда, заводи нави таъмири муҳаррикҳои электрӣ сохта мешаванд. Дар соҳаи саноати сабук ба роҳ мондани истеҳсолоти калони коркарди пахта, инчунин корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти химия дар назар дошта шудааст.

Инкишофи самараноки истеҳсолот ба оқилона ҷойгир намудани корхонаҳо зич вобаста аст. Дар ин бобат ҷойгиронии корхонаҳои нави саноатиро зимни баҳисобгирии манбаъи ашёи хом, об, захираҳои меҳнатӣ, нақлиёт, робитаҳои иқтисодии берунӣ ва ҳоказо ба амал овардан лозим аст.

Корхонаҳои нав асосан, ҳамчун қисми таркиби сиклҳои истеҳсо-

лии амалкунанда бунёд гардида, зинаҳои номукаммали онҳоро пурра менамояд. Дар натиҷа ашёи хом ва партови корхонаҳо то ҳадди имкон пурра истифода шуда ба маҳсулоти хушсифат табдил мегардад. Чун тарзи ташкилии истеҳсолот маҳсулнокии меҳнатро афзун намуда, барои беҳтар намудани вазъи экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ имконият фароҳам меоварад. Дар соҳаи кишоварзию саноатӣ ҷойгиркунии зироат, боғу токзор намудҳои гуногуни чорво, зимни баҳисобгирии шароити хоку иқлимӣ ва тахсиси ноҳияҳои иқтисодӣ ба амал оварда мешавад. Он боиси афзудани ҳосилнокии истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ гардида, дараҷаи таъмини аҳолиро бо озуқа ва корхонаҳои кмплексҳои агросаноатиро бо ашёи хоми босифат беҳтар менамояд.

Инкишофи комплекси кишоварзию саноатӣ (ККС) барои иҷрои барномаи озуқа мусоидат мекунад. Дар комплекси кишоварзию саноати Тоҷикистон пахтакорӣ ҷои асосиро мегирад. Хусусан ба парвариши пахтаи маҳиннах диққати ҷиддӣ дода мешавад. Бо ин мақсад даштҳои Данғара ва Бешкент ба кор андохта мешавад. Парвариши картошка ва сабзавот низ инкишоф хоҳад ёфт. Хусусан васеъ намудани хоҷагиҳои сабзавоткории гирду атрофи шаҳрҳо муҳим аст. Дар ноҳияҳои доманакӯҳию кӯҳии ҷумҳурӣ (хусусан мавзеи Ғарм ва болооби Зарафшон) инкишоф додани картошкапарварӣ аҳамияти калон дошта, имкон медиҳад, ки аз дигар ноҳияҳо овардани картошка қатъ карда шавад.

Боғу токдорӣ ва ситруспарварӣ низ ривоҷ хоҳад ёфт. Ҳоло дар вилоятҳои Хатлон ва ноҳияҳи Ғарм хоҷагиҳои калони боғу токдорӣ ташкил карда шудаанд. Бахусус токдории лалмӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Зиёд шудани истеҳсоли меваҷот имкон медиҳад, ки қисми зиёди он ба дигар ҷумҳуриҳо фурӯхта шавад.

Дар структураи истеҳсолоти кишоварзӣ ситруспарварӣ (истеҳсоли лиму) ҷои махсусро ишғол мекунад. Дар оянда дар водии Ҳисор ва вилояти Ленинобод хоҷагиҳои нави ситруспаорварӣ ташкил гарда мешаванд.

Инкишофи боғу токдорӣ ва ситруспарварӣ, инчунин бунёди муассисаҳои коркарди маҳсулоти онҳо имкон медиҳад, ки масъалаи бо кор таъмин кардани аҳолии деҳот ҳал гардад.

Дар баробари инкишофи саноат ва кишоварзӣ ба тараққиёти минбаъдаи нақлиёт низ диққат дода шудааст. Ба наздикӣ сохтмони роҳи нави автомобилгарди Помир ва роҳи оҳани Қӯрғонтеппа - Кӯлоб ба истифода дода шуд.

Дар баробари инкишофи соҳаҳои асосии хоҷагии халқ соҳаҳои

ғайриистеҳсолӣ низ тараққӣ меёбанд. Хусусан ба инкишофи соҳаҳои хизматрасонии аҳолӣ эътибори махсус додан лозим аст.

Ҷойгиронии оқилонаи корхонаҳо боиси такмилёбии ташкили территориявии хоҷагии халқ мегардад. Зимни оқилона ва бо навбат истифодабарии сарватҳои табиӣ ва захираҳои меҳнатии ҳар як ноҳияи иқтисодӣ, дараҷаи инкишофи хоҷагии ноҳияҳои сусттараққикардаро бо ноҳияҳои пешқадам (то ҳадди имкон) наздик кардан мумкин аст. Дар ин сурат ҳар як ноҳияи иқтисодӣ метавонад дар рушду камоли иқтисодиёти ҷумҳурии мустақилу соҳибихтиёри мо саҳми арзанда гузорад.

Дар оянда баробари ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист диққати ҷиддӣ дода мешавад. Дар ин бобат, пеш аз ҳама барои беҳтар ва устувор намудани вазъи экологӣ, аз ҷумла, муҳофизат ва истифодаи самараноки манбаъҳои об ва бо об таъминкунии истеҳсолоту аҳолӣ чорабиниҳои мушаххас андешида мешаванд. Ғайр аз ин, аз нав барқароркунии заминҳои аз кор баромада, ташкили зинаҳои муҳофизати хок дар ҷойҳои сершамол, такмил додани технологияи (тарзи коркард) корхонаҳои саноатӣ ва хоҷагии қишлоқ, коркарди партовҳои хоҷагӣ ва ғайра хеле муҳим мебошад. Ҳалли оқилонаи ин масъалаҳо барои беҳтар намудани вазъи экологии ҷумҳурӣ мусоидат менамоянд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар марҳалаи ҳозира масъалаи аввалиндараҷаи ҷумҳурӣ ва чӣ иборат аст?

2. Дар инкишофи минбаъдаи соҳаҳои истеҳсолӣ ба кадом масъалаҳо диққат дода мешавад?

3. Дар ҷойгир намудани корхонаҳои нав ба кадом омилҳо диққат додан лозим аст?

4. Барои беҳтар намудани вазъи экологӣ чигуна чорабиниҳо андешида мешавад?

ТАШКИЛИ МИНТАҚАВИИ ХОҶАГИИ ХАЛҚ

НОҲИЯБАНДИИ ИҚТИСОДӢ ВА СИКЛҲОИ ИСТЕҲСОЛӢ

Тақсимоти маъмурии Тоҷикистонро ба хотир оред. Дар ҷумҳурӣ кадом ноҳияҳои табиӣ–ҷуғрофиро медонед? Ноҳияи иқтисодӣ–ҷуғрофӣ оё аз ноҳияи табиӣ–ҷуғрофӣ фарқ дорад?

Ноҳиябандии иқтисодӣ яке аз фашангҳои асосии такмил додани ташкили территориявии истеҳсолот мебошад. Бинобар он ба ин масъала дар ҳама мавридҳои ислоҳоту рушди иқтисодӣ аҳамияти ҷиддӣ дода мешавад. Зеро, ки ҷудо намудани ҳудуди ҷумҳурӣ ба ноҳияи иқтисодӣ барои ҳал намудани масъалаҳои оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда, самаранок истифода бурдани сарватхои табиӣ ва захираҳои меҳнатӣ равона карда шудааст. Дар ин сурат ҳар як ноҳияи иқтисодӣ, зимни дуруст истифода бурдани шароити табиӣ ва иқтисодӣ ба истеҳсоли як ё якчанд намуди маҳсулот махсус гардонида мешавад. Одатан, як қисми ин маҳсулотро ба дигар ноҳияҳо ва берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ баровarda ба ивази он маҳсулоти зарурӣ оварда мешавад.

Чунин шакли мубодилаи иқтисодиро тақсимоти ҷуғрофӣ ё ки территориявӣ меноманд, ки дар махсусгардонии ноҳияҳои иқтисодии алоҳида зоҳир мегардад. Ҳамин тавр ташаккулёбии ноҳияҳои иқтисодӣ натиҷаи тақсимоти меҳнат мебошад, ки он пайдоиши таърихӣ дорад. Баробари инкишоф ёфтани тақсимоти территориявии меҳнат ноҳияҳои иқтисодӣ ташаккул мeёбанд. Ҳар яки онҳо махсусгардонии алоҳидаро инъикос намуда, қисми таркибии комплекси хоҷагии халқ

ба ҳисоб мераванд. Одатан ноҳияҳои иқтисодӣ бо соҳаҳои махсусгардида ва тараққиёти комплексии худ аз якдигар фарқ мекунанд. Ин ба он маъно, ки дар ноҳияҳои иқтисодӣ нафақат соҳаҳои махсусгардида, инчунин соҳаҳои ёрирасон ва хизматрасон бо ҳам алоқаманд амал мекунанд. Ҳар яки ин соҳаҳо дар тараққиёти комплексии хоҷагӣ вазифаи хосро иҷро менамоянд. Ба соҳаҳои махсусгардида дар миқёси ҷумҳурӣ ҳамон соҳаҳо дохил мешаванд, ки маҳсулоти онҳо барои қонеъ гардониданги талаботи дигар ноҳияҳои иқтисодӣ ва содирот нигаронида шудааст. Чунончӣ, дар Тоҷикистон истеҳсоли алюминий, қолинҳо ва ғайра. Соҳаҳои ёрирасон гуфта ҳамон соҳаҳоеро мегӯянд, ки тараққиёти мунтазами соҳаҳои махсусгардонидаро таъмин менамоянд. Масалан: истеҳсоли қубурҳо, новаҳо барои обёрии пахта, корхонаҳои абрешим дар истеҳсоли матои шоҳӣ, истеҳсоли зарфҳои шишагӣ барои саноати консерва ва винобарорӣ. Ба соҳаҳои хизматрасон он соҳаҳо мансуб мебошанд, ки аҳолиро бо хӯрокворӣ, пойафзол, либос, маҳсулоти кешбофӣ ва дигар ашёҳои зарурии рӯзгор таъмин менамоянд. Бояд гуфт, ки ин се гурӯҳи соҳаҳои истеҳсолот дар ҳамин сурат мунтазам ва боҳам алоқаманд инкишоф меёбанд, ки дар ҳар ноҳияи иқтисодӣ оқилона истифода бурдани захираҳои меҳнатӣ, табиӣ, силсилаи васеъи хатҳои энергия ва нақлиёти маҳаллӣ оқилона ба роҳ монда шавад. Аз ин рӯ ноҳияҳои иқтисодӣ дар системаи хоҷагии халқи ҷумҳурӣ нафақат бо тахассуси хоҷагӣ, комплекси хоси соҳаҳои истеҳсолӣ ва дараҷаи инкишофи худ фарқ мекунанд, балки воҳиди томи истеҳсолию территориявӣ ҳисоб меёбанд.

Дараҷаи инкишофи ноҳияҳои иқтисодиро на танҳо пешрафти умумии иқтисодӣ, балки дараҷаи ташаккулёбии комплекси территориявӣ-истеҳсолӣ (КТИ) низ муайян менамояд. Комплексҳои истеҳсолӣ бошад, аз ҷиҳати ташаккулёбӣ ва сатҳи инкишоф дар зинаҳои гуногун меистанд. Танҳо он комплексҳоро инкишофёфта меноманд, ки сиклҳои пурраи истеҳсолӣ дошта бошад. Яъне, дар онҳо истеҳсоли ашёи хом, коркарди он, истифодаи пурраи партовҳои истеҳсолӣ, муҳофизат ва барқарор намудани сарватҳои табиӣ дар якҷоягӣ ба амал ояд. Аз ин рӯ ташаккулёбӣ ва дараҷаи инкишофи комплексҳои истеҳсолӣ дар ҳама ноҳияҳои иқтисодӣ як хел нест.

Ҳамин тариқ ноҳияҳои иқтисодӣ ҳудуди махсусгардидае мебошад, ки аз дигар ноҳияҳои иқтисодӣ на фақат бо мавқеи ҷуғрофӣ, захираҳои меҳнатӣ, табиӣ, тахсиси умумиҷумҳурӣ, балки бо вақти ташаккулёбӣ, сатҳи инкишофи комплексҳои территориявию истеҳсолии худ фарқ мекунад. Инро мавриди омӯхтани ноҳияҳои иқтисодии ҷумҳурӣ дарк кардан мумкин аст.

Нишондиҳандаҳои асосие, ки тахассуси ноҳияро ифода мекунад, аз инҳо иборатанд: нисбат ба талабот бештар истеҳсол кардани маҳсулот; арзон будани маҳсулот, мавҷудияти заминаи калони ашёи хоми ин маҳсулот.

Дар асоси ин конунниятҳо, инчунин нишондиҳандаҳои тахассус, ки аз рӯи формулаи ($К \frac{Д}{Н}$) хосил карда шудааст, метавон гуфт, ки муҳимтарин соҳаҳои тахассуси хоҷагии халқи Тоҷикистон инҳоянд: энергияи электр, металлургияи ранга, саноатҳои химия, абрешим, пашм, газворҳои пахтагӣ, меваю сабзавот ва консерв, шаробпазӣ, ки манбаи ашёи хом ба шумор мераванд. Инкишофи хоҷагии халқ дар ҳар қисми ҷумҳурӣ ҳар хел аст. Масалан, металлургияи ранга асосан дар Тоҷикистони Шимолӣ ва Ҷанубӣ, абрешим ва пашм дар шимол, газворҳои пахтагӣ ва равғанкашӣ дар ҷануб тараққӣ кардааст.

Сиклҳои истеҳсолӣ.

Дар шароити ҳозира соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, аз ҷумла саноат, хоҷагии қишлоқ, нақлиёт ва ғайра на танҳо ҷун соҳаҳои алоҳида амал мекунанд, балки бо ҳам вобаста тараққӣ меёбанд. Ин ду ҷиҳати хоси соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ (соҳавӣ ва бо ҳам алоқаманд инкишофёбӣ), водор менамояд, ки онҳоро бо методи соҳавӣ ва сиклҳои истеҳсолӣ таҳлил намоем. Бо методи соҳавӣ он корхонаҳое омӯхта мешаванд, ки маҳсулоти якхела (мисол, саноати хӯроквορӣ) истеҳсол мекунанд ва вобаста ба он ба ин ё он соҳа мансуб дониста мешаванд. Асоси онҳоро ашёи хом, технология ва истеҳсоли маҳсулоти якхела ташкил менамоянд. Аз ин лиҳоз методи соҳавӣ ҳамаи он алоқамандҳои печ дар печу мураккабе, ки дар ҷараёни истеҳсолот амал мекунанд, пурра ба ҳисоб гирифта наметавонад. Аз ҷумла методи соҳавӣ вобастагии технологии байни корхонаҳое, ки як хел ашёи хомро истифода мебаранду (мисол, истеҳсоли пахта, нахи он, ресандагӣ, бофандагӣ, рангуборкунӣ, равғанкашӣ, собунпазӣ ва кунҷола) дар ҳудудҳои ҷудогона ҷойгир шудаанд ва ба соҳаҳои гуногуни саноат дохил мешаванд, ба инобат намегирад. Ҳол он ки корхонаҳое, ки як намуди ашёи хомро истифода мебаранду ба соҳаҳои гуногуни саноат дохил мешаванд бо якдигар натанҳо алоқаи умумиқтисодӣ, балки истеҳсолию технологӣ низ доранд. Ҷунин ҷараёнҳои муштараку омехтаи истеҳсолие, ки дар байни соҳаҳои гуногуни саноат зимни коркарди пурраи ашёи хом ва партови он сурат мегирад, фақат тавассути методи сиклҳои истеҳсолӣ омӯхтан мумкин аст.

Методи сиклҳои истеҳсолиро бори аввал Н.Н. Колосовский пеш-

ниход кардааст. Мофиқи ақидаҳои ӯ робитаҳои устувори истеҳсолии бо ҳам алоқаманд, ки дар атрофи як истеҳсолоти асосӣ инкишоф меёбанд **сикли истеҳсолӣ номида мешавад**. Сиклҳои истеҳсолӣ асоси комплексҳои ноҳияҳои иқтисодиро ташкил менамоянд. Вобаста ба омилҳои иқтисодӣ ва технологӣ сиклҳои истеҳсолӣ дар территорияи муайян як хел инкишоф намеёбанд. Қисми онҳо тамоми зинаҳои технологӣ, яъне аз истеҳсоли ашёи хом, коркарди ибтидоии он, то истеҳсоли маҳсулоти тайёру истифодаи партовҳоро дарбар мегиранд. Онҳоро сиклҳои истеҳсолии пурра меноманд. Сиклтое, ки тамоми зинаҳои технологию истеҳсолиро дарбар намегиранд, сикли нопурра номида мешаванд.

Мувофиқи методи сиклҳои истеҳсолӣ дар территорияи ҷумҳурӣ сиклҳои зерини территориявӣ-истеҳсолӣ инкишоф ёфтаанд: сикли истеҳсоли металлургияи ранга, газоэнергохимиявӣ, гидроэлектрометаллургӣ, электрохимиявӣ, аграрию саноатӣ, индустрию сохтмон ва ғайра.

Сикли истеҳсолии металлургияи ранга нопурра буда, истихроҷи маъдани металлҳои ранга, нармкунӣ ва коркарди онро дар бар мегирад. Корхонаҳои ин сикл дар шаҳракҳои Адрасмон, Консой, Табошар, Чорухдарон, Майхура, Анзоб ҷойгир шудаанд. Маҳсулоти сикл аз консетрати (хоки металл) рӯх, сурб, симоб, сурма, волфрам ва ғайра иборат аст. Аз сабаби набудани корхонаи металлгудозӣ он консентратҳо берун аз ҷумҳурӣ ба фурӯш бароварда мешавад.

Сикли истеҳсолии газоэнергохимиявӣ ҳамагӣ як корхона дорад, ки дар шаҳри Калининобод воқеъ гардидааст. Дар ин корхона дар асосӣ гази маҳаллӣ ва ашёи хоми кашонидаоварда нуриҳои минералии азотӣ истеҳсол мекунанд, ки дар кишоварзӣ васеъ истифода мебаранд. Як қисми он ба мамлакатҳои Осиёи Марказӣ бароварда мешавад.

Сикли истеҳсолии электрохимиявӣ дар асоси энергияи электрии ГЭС-и Норак, намаки ошӣ ва оҳаксанги маҳаллӣ ташаккул ёфтааст. Корхонаҳои ин сиклро конҳои истиғроҷи намак, оҳак, санг ва комбинати электрохимиявии шаҳри Ёвон ташкил мекунанд. Мувофиқи нақшаи инкишофи минбаъдаи сикли мазкур масолеҳи синтези хлоорганикӣ, соддаи каустикӣ, нурии минералӣ, воситаҳои химиявии муҳофизати зироатҳо, масолеҳи полимерӣ истеҳсол мекунад. Маҳсулоти онро асосан дар ҷумҳурӣ истифода мебаранд. Боқимондаи он ба дигар давлатҳо бароварда мешавад.

Сикли истеҳсолии гидроэлектрометаллургӣ нопурра мебошад. Вай дар асоси энергияи маҳаллӣ ва ашёи хоми кашонида кор мекунад. Корхонаи асосии сикл заводи алюминии Турсунзода мебошад. Дар

завод аз глинозёми кашонида алюминий истеҳсол мекунанд. Аз партови заводи алюминий зарфҳои чинӣ истеҳсол мекунанд. Барои муҳофизати муҳити атроф завод бо таҷҳизотҳои газ, чангу ғубор тозакунанда ҷиҳозонида шудааст.

Сикли истеҳсолии аграрию саноатӣ яке аз сиклҳои асосӣ буда бо сершохагии худ фарқ мекунад. Асосан аз ду шохаи калон иборат аст: саноатӣ-аграрӣ ва индустриявӣ-агрогидромелиративӣ.

Умумияти ин шохаҳо дар он аст, ки онҳо дар асоси оқилона истифода бурдани захираҳои обу замин, малакаи аҳолӣ ва коркарди ашёи хоми хоҷагии қишлоқ кор мекунанд. Дар баробари ин онҳо аз якдигар фарқ ҳам мекунанд. Ҷиҳати хоси шохаи агрогидромелиоративӣ обёрии механикӣ мебошад. Бинобар, ин шоха ғайр аз истеҳсоли пахта, маҳсулоти боғу токдорӣ, кирмакпарварӣ ва коркарди онҳо, инчунин корхонаҳои истеҳсоли масолеҳи сохтмон, каналу иншоотҳои гидротехникӣ, мошину механизмҳои обёрикунанда, қубур ва рӯпӯшҳои оҳану бетониро дарбар мегирад. Ҳар ду шохаҳои сикли кишоварзӣ-саноатӣ бо ҳам алоқаманд мебошанд, зеро тамоми маҳсулоте, ки ин шохаҳо истеҳсол мекунанд, дар корхонаҳои саноатӣ ба технологияи якхела (вобаста ба намуди маҳсулот) кор карда мешавад. Зинаҳои гуногуни онҳо дар шаҳрак ва шаҳрҳои калони ҷумҳурӣ ҷойгир шудаанд. Корхонаҳои калонтарини сикл дар шаҳрҳои Душанбе, Хуҷанд, Ӯротеппа, Исфара, Панҷакент, Қӯрғонтеппа, Конибодом, Кӯлоб ва ғайра воқеъ гардидаанд. Аксар вақт онҳо дорои сикли пурраи истеҳсолӣ мебошанд.

Сикли индустриалӣ-сохтмонӣ истихроҷи оҳаксанг, мергел, гил, сангмайда, озокерит, хокаи сурх, конгломерат (ҷинсҳои кӯҳии бо ҳам часпида), мармар, санги хоро, истеҳсоли маснуоти сохтмон (семент, гаҷ, керамзит, хишт, оҳак, ранг, асфалту бетон), таҷҳизоти оҳану бетонӣ, болохонаҳо, тахтабетони деворӣ ва ғайраро дарбар мегирад.

Зинаи охирини сиклро сохтмон ташкил менамояд. Хусусияти хоси сикл аз он иборат аст, ки ҳангоми тайёр кардани маснуоти сохтмон миқдори зиёди ашёи хом, об ва энергияю сӯзишворӣ сарф мешавад. Корхонаҳои ин сикл дар Исфара, Хуҷанд, Қайроққум, Панҷакент, Ӯротеппа, Душанбе, Кофарниҳон, Кӯлоб, Қӯрғонтеппа ва Ёвон ҷойгир шудаанд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. **Моҳияти ноҳиябандии иқтисодӣ дар чист?**
2. **Махсусгардии ноҳияи иқтисодиро чӣ тавр маънидод кардан мумкин аст?**

3. Хоҷагии ноҳияҳоро чӣ гуна ба таври комплексӣ инкишоф додан мумкин аст?

4. Дараҷаи инкишофи ноҳияҳои иқтисодиро чӣ тавр муайян мекунанд?

5. Методи соҳавӣ ва сиклии омӯзиши истеҳсолот аз ҳам чӣ фарқ доранд?

6. Сикли истеҳсолӣ чист?

7. Сикли пурра ва нопурра аз ҳам чӣ фарқ доранд?

8. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом сиклҳои пурра ва нопурраи истеҳсолӣ инкишоф ёфтааст.

КОМПЛЕКСИ ТЕРРИТОРИЯВИЮ ИСТЕХСОЛИИ ТОҶИКИСТОНИ ҶАНУБӢ (КТИТҶ)

Комплекси хоҷагии халқ гуфта чиро мефаҳмед? Кадом комплексҳои соҳавӣ ва баҳнисоҳавиро медонед? Моҳияти комплексҳои истеҳсолӣ дар чист?

Қисми зиёди қаламрави ҷумҳурӣ (ғайр аз ноҳияҳои иқтисодии Ленинобод ва Бадахшон) ба комплекси территориявию истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ (КТИТҶ) мансуб аст. Дар комплекси территориявию истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ аксари корхонаҳо ба якдигар алоқаманд мебошанд, бинобар ин ҳосилнокии меҳнат меафзояд. Комплекси мазкур нуқтаи асосии хоҷагии халқи тамоми ҷумҳурӣ мебошад.

КТИТҶ дар қисми ҷануби ғарбии Тоҷикистон ҷойгир буда, ноҳияҳои иқтисодии Ҳисор, Ғарм, Қӯрғонтеппа ва Кӯлобро дар бар мегирад. Масоҳаташ 53.2 ҳаз. км^2 (зиёда аз 37% хоки ҷумҳурӣ) буда, дар он зиёда аз 60 фоизи аҳолии Тоҷикистон зиндагӣ мекунад. Ба ташаккули комплекс мавҷудияти захираҳои зиёди гидроэнергетикӣ, ашёи хом, қувваи корӣ, замини ҳосилхез ва шароити иқлимӣ мусоидат кардааст. Аз худи комплекс қариб нисфи дарёҳои ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна мегузаранд. Иктидори гидроэнергетикии дарёҳои калон ва миёнаи КТИТҶ дар ҷумҳурӣ 65,4% ва дар Осиёи Миёна 35%-ро ташкил медиҳад. Фақат дарёҳои Вахш ва Панҷ метавонанд дар як соат 144 млрд. квт энергияи электр истеҳсол кунанд. Аз худкунии захираҳои гидроэнергетикии комплекс хусусияти муштарак дорад.

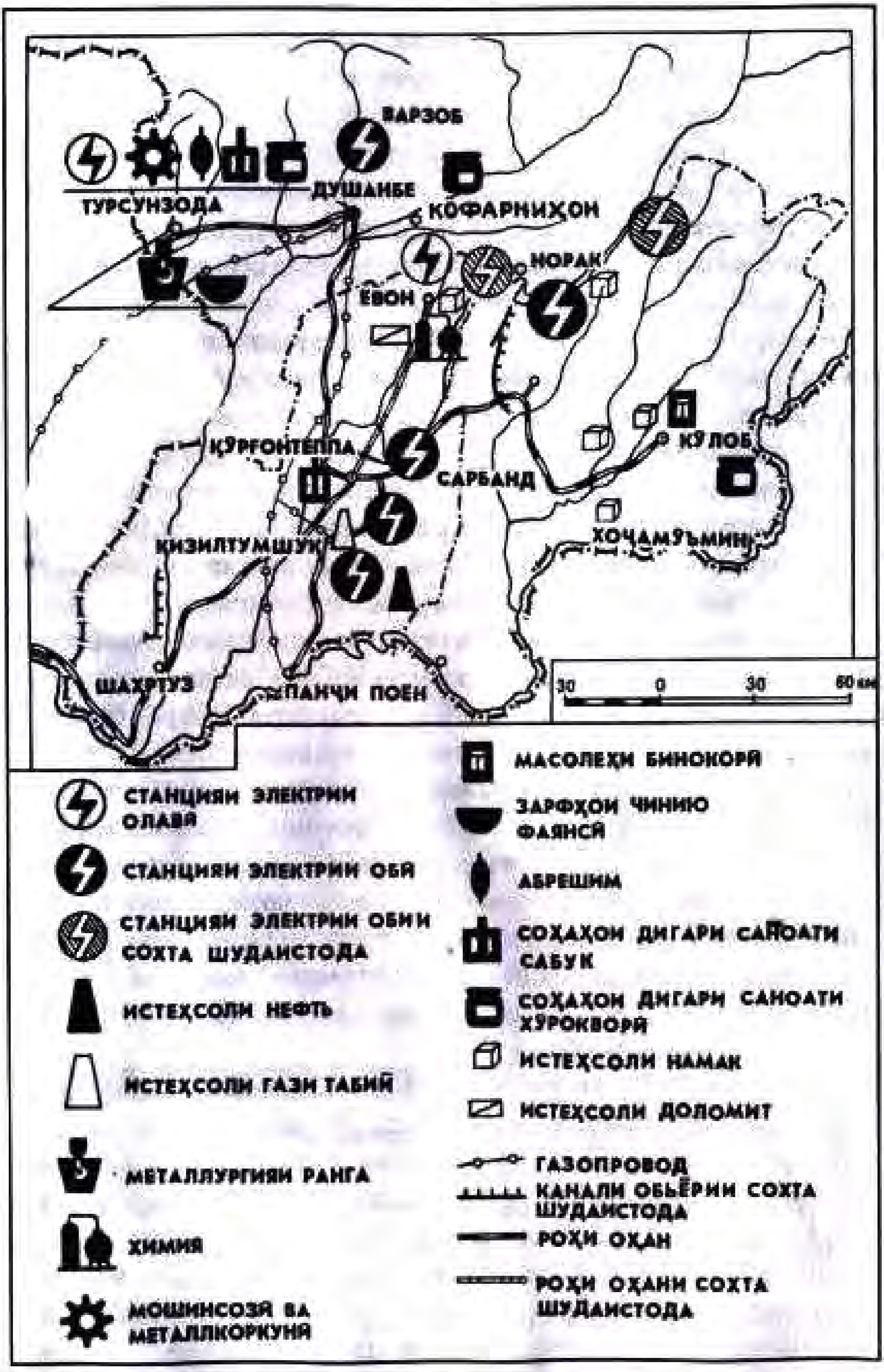
ВАРЗОБ
ДУШАНБЕ
ТУРСУНЗОДА
КОФАРНИҲОН
НОРАК
ЁВОН
ҚӮРҒОНТЕППА
САРБАНД
КИЗИЛТУМШУҚ
КӮЛОБ
ХОҶАМЪУМИН
ШАҲРТУЗ
ПАНҶИ ПОЁН
30 0 30 60 км
СТАНЦИЯИ ЭЛЕКТРИИ ОЛАВӢ
СТАНЦИЯИ ЭЛЕКТРИИ ОБӢ
СТАНЦИЯИ ЭЛЕКТРИИ ОБИИ СОХТА ШУДАИСТОДА
ИСТЕҲСОЛИ НЕФТЬ
ИСТЕҲСОЛИ ГАЗИ ТАБИӢ
МЕТАЛЛУРГИЯИ РАНГА
ХИМИЯ
МОШИНСОЗӢ ВА МЕТАЛЛКОРКУНӢ
МАСОЛЕҲИ БИНОКОРӢ
ЗАРФҲОИ ЧИНИЮ ФАЯНСӢ
АБРЕШИМ
СОҲАҲОИ ДИГАРИ САНОАТИ САБУК
СОҲАҲОИ ДИГАРИ САНОАТИ ХӮРОКВОРӢ
ИСТЕҲСОЛИ НАМАК
ИСТЕҲСОЛИ ДОЛОМИТ
ГАЗОПРОВОД
КАНАЛИ ОБЬЁРИИ СОХТА ШУДАИСТОДА
РОҲИ ОҲАН
РОҲИ ОҲАНИ СОХТА ШУДАИСТОДА

Расми 12

Дар баробари истеҳсоли энергияи электр масъалаи корам кардани заминҳои нав низ ҳал шуда истодааст. Обанбори Норак имкон дод, ки даҳҳо ҳазор гектар замини водии Ёвону Обикиик обёрӣ карда шавад. Дар солҳои наздик ГЭС-и Роғун ба истифода дода хоҳад шуд. Ҳоло дар дарёи Вахш ғайр аз ГЭС-ҳои Норак ва Бойғозӣ, инчунин ГЭС-ҳои Сарбанд, Марказӣ ва Шаршара низ кор мекунанд. Дар оянда боз ду ГЭС-и дигар Сангтӯда ва Шӯробод сохта мешавад.

Истеъмолкунандагони асосии энергияи электр дар комплекси мазкур заводи алюминии тоҷик ва заводи электрохимиявии Ёвон мебошанд.

Дар ҳудуди комплекс зиёда аз 100 кони сарватҳои зеризамини ёфт шудааст (нефт, газ, ангишт, волфрам, шпати саҳроӣ, намаки ош, оби менералӣ ва ғайра). Аз ҷиҳати захираи намак, стронсий ва ашёи хоми карбонатӣ барои саноати химия комплекс нафақат дар ҷумҳурӣ, балки дар Осиёи Миёна низ мавкеи хосро ишғол мекунад.

Дар ин комплекс ба вуҷуд омадани марказҳои нави саноатӣ сабаби тез афзудани аҳолии шаҳр гардид. Вазни қиёсии аҳолии шаҳр аз 31.5% ба 35% (1998) расид. Афзоиши аҳолии комплекс дар оянда низ хеле зиёд хоҳад шуд. Бо мақсади оқилона истифода бурдани қувваи корӣ ва ба кор таъмин кардани аҳолии қобили меҳнат зарур аст, ки соҳаҳои калони саноат на фақат дар шаҳрҳои бузург, балки дар шаҳрҳои хурду миёна низ инкишоф дода шаванд.

Дар КТИТҶ вазни қиёсии саноати сабук (зиёда аз 40 фоизи маҳсулоти умумӣ) ва хӯрокворӣ (22.5%) калон аст. Дар комплекс хусусан электроэнергетика, металлургияи ранга, мошинсозӣ ва саноати химия бештар инкишоф ёфтаанд. Энергетика соҳаи асосии комплекс буда, дар атрофи он дигар соҳаҳои саноат ташаккул меёбанд. Саноати сабук дар оянда ҳам яке аз соҳаҳои тахассуси комплекс хоҳад буд. Дар баробари саноати пахтатозакунӣ соҳаҳои саноати матоъҳои пахтагин низ ривоҷ меёбанд.

Барои инкишофи комплекси кишоварзию саноат дар ҳудуди КТИТҶ ҳамагуна шароит мавҷуд аст. Дар комплекс ҷои асосиро пахтакорӣ ишғол мекунад. Алҳол дар ин ҷо тақрибан 10 фоизи миқдори умумии пахтаи ИДМ ва 1/3 пахтаи маҳиннах ҷамъоварӣ карда мешавад. Дар зиёда аз 40 фоизи киштзорҳо пахта мекоранд.

Ғайр аз пахтакорӣ дар комплекс соҳаҳои меҳнатталаби истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ, пеш аз ҳама токдорӣ ва сабзаводкорӣ инкишоф ёфтаанд. Солҳои охир ситруспарварӣ низ дар авҷ аст. Аз ҷиҳати истеҳсоли лиму КТИТҶ, хусусан водии Вахш дар ИДМ ҷои якумро

мегирад. Дар заминҳои лалмӣ токдорӣ ривоҷ ёфтааст. Дар совхози Фахробод аз як гектар токзори лалмӣ 180-200 центнер ангур мегундоранд. Меваҷоти дар КТИТҶ истеҳсолшуда имкон медиҳад, ки талаботи аҳолӣ пурра қонеъ карда, қисми маҳсулот ба дигар ҷумҳуриҳо фиристода шавад. Барои бо меваю сабзавот ва зироати полезӣ таъмин кардани одамон зарур аст, ки киштзори онҳо зиёд ва анбору яхдонҳои нав сохта шаванд.

Баъди аз худ кардани даштҳои Дангараю Бешкент дар назар дошта шудааст, ки дар 150 ҳазор га замини нав 30 совхози калони пахтакорӣ ташкил карда шавад. Совхозҳои сабзавоткорӣ ва боғу токдорӣ низ ташкил карда хоҳад шуд.

Аз соҳаҳои чорводорӣ дар Комплекси территориявию истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ гӯсфандпарварӣ ва говпарварӣ инкишоф ёфтааст. Хоҷагиҳои комплекс аз ҷиҳати истеҳсоли пӯсти қарокӯлӣ ва пашм дар ҷумҳурӣ ҷои асосиро ишғол мекунанд. Ба инкишофи мурғпарварӣ низ диққати ҷиддӣ дода мешавад.

Ҳудуди Комплекси территориявию-истехсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ бо нақлиёт нағз таъмин аст. Дарозии роҳи оҳан тақрибан ба 300 км (65 фоизи ҳамаи роҳи ҷумҳурӣ) мерасад (дарозии роҳи оҳани камбар зиёда аз 460 км) . Нақлиёти автомобилӣ низ ривоҷ ёфтааст. Тақрибан 60 фоизи роҳҳои автомобилгарди комплекс асфалтпӯш мебошад. Нақлиёти қубурӣ вобаста ба дараҷаи талаботи ба газ доштаи Тоҷикистони Ҷанубӣ инкишоф меёбад.

Барои тақсимоти ҷуғрофии меҳнат саҳм гирифтани ҷумҳурӣ тезондани инкишофи қувваҳои истеҳсолкунандаи комплекси истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ аҳамияти калон дорад.

Қисмҳои алоҳидаи комплекс нафақат аз рӯи масоҳат, шумораи аҳолӣ ва шароити табиию иқтисодӣ, балки аз ҷиҳати таркиб ва тахассуси истеҳсолӣ низ тафовут доранд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Комплекси территориявию-истеҳсолӣ чист ва чӣ афзалият дорад?

2. Заминаҳои табиӣ ва иқтисодии КТИТҶ-ро номбар кунед.

3. Кадом соҳаҳои асосии саноат ва хоҷагии кишоварзии КТИТҶ-ро медонед?

4. Равияҳои инкишофи минбаъдаи КТИТҶ-ро шарҳ диҳед.

НОҲИЯҲОИ ИҚТИСОДИИ ТОҶИКИСТОН

Ба хотир оред: ноҳияи иқтисодӣ чист ва кадом принсипҳои ноҳиябандиро медонед? Комплекси хоҷагии халқи ноҳияҳои иқтисодӣ аз кадом гурӯҳи соҳаҳо ташаккул меёбад?

Дар асоси ба инобат гирифтани қонуниятҳои ноҳиябандӣ ва самти тахассуси хоҷагӣ дар Тоҷикистон 6 ноҳияи иқтисодиро ҷудо кардан мумкин аст: Суғд, Ҳисор, Вахш, Кӯлоб, Ғарм ва Бадахшон. Ноҳияҳои иқтисодии Тоҷикистон аз дигар ноҳияҳо бо он фарқ мекунанд, ки дар байни худ сарҳадҳои табиӣ низ доранд (қаторкӯҳҳо, бахшгоҳҳо). Ноҳияҳои иқтисодии ҷумҳурӣ аз ҳамдигар бо мавқеи ҷуғрофӣ, шароити табиию сарватҳо, аҳолӣ ва захираҳои меҳнатӣ, соҳаҳои тахсис ва имкониятҳои тараққиёти ояндаи хоҷагӣ фарқ мекунанд.

Дар поён тавсифи мухтасари ноҳияҳои иқтисодии ҷумҳурӣ аз рӯи нақшаи зерин оварда мешавад: тақсимоти маъмурӣ ва мавқеи ҷуғрофӣ, шароити табиӣ ва сарватҳо, аҳолӣ, хоҷагӣ (саноат, кишоварзӣ, нақлиёт), робитаҳои иқтисодӣ ва инкишофи хоҷагӣ дар оянда.

Ноҳияи иқтисодии Суғд шаҳрҳои Хуҷанд, Конибодом, Исфара, Табошар, Қайроққум, Ӯротеппа, Панҷакент, Шӯроб, Чкаловск, ноҳияҳои маъмурии Ашт, Ғончӣ, Зафаробод, Исфара, Конибодом, Шаҳристон, Масчоҳ, Нов, Ҷаббор Расулов, Хуҷанд, Ӯротеппа, Панҷакент ва Айниро дар бар мегирад. Масоҳати умумиаш 26.1 ҳаз. км^2, аҳолиаш 1.8 млн. нафар.

Ноҳияи иқтисодии Суғд дар қисми шимоли ҷумҳурӣ ҷойгир буда, водии дарёи Сир ва доманакӯҳҳои атрофи онро дар бар мегирад. Иқлими ноҳия хушк ва континентӣ буда, вобаста ба дараҷаи баландии маҳал тағйир меёбад. Олами набототаш гуногун аст: аз набототи биёбонӣ (дар поён) то марғзорҳои алпию арбалпӣ, ки дар баландии зиёда аз 2500 м ҷойгиранд (чун чарогоҳ истифода мешаванд).

Ноҳияи иқтисодии Суғд аз нефт, ангишти бӯр, полиметаллҳо, висмут, оҳан, намак, молибден, масолеҳи сохтмон ва ғайра бой аст (ба хотир оваред, ки кадом конҳо). Аҳолии ноҳия зич ҷойгир буда, бо қувваи корӣ таъмин мебошад. Бахусус аҳолии шаҳр босуръат меафзояд (дар даҳсолаҳои охир 26,0 фоиз зиёд шуд).

Х о ҷ а г ӣ. Дар тӯли солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар хоҷагии халқи ноҳияи Суғд тағйироти куллӣ ба амал омад. Яке аз чунин тағйиротҳо сохтани ГЭС-и Қайроқум дар дарёи Сир буд. Ин стансияи

электрикии обӣ "Дӯстии халқҳо" ном дорад, зеро дар сохтмони он намояндагони 37 миллат иштирок карданд. Иқтидори стансия 126 ҳаз. квт буда, соле 700 млн. квт. с. энергияи электр истеҳсолот мекунад.

Дар нохияи иқтисодии Суғд соҳаҳои саноати сабук ва хӯрокворӣ тараққӣ кардаанд. Илова бар ин дар ноҳия чунин соҳаҳои саноат, аз қабили мошинсозӣ, коркарди металл, маъдан, масолеҳи сохтмон ривоҷ ёфтаанд. Дар базаи сарватҳои зеризаминӣ комбинатҳои маъдани Адрасмон ва Анзоб кор мекунанд. Дар ноҳия истихроҷи ангишт (Шӯроб), нефт (Нефтобод, Айритон), намак (Қамишқӯрғон) ва масолеҳи бинокорӣ ба роҳ монда шудааст. Корхонаҳои саноати сабук (комбинатҳои абрешим ва колинбофӣ) ва хӯрокворӣ (пахтатозакунӣ, равғанкашӣ, консерви мева) ҷойгир шудаанд. Ба наздикӣ корхонаи муштараки Тоҷикистону Британия "Зарафшон" (истеҳсоли тилло) ба кор даромад.

К и ш о в а р з ӣ аз соҳаҳои зерин иборат аст: пахтакорӣ, боғдорӣ, тамокукорӣ ва чорводорӣ. Инкишофи пахтакорӣ ва боғдорӣ ба обёрӣ ниҳоят марбут аст. Заминҳо асосан аз дарёҳои кӯҳӣ (Оқсу, Хоҷабоқирғон, Исфара) ба таввассути канал ва стансияҳо обёрӣ карда мешаванд. Дар боғоти ин нохияи иқтисодӣ зардолу, шафтолу, себ, нок парвариш меёбад. Яке аз соҳаҳои асосии зироат-токдорӣ аст (асосан навъҳои ангури мавизбоб ва хӯрокӣ). Кишмиши сиёҳ ва сафеди Ӯротеппа шӯҳрати беандоза дорад. Дар водии Зарафшон қисми зиёди боғотро зардолузорҳо ишғол мекунанд. Навъҳои зардолуи маҳаллии фалғарӣ, мирсанҷалӣ, моҳтобии ноҳияи иқтисодии Ленинобод дар натиҷаи корам шудани даштҳои Ашти калон, Дилварзин, Маҳрам ва ғайра зиёд шуда истодааст. Баҳри инкишофи минбаъдаи кишоварзӣ беҳтар намудани ҳолати мелиоративии замин ва таъмину таҷдиди иншоотҳои обёрӣ аҳамияти калон дорад.

Шароити табиию иқтисодии ноҳия (фаровон будани об, чашмаҳои минералӣ, лойқаҳои шифобахш) барои минбаъд зиёд намудани шумораи истироҳатгоҳу шифохонаҳо мусоид аст. Дар ноҳия дармонгоҳи "Ҳавотоғ" ва "Зумрад" мавҷуданд,ки беморони аз дигар ҷумҳуриҳо омадаро низ қабул мекунанд.

Шаҳри **Хуҷанд** маркази калони саноату маданияти ноҳия ба шумор меравад. Шаҳри Хуҷанд таърихи ниҳоят қадим дорад. Соли 1986, 2500-солагии Хуҷанд ҷашн гирифта шуд. Хуҷанд, ки дар чорроҳаи асосии тиҷорат ҷойгир буд, дар тамоми солҳои мавҷудияташ яке аз калонтарин марказҳои иқтисодию сиёсии Осиёи Миёна ба шумор мерафт. Таърихи шаҳр ба номи шоирони машҳур - Камоли Хуҷандӣ,

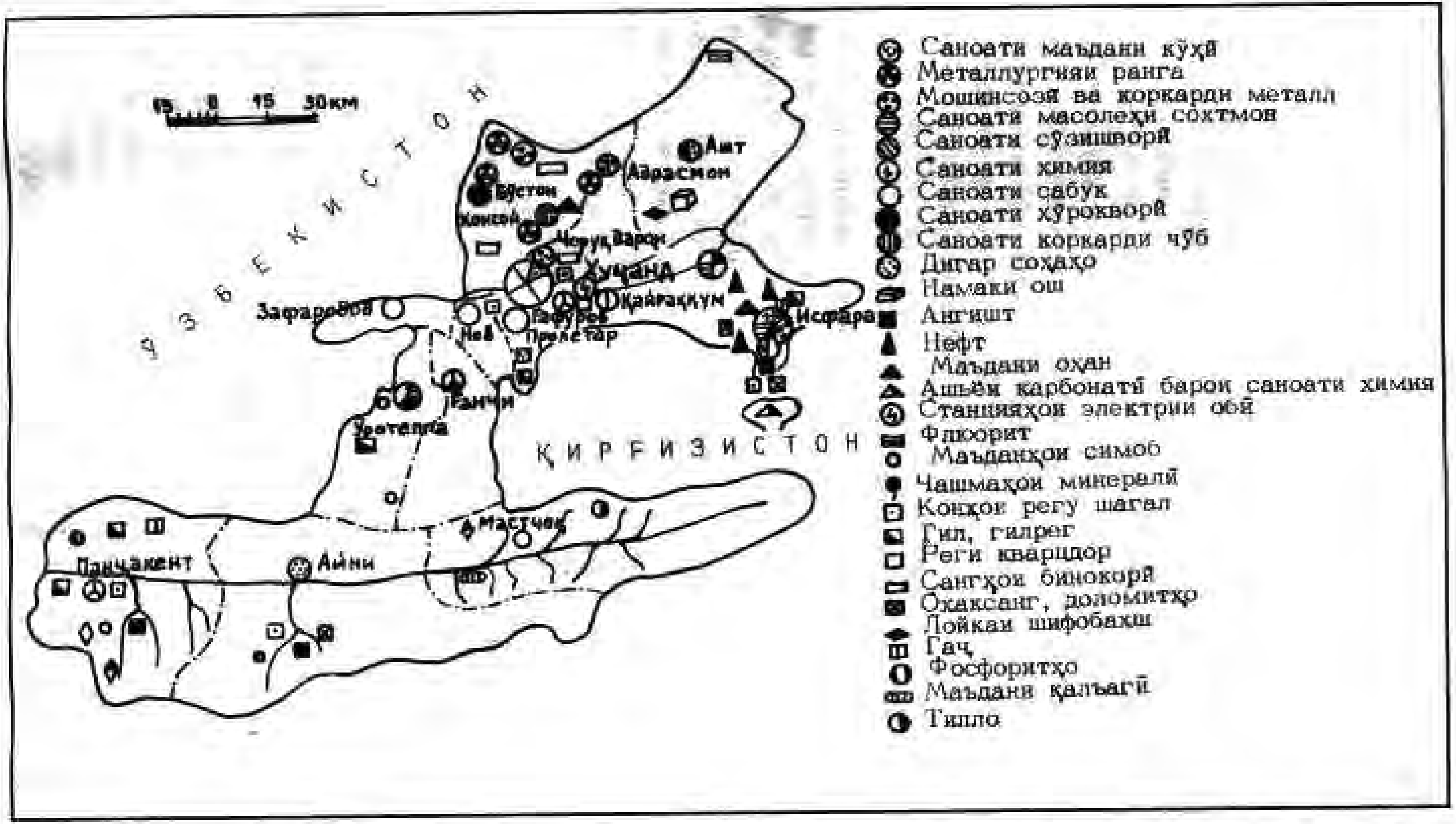

Нақшаи 3. Ноҳияи иқтисодии Ленинобод

Шаҳри Хуҷанд

Маҳастӣ, Асирӣ, Содирхони Ҳофиз ва олими маъруф Ҳоҷи Юсуф сахт алоқаманд аст.

Дар тӯли солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ симои маданин шаҳр хеле дигаргун шуд. Дар Хуҷанд зиёда аз чор ҳиссаи ҳамаи корхонаҳои калон ҷойгир мебошанд. Дар тараққиёти саноати шаҳр аҳамияти комбинатҳои абрешим ва консервбарорӣ, заводҳои шиша ва пахтатозакунӣ, корхонаҳои коркарди металл калон аст. Заводи пахтатозакунии шаҳр аз нав сохта шуд ва он дар мавсим зиёда аз 40 ҳаз. тонна пахтаро кор карда мебарояд. Аз соҳаҳои саноати хӯрокворӣ комбинати консерви Хуҷанд, ки консервҳои меваю сабзавотӣ, меваи хушк, шарбату афшураҳои гуногун истеҳсол мекунанд, аҳамияти калон дорад. Маҳсулоти комбинат дар дигар ноҳияю шаҳрҳо талабгорони зиёд дорад. Дар шаҳр корхонаҳои коркарди металл ва истеҳсоли масолеҳи сохтмон низ мавҷуданд.

Хуҷанд маркази асосии маърифатии шимоли ҷумҳурӣ аст. Дар ин ҷо донишгоҳи омӯзгорӣ, омӯзишгоҳҳои тиббӣ, мусиқӣ ва бадеӣ мавҷуданд. Театри вилоятии мусиқию драма ва музеи таърихию кишваршиносӣ шӯҳрати калон доранд. Дар боғи ботаникии шаҳр зиёда аз 600 намуди дарахту буттаи Осиёи Миёна, Баҳри миёназамин, Осиёи Шарқӣ, Америкаи Шимолӣ парвариш карда мешавад. Боғи ботаникӣ бо 75 боғи ботаникии ИДМ ва 60 боғи ботаникии ҷаҳон робитаи илмӣ дорад.

Дар шарқтари Хуҷанд шаҳри **Конибодом** ҷой гирифтааст, ки дар гузашта шаҳрчаи хурд буда, ҳамагӣ чанд дӯкони бофандагӣ дошт. Ҳоло Конибодом маркази калони саноати буда, дорои корхонаҳои консербарорӣ, пахтатозакунӣ, равғанкашӣ, рехтагарию механикӣ, фабрикаи ресандагӣ, заводи "Автозапчаст" мебошад. Дар Конибодом техникуми технологӣ ва театри драма мавҷуд аст.

Шаҳри **Исфара** дар соҳили дарёи Исфара воқеъ аст. Шаҳр зуд калон шуда дар оянда ба маркази муҳими саноатӣ табдил хоҳад ёфт. Конбинати консерви Исфара аз ҷиҳати бузургӣ дар ноҳияи иқтисодии Хуҷанд ҷои сеюмро мегирад. Дар Исфара чанд корхонаҳои хурд низ мавҷуданд, ки рангҳои минералӣ, масолеҳи саноат, бофандагӣ истеҳсол мекунанд. Исфара яке аз гӯшаҳои зебоманзараи ҷумҳурӣ аст. Дар канори шаҳр дармонгоҳи "Зумрад" воқеъ аст, ки аҳамияти минтақавӣ дорад.

Ӯ р о т е п п а аз ҷумлаи шаҳрҳои қадимтарини Тоҷикистон аст. То револютсия дар шаҳр устоҳои кандакор, гачкор, зардӯзҳо, заргарон бисёр буданд. Ҳоло Ӯротеппа шаҳри саноатӣ аст. Дар он соҳаҳои саноати сабук ва хӯрокворӣ инкишоф ёфта истодаанд. Заводи консерви Ӯротеппа кишмиш, меваи хушк, консерв, шарбат ва дигар чизҳо истеҳсол мекунад. Дар Ӯротеппа фабрикаи калонтарини трикотажбарории ҷумҳурӣ ҷой гирифтааст. Саноати маҳаллии шаҳр низ тараққӣ дорад. Ӯротеппа чун пойтахти Истаравшани қадим барои таърихчиён, бостоншиносон ва сайёҳон мароқангез аст. Дар

Уротеппа аз ёдгориҳои таърихию меъмори масчиди Кӯкгунбаз (асри XVI), макбараҳои Боботаго (охири асри XVI), Абдулкодири Гелонӣ (асри XVI), Чоргунбаз (асри XVIII) боқӣ мондааст.

Панҷакент калонтарин маҳалли аҳолинишин ва маркази саноатии водии Зарафшон мебошад. Корхонаҳои муҳимтарини саноатӣ заводҳои консерв, хишт ва ферментонии тамоку ба шумор меравад. Дар шаҳр музеи таърихию кишваршиносӣ ташкил карда шудааст. Шаҳр дорои омӯзишгоҳи кадрҳои омӯзгорӣ, касбҳои техникӣ ва хонаи маданият мебошад. Аз ёдгориҳои меъморӣ масчиди Олимдодхо (асри XVIII) шоёни диққат аст.

Панҷакент аз ҷумлаи шаҳрҳои қадимтарини ҷаҳон мебошад. Дар ин ҷо хафриётҳои димнаи Панҷакент, ки яке аз марказҳои давлати суғд буд, идома дорад. Панҷакенти кадим ва хафриётҳои деҳаи Саразм (давраи биринҷӣ) барои тавсифи иҷтимоию иқтисодӣ ва тамаддуни он давр маълумоти аҷиб медиҳанд. Дар наздикии Панҷакент (деҳаи Панҷруд) мақбараи сардафтари адабиёти классикии форсу тоҷик Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ ҷой гирифтааст.

Бо шарофати сохтмони ГЭС-и Қайроққум дар соҳили "Баҳри тоҷик" шаҳри нави замонавӣ - Қайроққум қомат рост кард. Дар шаҳр яке аз калонтарин муассисаҳои саноати сабук - комбинати қолинбофӣ, комбинатҳои ордкашӣ ва хонасозӣ чойгир мебошанд. Дар соҳили баҳр истироҳатгоҳу лагерҳои пионерӣ сохта шудаанд.

Дар ноҳияи иқтисодии Суғд бинобар кашф шудани кони сарватҳои зеризаминӣ шаҳрҳои нав ба вуҷуд омаданд, масалан, Нефтобод (шаҳри нефтчиҳо), Шӯроб (шаҳри ангиштканҳо), Адрасмон, Зарафшон (шаҳри навбканон).

Ноҳияи иқтисодии Ҳисор шаҳрҳои Душанбе, Кофарниҳон, Турсунзода, Роғун ва ноҳияҳои маъмурии Ҳисор, Турсунзода, Варзоб, Шаҳринав ва Файзободро дар бар мегирад. Масоҳаташ 11,9 ҳаз. км^2, аҳолиаш 1,3 млн. нафар.

Ноҳия водии Ҳисор ва кӯҳҳои назди онро фаро гирифта, ноҳияи аз ҳама серахолии ҷумҳурӣ аст. Дар ноҳия хусусан аҳолии шаҳр босуръат афзоиш меёбад.

Пеш аз инқилоб шуғли асосии мардуми ноҳияи иқтисодии Ҳисор галлакорӣ ва чорводорӣ буд. Косибӣ аҳамияти маҳаллӣ дошт. Ҳоло дар ноҳия ҷои асосиро соҳаҳои саноати вазнин (мошинсозӣ, металлургияи ранга, электроэнергетика), инчунин саноатҳои сабук ва хӯрокворӣ мегиранд. Пахтакорӣ, боғдорӣ, токдорӣ, сабзавоткорӣ ва чорводорӣ соҳаҳои асосии кишоварзии ноҳия мебошад.

Маркази металлургияи рангаи ноҳия ва ҷумҳурӣ заводи алюми-

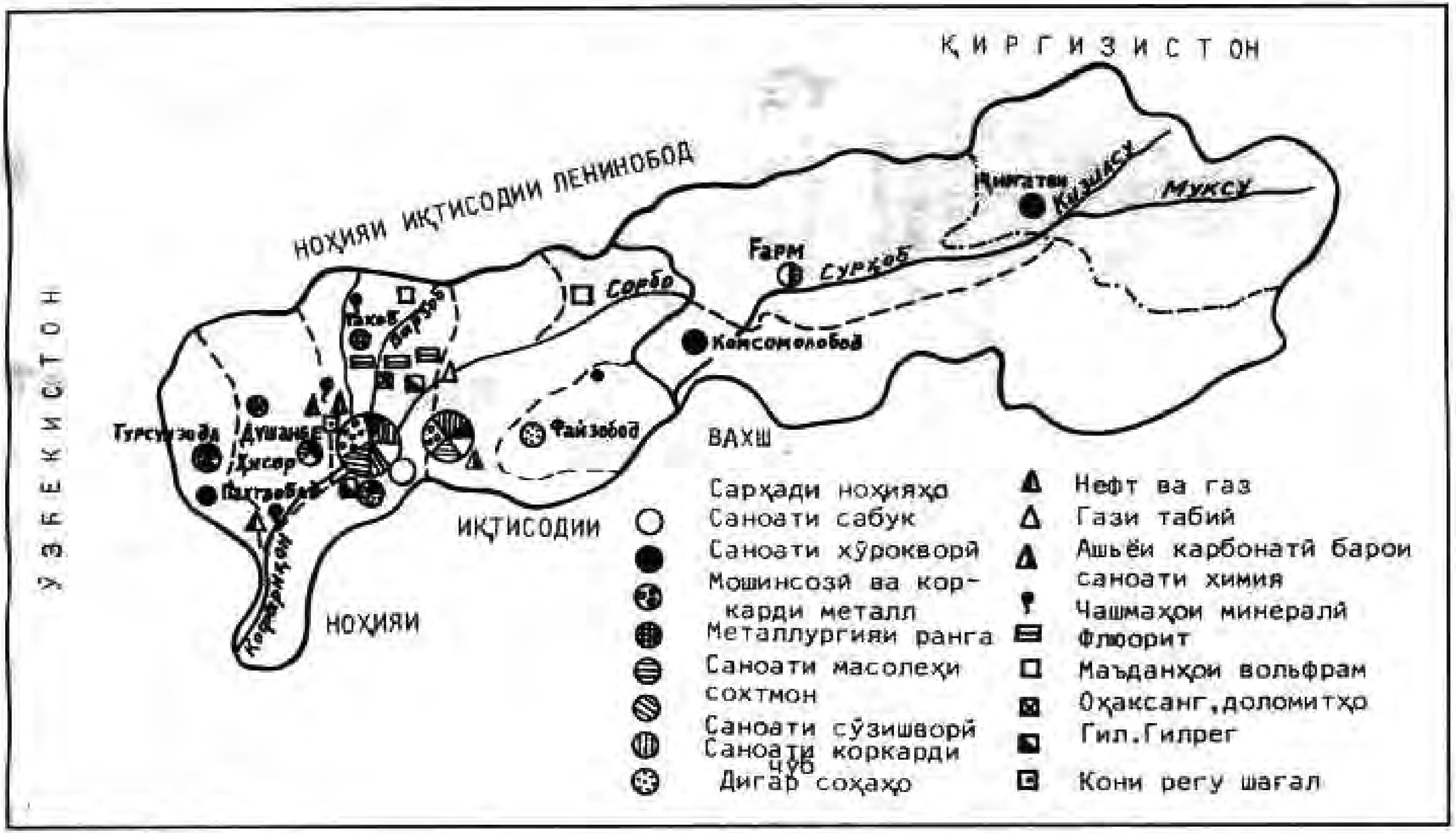

Нақшаи 4. Ноҳияи иқтисодии Ҳисор ва Ғарм

нии тоҷик (шаҳри Турсунзода) аст. Корхонаҳои мошинсозӣ, масолеҳи сохтмон, саноати хӯрокворӣ ва сабук низ мавҷуданд.

Шароити табиӣ ва иқлими ноҳияи иктисобии Ҳисор барои инкишофи кишоварзӣ, ки ба парвариши пахта, сабзавот, ток, инчунин боғдорию чорводорӣ махсус гардонида шудааст, хеле мусоид мебошад. Ситруспарварӣ ва анҷибарварӣ низ ривоҷ меёбад. Дар совхози таҷрибавии боғу токдории "Чормағзак", ки тобеи Иттиҳодияи илмию истеҳсолии боғу токдорӣ, сабзавоткорӣ ва картошкапарварии "Боғпарвар" аст, аз ҳар га токзори лалмӣ 90 - 110 сентнер ангур мегиранд.

Дар нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор мамнӯъгоҳи "Ромит" ҷойгир шудааст. Мамнӯъгоҳ соли 1959 таъсис ёфта масоҳати он зиёда аз 16,0 ҳаз. га мебошад. Дар мамнӯъгоҳ ҳайвоноте, ки саршуморашон кам мондааст (хонгул, хирси малла, морхӯр ва ғайра) муҳофизат карда мешаванд.

Дар ноҳия ёдгории меъморӣ - Қалъаи Ҳисор мавҷуд аст. Дар нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор истироҳатгоҳи Хоҷаобигарм ва дармонгоҳи Шамбарӣ воқеъ гардидаанд.

Марказҳои калонтарини саноатӣ ва маданини ноҳия шаҳрҳои Душанбе, Турсунзода, Норак ва Кофарниҳон мебошанд.

Душанбе пойтахти ҷумҳурӣ буда, дар қисми зебоманзара ва ҳосилхези водии Ҳисор (дар баландии 750 - 930 м аз сатҳи баҳр) воқеъ гаштааст. Мувофиқи маълумоти бостоншиносон Душанбе таърихи зиёда аз 2000 сола дорад. Дар қаламрави он бозёфтҳои давраи юнону бохтар (асри II то милод) мушоҳида шудаанд.

Душанбе бахусус дар даврам ҳукмронии Кушониён тараққӣ карда буд. Ба ин хафриёти маҳалҳои аҳолинишини аввали асрҳои миёна (асрҳои XI-XII) шаҳодат медиҳад (димнаҳои Шишахона, Арки Мир, Теппаи Искандар, Теппаи Испечак ва ғайра). Номи Душанбе дар маъхазҳои хаттӣ аз ибтидои асри XVIII ёдрас мешавад. То барқарор шудани Ҳокимияти Шӯравӣ дар ҳудуди шаҳр се деҳа - Шоҳмансур, Сариосиё ва Душанбе мавҷуд буд. Соли 1924 маркази Ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон шуд ва соли 1925 ҳамчун шаҳр тасдиқ гашт. Соли 1926 дар Душанбе аввалин корхонаи саноатӣ ба кор даромад. Ба Душанбе поезди аввалин соли 1929 омадааст.

Аҳолии шаҳри Душанбе босуръат меафзояд. Соли 1926 шаҳр 5,6 ҳаз. ва соли 1979 501 ҳазор нафар аҳолӣ дошт. Ҳоло дар Душанбе зиёда аз 600 ҳазор нафар аҳоли зиндагӣ мекунад. Душанбе маркази калони саноатӣ буда, дорои даҳҳо корхонаҳои калон аст. Дар шаҳр корхонаҳои саноати сабук (бофандагӣ, абрешим, пойафзолдӯзӣ, трикотажӣ

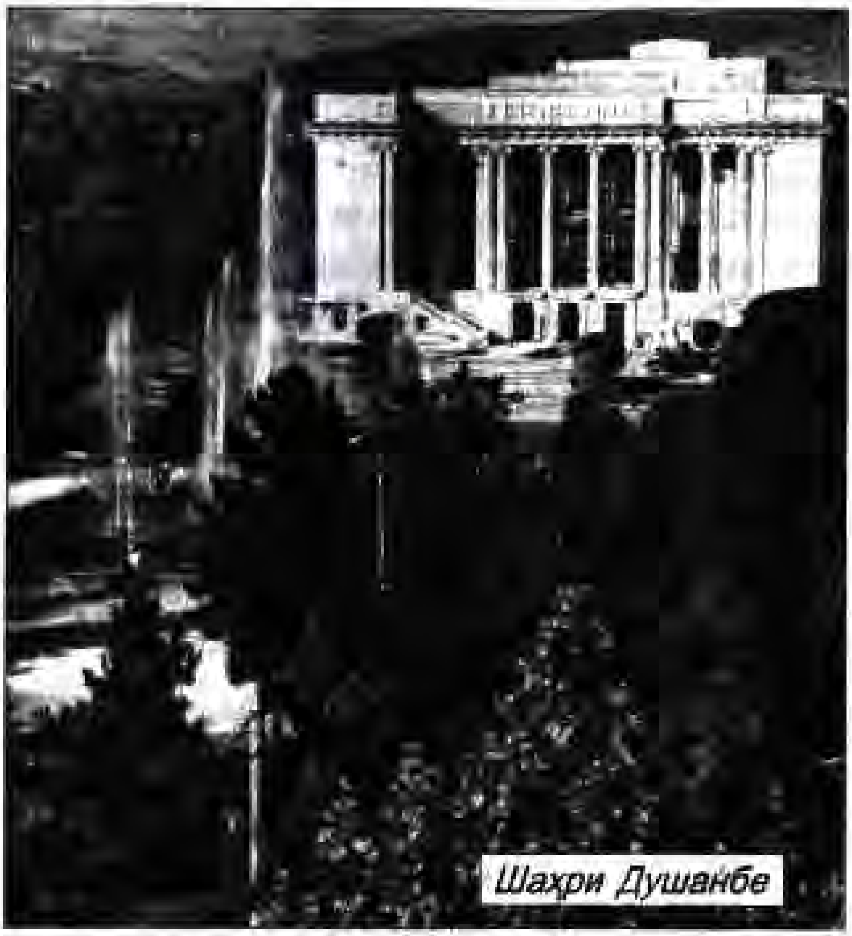

ва ғайра) ва хӯроквориӣ (равғанкашӣ, гӯшту шир ва ғайра) бартарӣ доранд. Аз корхонаҳои мошинсозӣ ва коркарди металл заводҳои арматураи ба номи Орҷоникидзе, "Тоҷикагрегат", "Тоҷиккабель", "Тоҷиктекстильмаш", "Торгмаш", заводи яхдонбарорӣ аҳамияти калон доранд. Маҳсулоти ин заводҳо яхдон, кабель, дастгоҳи бофандагӣ ва ғайра ба дигар ҷумҳуриҳо низ фиристода мешавад. Ба тараққиёти шаҳр инкишофи соҳаҳои калони саноати бинокорӣ ва масолеҳи сохтмон (заводи семент, комбинатҳои коркарди чуб, фабрикаи мебель, заводи маснуоти бетонӣ) таъсири мусбат расонданд.

Душанбе маркази калони илму фарҳанги Тоҷикистон мебошад. Академияи илмҳои Тоҷикистон, ки дар шаҳр воқеъ аст, дорои муассисаҳои зиёд аст. Дар Душанбе 8 мактаби Олӣ (Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон, университети славянӣ омӯзгорӣ, тиббӣ, политехникӣ, кишоварзӣ, тарбияи ҷисмонӣ, санъат ва забону адабиёти рус) даҳҳо театр, музей ва китобхонаҳо мавҷуданд. Ба наздикӣ дар Душанбе муҷассамаи Исмоили Сомонӣ кушода шуд.

Дар боғи наботот ва боғи ҳайвонот наботот ва ҳайвоноти қитъаҳои гуногуни олам гирд оварда шудаанд.

Душанбе узви федератсияи байналхалқии бародаршаҳрҳо мебошад. Вай бо шаҳрҳои Монастир (Тунис), Санъо (Ҷумҳурии Ямани Араб), Лусака (Замбия), Лоҳур (Покистон), Клагенфурт (Австрия), Болдыр (ШМА) бародаршаҳр аст.

Дар қисми ғарбии ноҳияи Ҳисор шаҳри Турсунзода воқеъ гардидааст, ки бо роҳи оҳан ва роҳи автомобилгард ба шаҳри Душанбе пайваст мебошад. Корхонаҳои муҳимтарини шаҳр: заводи алюминийи тоҷик ва заводи зарфҳои чинӣ.

Шаҳри Кофарниҳон дар ҷои деҳаи Янгибозор сохта шудааст. Аҳолиаш 20 ҳаз. нафар мебошад. Дар шаҳр комбинатҳои ордкашӣ, хонасозӣ, заводи пахтатозакунӣ мавҷуданд.

Норакро (аҳолиаш 30 ҳаз. нафар) шаҳри энергетикҳо, шаҳри ҷавонон меноманд. Шаҳр мактаб, техникум, кинотеатр, музей дорад.

Шаҳри аз ҳама ҷавони ноҳия ва ҷумҳурӣ Роғун аст, ки соли 1987 бунёд шуд.

Ноҳияи иктисодии Ғарм шаҳракҳои Ғарм, Навобод ва ноҳияҳои маъмурии Ғарм, Тоҷикобод, Тавилдара, Дарбанд ва Ҷирғатолро дар бар мегирад. Масоҳаташ 17,1 ҳаз. км², аҳолиаш 211,5 ҳаз. нафар мебошад.

Ноҳияи иқтисодии Ғарм дар водие воқеъ аст, ки бо қаторкӯҳҳои сарбафалак ҷудо шудаанд.

Дур ва ҷудоӣ аз марказҳои саноатӣ дар гузашта боиси суст инкишоф ёфтани иқтисодиёти ин ноҳияи кӯҳсор гашта буд. То револютсия ба тавассути пайроҳаҳои кӯҳии танг алоқаҳои иқтисодӣ барқарор мегашт. Дар ноҳия асосан ғаллакорӣ ва чорводорӣ вуҷуд дошт.

Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ, баъди сохтмони роҳи автомобилгард иқтисодиёти ноҳия босуръат боло рафт. Солҳои 40 ва 50-ум як қисми сокинони ин ноҳияро ба водиҳои пахтакор муҳоҷир карданд.

Шаҳри Норак

Аз водиҳои Хингоб, Камароб даҳҳо ҳазор хочагӣ ба водиҳои Вахшу Ҳисор кӯчонда шуданд. Соҳаи асосии иқтисодиёти ноҳия кишоварзӣ аст. Аҳолӣ асосан ба деҳқонӣ ва чорводорӣ машғул мебошад. Шароити табиӣ ва иқлим, инчунин мавҷудияти қувваи корӣ ба инкишофи картошкапарварӣ (ҳосилнокиаш 300 с/га), боғдорӣ ва ғаллакорӣ лалмӣ мусоидат мекунад. Ҳоло ноҳияи иқтисодии Ғарм дар ҷумҳурӣ яке аз истеҳсолкунандагони асосии картошка мебошад.

Солҳои охир дар ноҳия ба боғдорӣ низ диққати ҷиддӣ дода мешавад. Меваҷоти ин ҷо хеле хуштамъ аст (хусусан себу нок).

Барои боғдорӣ заминҳои нишебиашон 15°-16° мусоид аст. Дар заминҳои нишебиашон зиёд суфаҳо месозанд ва сипас боғ бунёд мекунанд. Дар совхози ба номи "50-солагии Тоҷикистон"-и ноҳияи Ғарм дар 800 га нишебии талу теппаҳо зинабоғ бунёд карда шудааст. Ҳосилнокии боғҳои нав 180-200 с/га-ро ташкил медиҳад.

Дар нишебии кӯҳ ва водиҳо дарахтони худрӯй себ, бодом, чормағз, олуча низ вомехӯранд.

Аз соҳаҳои чорводорӣ нисбатан бештар говпарварӣ ва гӯсфандпарварӣ риводҷ ёфтааст. Говро барои гӯшт ва гӯсфандонро барои гӯшту пашм мепарваранд. Солҳои охир кирмакдорӣ низ ба соҳаи пешқадам табдил ёфтааст. Колхозу совхозҳо аз кирмак даромади калон мегиранд.

Саноати ноҳия суст тараққи кардааст.

Маркази ноҳияи иқтисодӣ шаҳраки Ғарм мебошад. Дар шаҳрак хонаи маданият ва театри халқӣ низ вуҷуд дорад.

Дар соҳили рости дарёи Сурхоб, 30 км дуртар аз Ғарм шаҳраки **Навобод** ҷойгир шудааст.

Ҷойҳои муҳимтарини диққатангези ноҳия мавзеи Чилдухтарон, дараи Камароб, қалъаи Сариҷар (асрҳои VII-VIII), мақбараи Ҳазрати Бурх (асрҳои VII-XII), димнаи Чорғул (асрҳои X-XII) мебошанд.

Ноҳияи иқтисодии Вахш шаҳри Қӯрғонтеппа ва ноҳияҳои маъмурии Вахш, Колхозобод, Хоҷамастон, Сарбанд, Қумсангир, Панҷ, Ҷиликӯл, Қубодиён, Шаҳритус, Ёвон, Бохтар, Ғозималикро дар бар мегирад.

Ноҳия дар қисми ҷанубу ғарбии Тоҷикистон воқеъ гаштааст. Масоҳаташ 12,6 ҳаз.км². То 1 январи соли 1997 аҳолии ноҳия 1270 ҳаз. нафар буд.

Релефи ноҳия мураккаб нест. Водии Вахш аз се тараф бо кӯҳҳои паст иҳота шудааст. Баландиаш аз сатҳи баҳр 350-500 м мебошад.

Иқлими ноҳия континентии хушки субтропикист. Ҳарорати зимистон ба ҳисоби миёна –1°-3°, тобистон +30°; моҳи июл баъзан ҳаро-

Нақшаи 5. Ноҳияи иқтисодии Вахш

Шаҳри Қўрғонтеппа

рат ба 45° мерасад. Тобистон одатан бориш намешавад, бинобар ин ба киштзор об мемонанд.

То инқилоби Октябр дар водии Вахш ғалла ва каму беш пахта кишт карда мешуд. Пахтаро ба заводи пахтатозакунии Тирмиз мефиристоданд. Ноҳия баъди аз худ карда шудани заминҳои водии Вахш рӯ ба инкишоф ниҳод. Дар миёнаи солҳои 30-юм "Вахшстрой" яке аз сохтмонҳои асосии мамлакат ҳисоб мешуд. Дар тӯли се сол ин ҷо канал (дарозиаш зиёда аз 100 км) сохта шуд. Бо мақсади корам кардани водӣ аҳолии ноҳияҳои кӯҳсор ба Вахш муҳоҷир карда шуданд.

Дар иқтисодиёти ноҳия аҳамияти электроэнергетика калон аст. Дар дарёи Вахш ГЭС-ҳои Сарбанд, Марказӣ ва Норак кор мекунанд. Саноати химия (заводи нуриҳои нитрогендори Вахш ва заводи электрохимиявии Ёвон), мошинсозӣ (заводи трансфарматори Қўрғонтеппа ва заводи таъмири механикӣ), сабук (заводи пахтатозакунӣ, хӯрокворӣ (комбинати гӯшт, заводи равған) ривоҷ меёбад.

Ноҳияи иқтисодии Вахш дар мамлакат яке аз ноҳияҳои асосии истеҳсоли пахтаи маҳиннах аст. Солҳои охир барои зиёд кардани замини пахта чанд стансияи калон сохта шуд. Дар обёрии киштзорхо аҳамияти системаи обёрии Ёвону Обикиик калон аст. Алҳол корҳои аз худ кардани даштҳои Бешкент ва Қародум идома меёбанд.

Дар ноҳия стансияи субтропикҳои хушк мавҷуд аст, ки дар он намудҳои бехтарини растаниҳои субтропикӣ гирд оварда шудаанд (анҷир, хурмои японӣ, лиму ва ғайра). Баъзе намуди растаниҳоро чанд сол дар хандаку плантатсияҳо санҷида, сипас дар замини колхозу совхозҳо парвариш мекунанд (масалан; анҷибар, лиму).

Мамнӯъгоҳи "Бешаи палангон", мавзеи "Чилучорчашма", димнаи

Тахти Сангин (асри III) аз ҷумлаи чойҳои ҷолиби диққати ноҳия аст. Қубодиён зодгоҳи Носири Хисрав-шоир, файласуф ва сайёҳи асри XI мебошад.

Шаҳри **Қӯрғонтеппа** маркази аз ҳама калони саноатӣ ва фарҳангии ноҳияи мазкур аст. Мувофиқи маълумоти бостоншиносон шаҳр ҳанӯз қабл аз Осиёи Миёнаро истило кардани арабҳо (асрҳои V-VII) бунёд шудааст. Дар маркази Қӯрғонтеппа, дар теппаи баланде боқимондаи қалъаи қадим вуҷуд дорад.

Дар тӯли солҳои минбаъда Қӯрғонтеппа ба шаҳри саноатии калон табдил ёфт. Дар шаҳр заводҳои трансфарматор, механикӣ, пахтатозакунӣ, комбинати гӯшт, заводи равған, комбинати консерв, техникуми энергетикӣ, омӯзишгоҳҳои тиббию педагогӣ, Донишгоҳи омӯзгорӣ, театри вилоятии драма, мактаби мусиқии кӯдакона, музеи таърихӣ - кишваршиносӣ мавҷуданд. Чанде пеш роҳи оҳани Қӯрғонтеппа - Кӯлоб ба кор даромад.

Ноҳияи иқтисодии Кӯлоб шаҳри Кӯлоб, ноҳияҳои маъмурии Шӯробод, Мӯминобод, Восеъ, Кӯлоб, Москва, Совет, Фархор, Данғара ва Ховалингро дар бар мегирад.

Аҳолии ноҳия зиёда аз 797 ҳаз. нафар ва масоҳаташ 12,0 ҳаз. км² аст. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ бинобар тараққиёти саноат аҳолии шаҳр афзуд.

Пеш асоси иқтисодиёти ноҳия ғаллакорӣ ва чорводорӣ буд. Дар солҳои Ҳукумати Шӯравӣ ноҳияи иқтисодии Кӯлоб ба сарзамини ғании кишоварзӣ ва саноатӣ табдил ёфт. Дар Кӯлоб, Фархор, Москва чанд заводи пахтатозакунӣ сохта шуданд. Дар Кӯлоб заводи таҷрибавии таҷҳизоти технологӣ мавҷуд аст. Корхонаҳои саноати хӯрокворӣ (комбинати гӯшт, заводҳои равған, намак) ва истеҳсоли масолеҳи сохтмон барои эҳтиёҷоти мардум маҳсулот мебароранд.

Дар иқтисодиёти ноҳияи Кӯлоб кишоварзӣ мақоми хоса дорад. Соҳаҳои асосии он пахтакорӣ, ғаллакорӣ, чорводорӣ ва кирмакдорӣ мебошанд. Солҳои охир токдорӣ ва шоликорӣ низ ривоҷ ёфт. Бо мақсади инкишофи кишоварзӣ дар ноҳия обанборҳои Балҷувон ва Селбур сохта шуданд, ки баҳорон то 20-25 м³ об ғун менамоянд. Аз обанбори Норак туннел сохта шудааст. Ин имкон медиҳад, ки зиёда аз 100 ҳаз.га замини дашти Данғара обёрӣ карда шавад. Дар Данғара совхозҳои пахтакорӣ, боғу токдорӣ ташкил карда шудаанд.

Ҷойгиркунонии зироат дар ноҳия ба хусусияти табиии қисмҳои гуногуни он вобастагии сахт дорад. Дар минтақаи доманакӯҳӣ лалмикорӣ ривоҷ ёфтааст. Солҳои охир дар заминҳои лалмӣ токзорҳо низ бунёд шуда истодаанд. Совхози нави токдории ба номи Мичу-

Нақшаи 6. Ноҳияи иқтисодии Кӯлоб

рини ноҳия аз заминҳои лалмӣ ҳосили фаровон мерӯёнад.

Ноҳияи иқтисодии Кӯлоб базаи муҳими чорводории ҷумҳурӣ мебошад. Комплекси чорводории Ховалинг яке аз калонтаринҳост.

Шаҳри **Кӯлоб** маркази калони саноатӣ ва фарҳангии ноҳия мебошад. Шаҳр ҳанӯз дар давраи пеш аз Осиёи Миёнаро истило кардани арабҳо вуҷуд дошт. Аз Кӯлоб роҳҳои корвонгард гузошта Бухорою Самарқандро бо Бадахшон мепайвастанд. Дар ҳайати Бухорои Шарқӣ шаҳри Кӯлоб ноҳияи тиҷорат ва косибӣ буд. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ Кӯлоб ба шаҳри мутараққии дорои муассисаҳои саноатӣ ва фарҳангӣ табдил ёфт. Ба наздикӣ дар ш.Кӯлоб аэропорти байналхалқӣ кушода шуд.

Шаҳр зиёда аз 60 ҳаз. нафар аҳолӣ дорад. Дар шаҳр заводи хишт ва як қатор корҳонаҳои хӯроквории сабук, Донишгоҳи омӯзгории ба номи Абуабдулло Рӯдакӣ, омӯзишгоҳҳои тиббӣ ва педагогӣ, театри мусиқию драма, музеи таърихӣ-кишваршиносии ба номи Вализода мавҷуданд.

Мамнӯъгоҳи "Даштиҷум", парваришгоҳи Сарихосор, мақбараи Саидамири Ҳамадонӣ (асри XIV), димнаи Ҳулбак (IX-XI, пойтахти вилояти Хутлон) ҷойҳои диққатангези ноҳия мебошанд.

Ноҳия ватани қаҳрамони халқ Восеъ аст. Восеъ соли 1887 ба шӯриши деҳқонон роҳбарӣ карда буд.

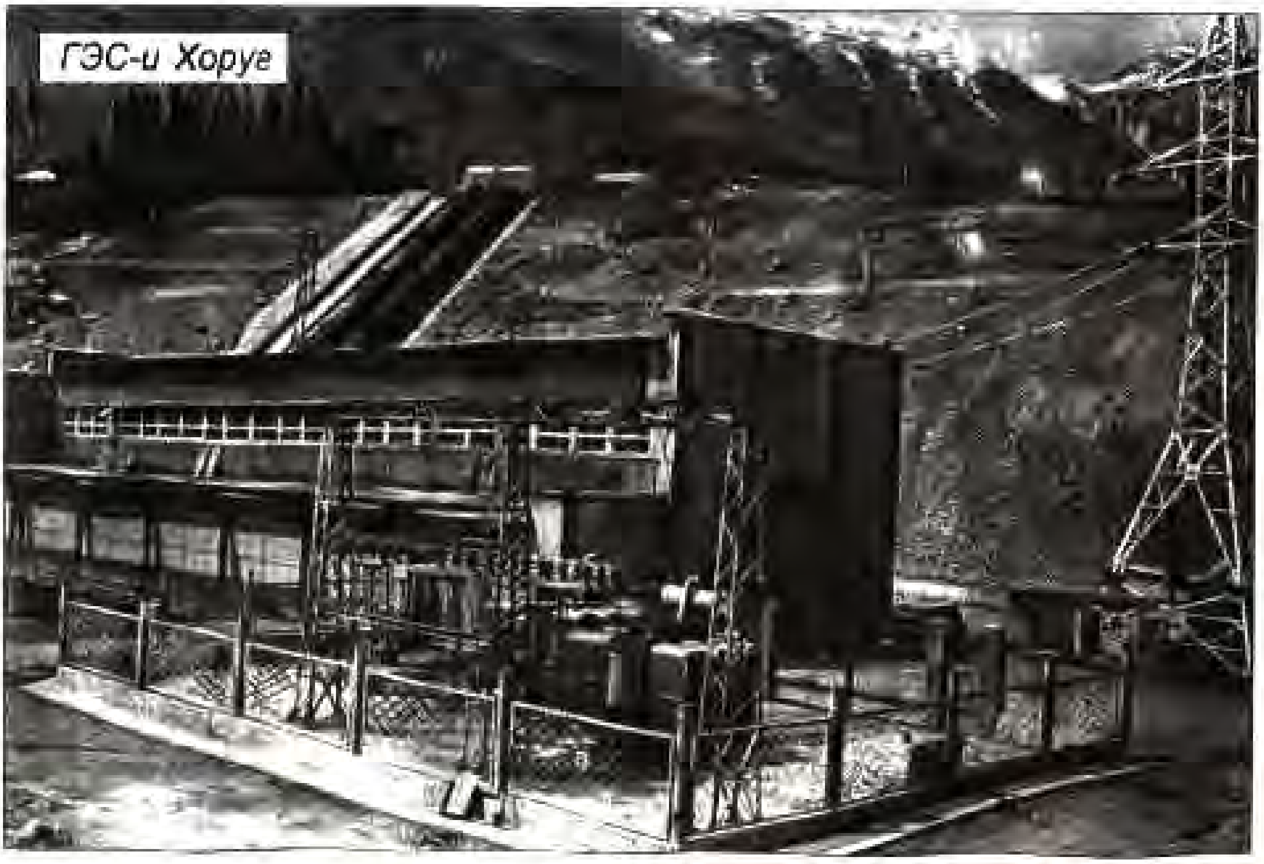
ГЭС-и Хоруғ

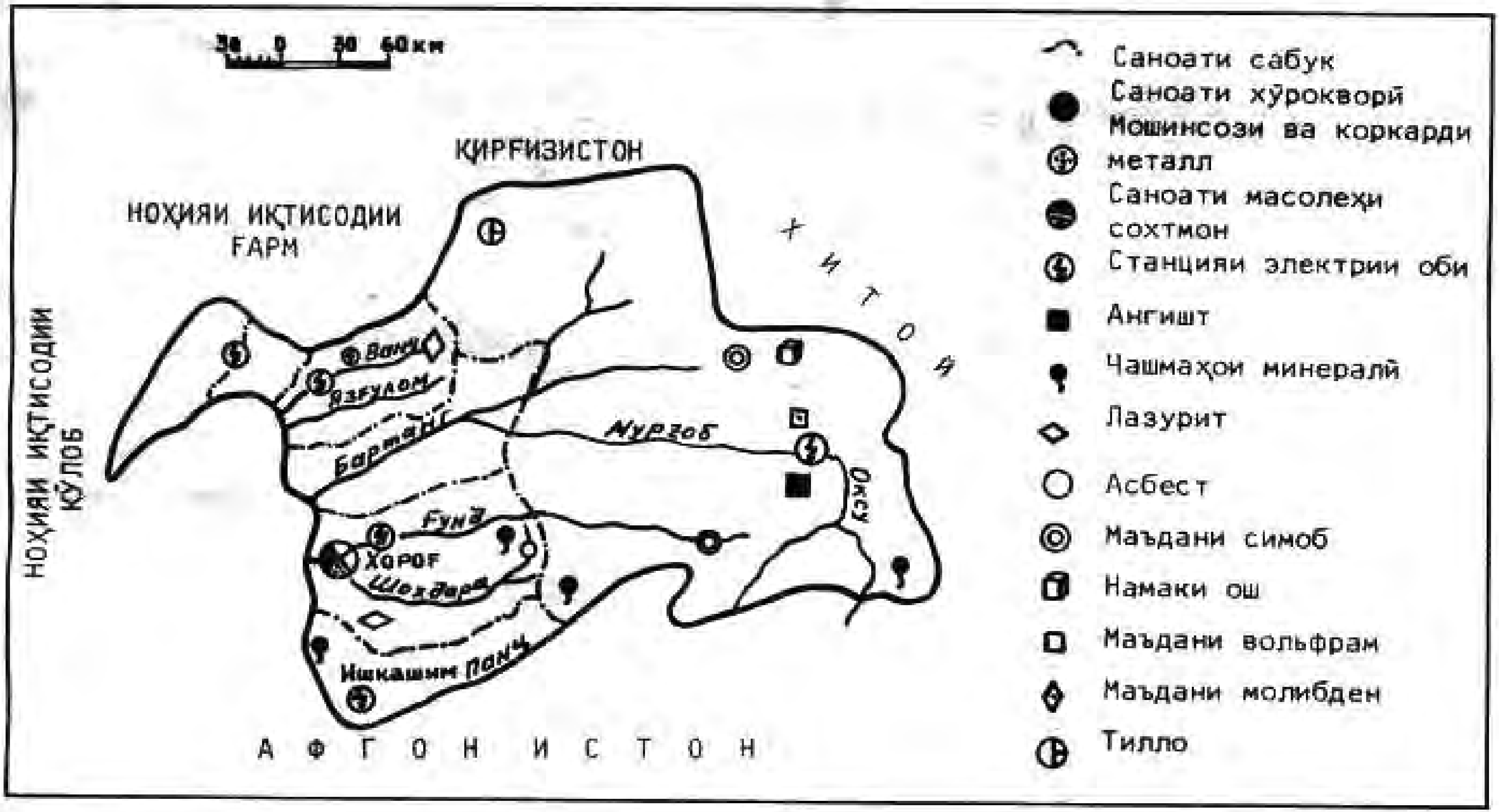

Нақшаи 7. Ноҳияи иқтисодии Бадахшон

Шаҳри Хоруғ

Ноҳияи иқтисодии Бадахшон шаҳри Хоруғ, инчунин ноҳияҳои маъмурии Ванҷ, Қалъаихум, Рӯшон, Шуғнон, Ишкошим, Рошткалъа, ва Мурғоб, яъне тамоми ҳудуди Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшонро дар бар мегирад. Масоҳати ноҳия 63,7 ҳаз. км^2 (зиёда аз 44 фоизи ҷумҳурӣ) ва аҳолиаш 202,4 ҳазор нафар мебошад. Зичии аҳоли дар 1 км^2 ба ҳисоби миёна 3,1 нафар аст.

Бадахшон дар гузашта мавзеи нисбатан душворгузари Осиёи Миёна буд. Роҳи автомобилгарди Ӯш-Хоруғ аввали солҳои 30-юм ба истифода дода шуд. Дар иқтисодиёти Бадахшон ҷои асосиро кишоварзӣ мегирад. Дар қисми ғарбии ноҳия дар баробари деҳқонӣ чорводорӣ низ ривоҷ ёфтааст: дар қисми шарқӣ фақат чорво мепарванд. Зироати асосӣ гандум, ҷав, наҳӯд мебошад; заминҳои ноҳия обианд. Солҳои охир картошкапарварӣ ва боғдорӣ (зардолу, себ, нок, шафтолу) ба роҳ монда шудааст. Соли 1931 дар наздикии Хоруғ Боғи нотототи ба номи А.В. Гурский ташкил карда шуд, ки баландтарин дар мамлакат мебошад. Дар ин боғ ходимони Институти биологии Помири АИ Тоҷикистон имкониятҳои афзоиш ва беҳтар намудани навъҳои меваҷотро дар шароити баландкӯҳ меомӯзанд.

Кормандони Боғи набототот зиёда аз 200 намуди растаниро тавсиф карда тақрибан 20 намуди растаниҳои доруиро ба қайд гирифтанд (ин растаниҳоро дар ноҳия бомуваффақият парвариш кардан мумкин аст). Дар ду совхози ноҳияҳои Рӯшон ва Шуғнон дар масоҳати 50 га бобуна, нардсунбул ва дигар растаниҳои доруӣ парвариш кар-

да мешаванд. Парвариши растаниҳои доруӣ соҳаи сердаромад буда, дар оянда метавонад тамокукориро иваз намояд. Аз соҳаҳои чорводорӣ гӯсфандпарварӣ, дар қисми шарқи ноҳия бошад, ғажговпарварӣ бартарӣ дорад.

Саноати ноҳия суст тараққӣ кардааст. Солҳои охир энергетика (ГЭС-ҳои Хоруғ, Қалъаихум, Ванҷ, Наматгут) инкишоф меёбад. Дар дарёи Ғунд қаторстансияҳо сохта хоҳанд шуд.

Дар Хоруғ корхонаҳои саноати сабук ва хӯрокворӣ (заводи нон, комбинати гӯшт, заводи шир, корхонаҳои дӯзандагӣ) мавҷуданд, дар баъзе маҳалҳо косибӣ ривоҷ ёфтааст (бахусус ҷӯробҳои помирӣ машҳур мебошанд).

Истеҳсоли армуғон ва зару зевар (аз санг дар Поршнев) инкишоф меёбад.

Парваришгоҳҳои Зоркӯл, Музкӯл ва ёдгории Қалъаи Қаҳқаҳа (асри 11 то милод) ҷойҳои диққатангези ноҳия мебошанд.

Маркази асосии маъмурӣ ва иқтисодии ноҳия шаҳри Хоруғ аст. Баъди инқилоби Октябр дар ҷои ду деҳа шаҳр қомат рост кард, саноати маҳаллӣ ба вуҷуд омад. Солҳои баъди ҷанги Ватанӣ барои инкишофи саноат ва сохтмони манзил дар Хоруғ заводи маснуоти оҳану бетонӣ ба истифода дода шуд. Дар шаҳр омӯзишгоҳҳои педагогӣ, тиббӣ, техникӣ, театри мусиқию драмаи ба номи Рӯдакӣ, хонаи эҷодиёти халқ, музеи кишваршиносӣ мавҷуд аст. Дар наздикии Хоруғ стансияи "Орбита", сохта шудааст, ки тавассути он барномаҳои телевизиони Русия ва барномаҳои телевизиони тоҷик намоиш дода мешаванд.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Тоҷикистон ба кадом ноҳияҳои иқтисодӣ ҷудо мешавад? Онҳоро дар харита ҷудо кунед.

2. Тахассуси асосии ноҳияҳои иқтисодии ҷумҳурӣ кадомҳоянд? Шарҳ диҳед, ки тахассуси ноҳияҳои ҷудогонаро чӣ тавр муайян мекунанд?

3. Иқтисодиёти водии Ҳисор ва Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон чӣ гуна тафовут дорад? Оиди тараққиёти хоҷагии ин ноҳияҳои иқтисодӣ то инқилоб ҳикоя кунед.

4. Ноҳияҳои иқтисодии Тоҷикистонро аз рӯи нишонаҳои зерин тавсиф кунед:

а) мавқеи ҷуғрофӣ;

б) шароити табиию ҷуғрофӣ;

в) тараққиёти соҳаҳои саноат;

г) инкишофи соҳаҳои кишоварзӣ;
д) нақлиёт;
е) робитаҳои иқтисодӣ.

РОБИТАҲОИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНӢ

Робитаҳои иқтисодии берунӣ чӣ моҳият дорад? Кадом шаклҳои робитаҳои беруниро медонед? Заминаҳои табиӣ ва иқтисодии робитаҳои беруниро шарҳ диҳед.

Тоҷикистон комплекси ягонаи хоҷагии халқ буда, тараққиёти иқтисодии он ба тараққиёти иқтисодии мамлакатҳои дигар зич алоқаманд аст.

Баробари афзудани иқтидори иқтисодӣ ва ба ҷумҳурии серсоҳаи саноаташ мутараққӣ табдил ёфтани Тоҷикистон иштироки он дар тақсимоти байналхалқии меҳнат зиёд шуд. Афзоиши маҳсулоти Тоҷикистон дар бозори берунӣ шаҳодати тараққиёти баланди соҳаҳои истеҳсолот мебошад. Агар солҳои 30-юм дар содироти ҷумҳурӣ фақат маҳсулоти кишоварзӣ бартарӣ дошта бошад, пас ҳоло ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ низ афзудааст.

Тоҷикистон ба 50 мамлакатҳои хориҷа зиёда аз 60 номгӯй маҳсулот мебарорад. Имрӯз Тоҷикистон аз ҷониби 117 давлат ба расмият шинохта шудааст ва узви комилҳуқуқи Созмони Милали Муттаҳид мебошад.

Ба мамлакатҳои хориҷа (Муғулистон, Шветсия, Дания ва ғайра маҳсулоти аз пахта тайёр карда (нахи пахта, равған, пунбадона, гавзори пахтагӣ) бештар фиристода мешавад. Қолинҳои Тоҷикистон дар Лубнон, Урдун, Кувайт ва мамлакатҳои Аврупо шӯҳрати хоса дорад. Фурӯши маҳсулоти корхонаҳои бофандагӣ ва муассисаҳои хӯроки умумӣ, дастгоҳҳои сайқалдиҳӣ, кабел, трансформатор, алюминий, маҳсулоти гидрометаллургӣ, матоъҳои абрешимӣ, пӯсти қарокӯлӣ низ тадриҷан меафзояд.

Ҷумҳурӣ аз дигар мамлакатҳо (хусусан мамлакатҳои Аврупо ва Осиё) маҳсулоти гуногун мегирад. Масалан, аз Булғория акумулятор, либос, маҳсулоти тамоку, аз Венгрия автобус, масолеҳи сафолин, аз Олмон либос, дору, аз Чехия ва Словакия асбобҳои гуногун, мототсикл, пояфзол, техникаи нусхабардорӣ. Аз Шветсия таҷҳизоти лабораторӣ, аз Фаронса лифт, аз Япония таҷҳизоти истеҳсолии абрешим ва ғайра.

Тоҷикистон дар намоишгоҳу ярмаркаҳо байналхалқӣ иштирок мекунад: РМА ва Эрон (1976), Сурия (1977), Булғория (1978), Ироқ ва Авғонистон (1979), Алҷазоир (1980) ва ғайра.

Дар даҳсолаҳои охир махсусан робитаҳои фарҳангии халқи тоҷик бо дигар халқҳо васеъ шуданд. Ҳар сол ба ҷумҳурӣ даҳҳо ҳазор хориҷиҳо меоянд. Тоҷикистон аз 50 мамлакат сайёҳонро қабул мекунад. Рӯзҳои адабиёт ва санъати Тоҷикистон дар Фаронса 1976, Ироқ 1977, Белгия 1978, Австрия ва Непал 1979, Юнон, Италия, Тунис, Гана, Булғория, Австрия, Португалия, Сурия ва ИМА баргузор гардиданд.

Олимони мамлакатҳои хориҷӣ ба институтҳои тадқиқоти илмии АИ Тоҷикистон омада дар китобхонаҳо кор мекунанд. Дар конференсияю симпозиумҳо ширкат меварзанд.

Робитаҳои Тоҷикистон бо мамлакатҳои хориҷӣ дар соҳаи кино, саноат, спорт низ тақвият мееёбанд. Дар намоишгоҳҳои байналхалқӣ асарҳои рассомони тоҷик ҳарчи бештар гузошта мешаванд.

Робитаҳои иқтисодӣ ва маданиии Тоҷикистон бо ҷумҳуриҳои бародар низ васеъ шуда истодаанд. Аз Тоҷикистон ба бисёр ноҳияҳои ИДМ нахи пахта, меваҷоти тару тоза ва хушк, сабзавот, дастгоҳи бофандагӣ, трансформатор, яхдон, шоҳӣ, қолин бурда мешавад. Тоҷикистон хусусан ба ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон робитаи қавӣ дорад. Дар ин ҷумҳуриҳо об, энергияи электр, роҳ ва чарогоҳҳо якҷоя истифода шуда, бисёр маҳсулотҳо бадал карда мешаванд. Масалан, аз Тоҷикистон ба Қазоқистон ва Ӯзбекистон консентрати полиметаллҳо, таҷҳизоти саноати нефт ва пахтатозакунӣ бурда ба ивази онҳо мошини пахтачинӣ, ғалла, металл, нурии минералӣ меоранд.

Аз дигар ноҳияҳои ИДМ Тоҷикистон мошин, асбобу дастгоҳ, таҷҳизот, ғалла чӯб ва дигар чизҳо мегирад.

Робитаҳои иқтисодӣ ва маданиии Тоҷикистон бо ҷумҳуриҳои бародарӣ ва мамлакатҳои хориҷӣ афзоиш хоҳанд ёфт.

? САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Тоҷикистон бо мамлакатҳои хориҷӣ чигуна робита дорад?
2. Структураи содирот ва воридотро бо мамлакатҳои хориҷӣ муайян кунед.
3. Тоҷикистон ба дигар ҷумҳуриҳо чӣ медиҳад?

ИҚТИСОДИЁТИ ТОҶИКИСТОН - КОМПЛЕКСИ ЯГОНАИ ХОҶАГӢ (такрори умумӣ)

Хоҷагии халқи ҷумҳурӣ аз ду гурӯҳ соҳаҳо иборат аст: истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ.

Дар байни онҳо мавқеъи асосиро соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ - саноат ва кишоварзӣ ишғол менамоянд. Ин соҳахо дар асоси истифодаи сарватҳои табиӣ ва захираҳои меҳнатӣ ташкил ва инкишоф меёбанд. Онҳо нафақат талаботи аҳолиро ба неъматҳои моддӣ таъмин менамоянд, балки як қисм ашёи хом, маҳсулоти нимтайёр барои содирот истеҳсол мекунанд. Дар ин бобат роли асосиро соҳаҳои тахсисгардидаи саноат ва кишоварзӣ мебозад. Одатан ба он соҳаҳое дохил мешаванд, ки баҳри инкишофи онҳо дар ҷумҳурӣ шароити мусоиди табиӣ ва иқтисодӣ фароҳам бошад. Онҳо асоси иқтиксодиётро ташкил намуда, дар атрофашон комплекси хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ташаккул меёбад. Ба ин комплекс баробари соҳаҳои тахсисгардида, соҳаҳои иловагӣ ва хизматрасон дохил мешавад. Ин соҳаҳо инкишофи соҳаҳои тахсисгардидаро таъмин намуда, барои аҳолӣ намудҳои гуногуни маҳсулоти рӯзгор истеҳсол менамоянд. Дар байни соҳаҳои тахсисгардида, иловагӣ ва хизматрасон таносуби муайян мавҷуд аст. Вале ҳиссаи соҳаҳои тахсисгардида ҳамеша бартарӣ дорад.

Одатан, ноҳияҳои гуногуни ҷумҳурӣ аз якдигар бо хусусияти хоси табиию иқтисодӣ фарқ мекунанд. Ин фарқият дар мавқеи гуногуни иқтисодӣ -ҷуғрофӣ, шароит ва сарватҳои табиӣ, шумораи аҳолӣ, захираҳои меҳнатӣ ва малакаи меҳнат, андоза ва таркиби хоҷагӣ, дараҷаи инкишофи соҳаҳои тахсисгардидаю хизматрасон ва тараққиёти минбаъдаи онҳо инъикос ёфтааст.

Ҳар як ноҳияи иқтисодӣ ба як ва ё якчанд соҳаҳои истеҳсолот махсус гардида, дар тақсимоти ҷуғрофӣ меҳнат саҳми худро мегузорад. Дар натиҷа, дар байни ноҳияҳои иқтисодӣ мубодилаи ашёи хом, маҳсулоти нимтайёр ва тайёр ба амал омада, мавқеи ҷумҳуриро дар тақсимоти ҷуғрофии байналхалқии меҳнат муайян менамояд. Аз ин рӯ тақсимоти ҷуғрофии меҳнат омили иқтисодиест, ки зимни он дар марзи ҷумҳурӣ ноҳияҳои иқтисодии гуногунмикёс ташаккул ёфта, дар алоқамандии якдигар инкишоф меёбанд ва асоси робитаҳои иқтисодӣ бо дигар мамлакатҳо мебошанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Тахсисгардонии соҳавӣ чист?
2. Ба ташаккулёбии ноҳояҳои иқтисодӣ таъсири кадом омил зиёдтар аст?
3. Тахсиси ноҳияҳои иқтисодӣ бо таъсири кадом омилҳо ба амал меояд?
4. Дар марзи Тоҷикистон чанд ноҳияи иқтисодӣ мавҷуд аст?
5. Ноҳияи иқтисодии Ленинобод ва Ҳисорро муқоиса кунед ва гӯед, ки дар байни онҳо чӣ умумият ва кадом фарқият дида мешавад?
6. Инкишофи минбаъдаи ноҳияҳои Кӯлоб, Ғарм ва Бадахшони кӯҳиро кадом омилҳои табиӣ ва иқтисодӣ муайян мекунанд?
7. Тахсиси ноҳияи иқтисодии Вахш ба кадом омилҳо вобастааст?

Замимаи №1

Маълумоти умумӣ оиди Тоҷикистон

Масоҳат .... 143,1 ҳаз. км²

Шумораи аҳолӣ

(1 январи соли 1999) .... 6187,8 ҳаз. нафар

Зичии аҳолӣ ба ҳисоби миёна (1999) .... 4,2 нафар дар 1 км²

Вилояти мухтор 1

Шаҳрҳои тобеи ҷумҳурӣ 22

Шаҳракҳо 47

Баландии бештарин аз сатҳи баҳр .... 7495 м

Баландии пасттарин аз сатҳи бахр .... 300 м

Тӯли ҳуддудҳо:

  аз ғарб .... 715 км

  аз шимол ба ҷануб .... 509 км

Нуктаҳои канории ҷумҳурӣ (арз ва тӯл):

  Шимол .... 41°05' а. шим.

  Ҷануб .... 36°40' а. шим.

  Ғарб .... 67°31' т.ш.

  Шарқ .... 75°14' т.ш.

Масофа аз сарҳадҳо то баҳр:

  то Арал .... 700 км

  то Каспий .... 1150 км

Замимаи №2

Дарёҳои асосӣ

Номи дарё	Ба кучо рафта мерезад	Дарозӣ, км	Масоҳати ҳавза, км²	Тарзи ғизогирӣ
Аму	Баҳри Арал	2294(85)	199350	Прияху барф
Бартанг	Панҷ	528	24700	– / –
Ванҷ	Панҷ	103	2070	– / –
Вахш	Аму	524	39100	– / –
Зарафшон	–	877 (316)	12300	– / –
Кофарниҳон	Аму	387	11600	Барфу пирях
Ғунд	Панҷ	296	13700	Пиряху барф
Қизилсу	Панҷ	230	8630	Барфу борон
Хингоб	Вахш	196	6660	Пиряху барф
Панҷ	Аму	921	114000	– / –
Сир	Баҳри Арал	2663 (195)	150100	– / –
Шоҳдара	Ғунд	142	4180	– / –
Фон	Зарафшон	24	3230	– / –
Яхсу	Қизилсу	160	2720	Барфу борон

Замимаи №3

Кӯл ва обанборҳои асосӣ

Номгӯй	Дар куҷо ҷойгир аст	Баландӣ аз сатҳи баҳр, м	Масоҳат, км
Зоркӯл	Помири Шарқӣ	4126	38,9
Искандаркӯл	Қаторкӯҳи Ҳисор	3914	3,4
Қарокӯл	Помири Шарқӣ	2195	380,0
Яшилкӯл	Помири Ғарбӣ	3734	35,6
Обанбори Қайроққум	Дарёи Сир	347	520,0
Обан. Каттасой	Дарёи Каттасой	1165	2,04
Обан. Фарҳод	Дарёи Сир	300	46,0
Обан. Норак	дарёи Вахш	980	106,0
Обан. Селбур	дарёи Қизилсу	581	2,3

Замимаи №4

Қаторкӯҳҳои асосӣ

Ïîìè ÷àòîðêóµ	Ïîìè ÷óããà	Áàëàíäèè îëîòäà÷è ÷óããà àç ñàòµè áàµð,ì
Àðàëàíèÿà Êèìðæî	Èñìîèëè Ñîìîíî¿	7495
Ï ÷ðîí ƒ	Ì àíàèðîí ƒ	2227
Àëòà	Á çƒðèíî à Áîëî	5584
Àëòîí	Ñ îëñàëò¿	5679
Œèñîð	÷àçíî÷	4491
Àëæ	Œàçðàòèø îœ	3141
Àëåàíç	Àëîìàâà	6083
Ìàñè Ïåìé	Ëàíèí	7134
Çàðàô ø îí	×èìòàð/à	6974
Çóëôìàò	Ôóóíçà	5706
Êø Ëîø ài	Ì àÿëòàñêèé	6726
÷àðîìàíèí	Áóø îòà	4088
÷óãàìà	Áîáîè Ìà	5510
Ì óƒóè	Ì óçàâè	5929
Ì óçëèë	Ìó àðàðîíè ø ¢óðàà¿	6080
Ì ,óòè Ï ëðì	Ì îñêâà	6785
Ðêø îí	Ì àëîíà	6233
Àëè÷óðè ø àìîë¿	Êóêàí	1624
Ôóðêñòîí	Àœðîì ø Àìø	3768
Œàçðàòèø îœ	Œàçðàòèø îœ	4262
Ø îäàîðà	Ëàðè Ì àðñ	5494
Àëè÷óðè Ïàíóó¿	÷èçèëàãîíà¿	6096
Ïçƒðèíî	Ðàñîëþ ðèÿ	5790

Замимаи №5

Пиряххои калонтарин

Íîìè ïèðÿõ	Äàð êóäîì ìèíòàãà àñò	Äàðîçè, ì	Ìàñîòàò, êì²
ÀèãÀ÷Ûé	•-ðòæè Àëàéñêèé àéìàê	27,8	37,1
Ñàõó÷àíäàê Ìàòîí	•-ðòæè Ïàíè Ìèíé	25,2	53,0
Ãàíàì	•-ðòæè Ì¸õðè Ãàðì	22,5	44,6
Ãàðìî	ê-ðòæè Àëàéñêèé àéìàê	27,5	114,6
Êàìüèÿðè àóÿòîð¿	•-ðòæ¿ Àëàéñêèé àéìàê	21,5	64,4
Ãóðì Áóøêàêåì	ààð ñàðâàòè ààð¸è Õàíèêàñ	36,7	142,9
Çàðàô øîí	ààð ñàðâàòè ààð¸è Çàðàô øîí	26,5	41,0
Ñà¸ðîí	•-ðòæè Ì¸õðè Ãàðì	24,2	47,1
Ôàà÷àíèê	•-ðòæè Àëàéñêèé àéìàê	71,2	90,7

Замимаи №6

Агбаҳои асосӣ

Íîìè àғáà	Äàð êóäîì ìèíòàãà àñò	Áàëàíäèè ìóòëà÷-àíò ñàòùè áàùð,ì
Î •ààëöàè	•-ðòæè Ìóçêîë	4655
Àíçîá	•-ðòæè Ãèññîð	3372
Êóéòàçàê	•-ðòæè Àëè÷óðè Ùàíóá¿	4271
•àçèêàõò	•-ðòæè Ïàíè Ìèíé	4280
Õîáó Þàáîò	•-ðòæè Äàðâîç	3347
Ø àõòèñòîí	•-ðòæè Òóðêèñòîí	3351

Замимаи №7

Афзоиши аҳолии ҷумҳурӣ

Ñîëœî	Œàìàà àœîëè¿	Àçîí úóìëà		f àñáàòà œàìàà àœîëè¿ áî %	
		àœîëèè ø àœð	àœîëèè äåœîò	àœîëèè ø àœð	àœîëèè äåœîò
1913	1034	95	939	9	91
1926	1034	106	926	10	90
1939	1485	249	1236	17	83
1959	1981	646	1335	33	67
1970	2900	1077	1023	37	63
1979	3801	1325	2476	35	65
1980	3901	1349	2552	35	65
1985	4499	1512	2987	34	66
1986	4648	1552	3095	33	67
1988	4968	1643	3321	33	67
1990	5358	1680	3677	31,4	68,6
1992	5570	1702	3868	30,6	69,4
1999	6187,8	1648,1	4539,7	27,1	72,9

Замимаи №8

Афзоиши саршумори чорво ва парранда
(ҳаз. сар).

	1940	1960	1970	1980	1985	1987	1990	1992	1998	1999
Чорвои калони шохдор	580,0	683,1	1006,0	1217,0	360,0	328,7	1351,5	1390,7	1050,2	1041,8
аз ҷумла гов	187,8	257,2	372,5	485,4	505,3	514,7	556,9	585,9	512,5	533,9
Гӯсфанд	1054,3	2182,7	2182,1	2337,8	2479,2	2461,8	2461,8	2484	1554,0	1513,5
Буз	112,0	402,8	451,8	620,2	748,5	778,3	830,1	870,8	667,8	670,1
Хук	20,8	80,5	77,9	136,8	204,8	235,4	183,2	128,2	1200	—
Парранда	—	899,4	1955,7	5528,3	6824,2	7459,2	—	2788,8	563,9	777,4

Замимаи №9

Афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ

Намуди маҳсулот	Воҳиди ченак	1913	1940	1960	1970	1980	1985	1987	1992	1997	1999
Ғалла	ҳаз. т.	201,7	323,8	255,7	122,2	245,3	326	358,6	276	559	482
Пахта	ҳаз. т.	32,3	172,4	399,4	728,6	1010,7	935,0	[illegible]	514	353	315
Картошка	ҳаз. сент.	96,0	378,0	308,0	870,0	1530,0	1845,0	1919,0	1670,0	1280,0	2396,0
Сабзавот	ҳаз. сент.	—	4440,0	490,0	2063,0	3808,0	4734,0	5106,0	5430,0	3510,0	3852,4
Мева	ҳаз. сент.	—	208,4	396,2	1454,5	2125,4	2452,1	2100,0	1834,0	1127,0	—
Ангур	ҳаз. сент.	—	490,3	437,6	952,2	1686,4	1707,7	1384,0	999,0	1269,0	5350,1
Шир	ҳаз. сент.	102,0	134,7	203,4	284,9	298,7	547,1	567,2	509,5	234,6	3023,3
Гӯшт (бо вазни зинда)	ҳаз. т.	48,0	30,5	46,5	63,9	94,9	104,4	111,6	70,3	29,6	59,9
Тухм	млн. дона	20,0	37,8	91,4	131,3	321,7	489,2	578,8	295,9	679	—
Пашм	тонна	2059,0	1587,0	4660,0	5740,0	5702,0	5410,0	5410,0	3726	1969	2138

Мундариҷа

МУҚАДДИМА 3
Давраҳои инкишофи илмҳои ҷуғрофӣ 5
Омӯзиши табиат ва хоҷагии халқи Тоҷикистон 9

ҶУҒРОФИЯИ ТАБИИИ ТОҶИКИСТОН
Мавқеи ҷуғрофӣ, сарҳад ва тақсимоти маъмурӣ 13
Релеф ва сохти геологӣ 15
Сарватҳои зеризаминӣ 22
Иқлим 26
Обҳои дохилӣ 33
Хок ва захираи замин 40
Наботот ва ҳайвонот 46
Минтақаҳои табиӣ 53
Муҳофизати табиат ва масъалаҳои экологӣ 60
Ноҳияҳои табиию ҷуғрофӣ 64

ҶУҒРОФИЯИ ИҚТИСОДИИ ТОҶИКИСТОН
Аҳолӣ ва захираҳои меҳнатӣ 76
Давраҳои инкишофи хоҷагии халқ 81
Саноат 85
Саноати вазнин 88
Комплекси кишоварзию саноат 93
Истеҳсоли молҳои истеъмоли халқ
ва соҳаи хизматрасонӣ 107
Соҳаи хизматрасонӣ 108
Нақлиёт 112
Тараққиёти хоҷагии халқ дар оянда 115

КИТОБИ ДАРСӢ

М. Нурназаров, Ҳ. Муҳаббатов,
М. Раҳимов

ҶУҒРОФИЯИ ТОҶИКИСТОН

барои синфи 8

ОАО "Корпорация "Федоров"
Лицензия ИД № 00681 от 5.01.2000
443086, г. Самара, а/я 10374,
ул. Ерошевского, 3.

Ба чопаш 17. 06.с. 2000 имзо шуд. Андози 60x901/16. Коғазӣ офсет № 1.
Гарнитураи "Ариал". Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 10.
Теъдоди нашр 99 340 нусха.

Подписано в печать 17.06.2000 г. Формат 60x901/16. Бумага офсетная № 1.
Гарнитура "Ариал Таджик". Печать офсетная. Усл. печ. л. 10.
Тираж 99 340 экз. Заказ № 1347.
Отпечатано с готовых диапозитивов на Тверском ордена Трудового Красного Знамени полиграфкомбинате детской литературы им. 50-летия СССР Министерства Российской Федерации по делам печати, телерадиовещания и средств массовых коммуникаций. 170040, г. Тверь, проспект 50-летия Октября, 46.